Gheorghe I. BRĂTIANU

Acțiunea politică și militară a României în 1919

în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu

Gheorghe I. BRĂTIANU

Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţei diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu

Ediţia de faţă reproduce, cu minime intervenţii în ceea ce privesc actualizarea ortografiei şi a unor forme de limbă ieşite din uz, lucrarea publicată de Gheorghe I. Brătianu în 1939, la Editura „Cartea Românească”, sub egida *Aşezământului Cultural Ion C. Brătianu.*

Ediţie îngrijită şi prefaţă de Şerban Papacostea
Pe copertă:
Ion I.C. Brătianu, fotografie din 1921

PREFAŢĂ

Medievist de vocaţie şi prin opţiune intelectuală fundamentală, Gheorghe I. Brătianu nu a ocolit în opera sa nici problematica istoriei moderne şi contemporane. Istoric al timpurilor îndepărtate, dar şi om al timpului său, el s-a oprit cu precădere în cercetările sale de istorie recentă asupra marilor probleme ale constituirii statului român modern în vremea Unirii Principatelor, ale Marii Uniri din 1918 şi ale apărării frontierelor, aşa cum aveau să rezulte din prima mare conflagraţie mondială. Această preocupare permanentă a scrisului său istoric îmbină interesul ştiinţific, manifestat prin apelul permanent la surse, deseori inedite, cu viziunea politică a interesului naţional.

Cartea de faţă e închinată prezentării şi desluşirii unor aspecte şi momente însemnate ale efortului militar şi ale acţiunii diplomatice a României la sfârşitul războiului mondial. Ea urmăreşte firul evenimentelor de la reintrarea ţării în război împotriva Puterilor Centrale, la sfârşitul anului 1918, până la acceptarea condiţiilor stabilite de Conferinţa de Pace de la Paris un an mai târziu.

Neîndoielnic, cartea este nu numai o operă istoriografică, dar şi, cum o mărturiseşte autorul, un act de devotament filial. Ea e izvorâtă din îndemnul primit din partea tatălui său, personalitatea centrală a cărţii, de a-i reconstitui într-o zi istoriografic acţiunea într-una din scrierile sale, după cum şi el evocase semnificativ, în 1927,

rolul tatălui său în lupta pentru independenţa naţională înfăptuită cincizeci de ani mai devreme. Clauză testamentară orală a părintelui, pe care fiul nu a întârziat să o împlinească. De fapt, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919* expune documentat, pe baza arhivei de familie, activitatea lui Ion I.C. Brătianu de la revenirea sa în prim-planul vieţii politice în noiembrie 1918 până la retragerea sa de la guvernare în septembrie 1919, răstimp în care a asumat răspunderea principalelor decizii.

Cartea are şi rostul de a răspunde unor contestaţii care, născute în vremea însăşi când se desfăşurau evenimentele, nu se stinseseră nici douăzeci de ani mai târziu. Obiectul controversei fuseseră în timpul negocierilor de la Paris opţiunile diferite care se ofereau factorilor politici români la sfârşitul Primului Război Mondial în privinţa atitudinii care urma să fie adoptată la Conferinţa de Pace. Protagoniştii celor două concepţii diferite fuseseră în 1919 Ion I.C. Brătianu şi Take Ionescu: cel dintâi, adept al intransigenţei pe linia înfăptuirii integrale a obiectivelor fixate în 1916, chiar cu riscul înfruntării cu aliaţii din timpul războiului; cel de al doilea, exponent al unei politici mai concesive, în scopul consolidării, cu concursul aliaţilor, a rezultatelor obţinute.

La data apariţiei cărţii, sistemul versaillez se afla într-un stadiu avansat de dezagregare, aproape de prăbuşire; alte opţiuni, mai dramatice încă, aveau să confrunte în curând lumea românească. Când prăbuşirea s-a produs, ea a antrenat şi frontierele României astfel cum fuseseră statornicite la Versailles pe temeiul imenselor sacrificii din timpul războiului şi al străduinţelor factorilor politici ai ţării.

ION I.C. BRĂTIANU la Conferinţa Păcii
(după tabloul unui pictor american)

Cititorului avizat, apt să surprindă permanenţele în frământările momentului, lucrarea îi oferă o excelentă bază de reflecţie pentru înţelegerea condiţiei geopolitice a spaţiului istoric românesc, nu numai în scurtul interval care face obiectul expunerii, dar şi în evoluţia sa pe termen lung. E ceea ce conferă şi astăzi actualitate cărţii lui Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919.*

Şerban Papacostea

Tantaie molis erai romanam condere gentem.

CUVÂNT ÎNAINTE

Această lucrare cuprinde dezvoltarea a două conferinţe din ciclul „Gândirii Europene”, menite a comemora, după douăzeci de ani, acţiunea politica şi militară care a statornicit în 1919 hotarele României. Întâia a avut loc la 3 martie în sala „Dalles” la Bucureşti, a doua, din motive independente de voinţa mea, nu s-a mai putut ţine.

Nu pot avea pretenţia de a face aici o expunere completă a evenimentelor unui an, atât de bogat în fapte şi împrejurări, care a văzut născându-se o lume nouă din prăbuşirea unor împărăţii seculare. De aceea, am ţinut să adaug că lucrarea trebuie privită în lumina corespondenţei diplomatice, din acea vreme, a lui Ion I.C. Brătianu cu principalii săi colaboratori. El a stat de altfel tot timpul în centrul acţiunii. M-am hotărât să public lucrarea fără anexe documentare, iar indicaţiile de izvoare le-am redus la minimum. Dar am făcut loc, în tot cursul expunerii, textului nemodificat al scrisorilor şi al telegramelor, ca să las oamenilor şi evenimentelor expresia pe care înşişi le-au dat-o. Sper că voi putea, într-un alt volum, să întrunesc odată versiunile originale ale acestor documente, dintre care cele mai multe au fost traduse din limba franceză. Mă mărginesc deocamdată să adaug că fiecare afirmaţie se întemeiază pe o cercetare atentă şi migăloasă a celor mai autentice izvoare şi mă folosesc de acest prilej pentru a aduce celor în drept toate mulţumirile de a le fi putut consulta şi folosi într-o măsură atât de largă.

În vremurile pe care le trăim, când atâtea griji ne întunecă zările, când adesea îndoiala ne cuprinde sufletul în privinţa viitorului, răsfoirea acestor pagini din care viaţa abia s-a retras, deşi par uneori atât de îndepărtate, mi-a deşteptat sentimentul puternic al mândriei naţionale. Din conştiinţa acestui trecut pe care avem datoria să-l cunoaştem cât mai deplin, căpătăm încredere în destinele neamului. Fie să se poată pătrunde şi cititorii de aceeaşi credinţă.

G. I. B.

Bucureşti, 31 mai 1939

INTRODUCERE

S-au împlinit doisprezece ani de când ieşeam de la ultima conferinţă ţinută la Ateneu de Ion I.C. Brătianu despre Războiul Independenţei. În biroul său din strada Lascăr Catargi, rămăsesem, câţiva prieteni şi familia, pentru a-l felicita de succesul conferinţei, care într-adevăr fusese strălucit, şi îmi amintesc că mi-a spus atunci: „Va

veni odată vremea când va trebui să faci o conferinţă despre ce am făcut eu…”

Credeam că termenul acestei obligaţii este mai îndepărtat; trecuse doar o jumătate de veac între conferinţa lui din 1927 şi faptele pe care le amintea. Totuşi, când am văzut de curând în unele cărţi, sau chiar în articole recente ale ziarelor, ce păreri se arată şi se răspândesc asupra acţiunii ce a desfăşurat-o, cu deosebire asupra aceleia din timpul războiului şi al Conferinţei de Pace din 1919, am socotit că nu puteam lăsa să treacă prilejul unei comemorări de împlinire a doua decenii, fără a încerca nu numai o pomenire a evenimentelor, ci o rectificare a interpretării lor: o rectificare a unor afirmaţii cărora li s-a dat credinţă de atunci încoace, dintre care cele mai multe sunt deopotrivă de greşite şi de tendenţioase.

Mă voi opri asupra unui singur exemplu, pentru că este şi cel mai recent şi caracteristic. Nu mai târziu decât la începutul acestui an, citeam într-unul din ziarele noastre răspândite, sub semnătura directorului său, ziarist de altfel cunoscut şi talentat, aceste rânduri, într-un articol asupra politicii noastre externe:

„Când a izbucnit războiul, în vara lui 1914, am rămas complet năuciţi; neutralitatea ni s-a părut ca un liman al mântuirii. O dată aşezaţi pe marginea prăpădului, spectatori neutri, am socotit că putem aştepta liniştiţi, amânând sorocul intervenţiei…

De ce n-am continuat oare neutralitatea?

Fiindcă nu ni s-a îngăduit. Am fost constrânşi să părăsim atitudinea de spectatori şi să ne hotărâm. Adică, încă o dată, împrejurările ne-au îmbrâncit: ne-au smuls iniţiativa – şi rezultatul acestui prizonierat al voinţei noastre s-a văzut pe câmpurile de luptă…”

Atâta reţinuse autorul acestui articol, care a dovedit în alte împrejurări o mai bună memorie, din dramatica discuţie a Consiliului de Coroană din 1914, în care înţelepciunea şi patriotismul Suveranului şi al oamenilor de stat ştiuseră să înlăture un conflict între Coroană şi

naţiune. Atât reţinuse din uriaşul efort de mai bine de doi ani, din truda îndelungatelor tratative prin care se ajunsese în sfârşit la o recunoaştere oficială a drepturilor noastre, până atunci nesocotite, prin convenţia cu Rusia din septembrie 1914, prin tratatul încheiat cu cele patru Mari Puteri aliate, în august 1916!

Aceasta mi-a confirmat impresia, ce o aveam mai demult, că unele defecte de viziune se răsfrâng nu numai asupra realităţii zilnice, ci şi asupra perspectivei istorice, mai apropiate sau mai depărtate. Prea mulţi dintre contemporani sunt într-adevăr miopi, în ce priveşte prezentul sau viitorul. Ei nu văd decât ceea ce este imediat realizabil şi rareori privirea poate urmări, până la capătul ei, logica desfăşurării evenimentelor. În acelaşi timp însă, sunt prezbiţi în ce priveşte trecutul, pentru că adesea le apar mai limpede oameni sau împrejurări foarte depărtate de noi, decât ceea ce ne este mult mai aproape.

Aceasta s-a petrecut în orice caz cu acţiunea noastră din timpul războiului şi din anii ce i-au urmat. De aceea am socotit că, într-o perioadă în care se fac atâtea comemorări, la intervale mai lungi sau mai scurte, ale deosebitelor fapte şi personalităţi ale trecutului românesc, este locul să ne oprim, la un popas de douăzeci de ani, asupra evenimentelor anului 1919, care constituie desigur şi cea mai glorioasă pagină a istoriei naţionale.

Cercetând documentele pe care trebuia să le adun, am fost atât de copleşit de mulţimea lor, încât din capul locului mi s-a impus o împărţire a materiei: acţiunea politică propriu-zisă, de la reintrarea noastră în război alături de Aliaţi, la 10 noiembrie 1918, până la plecarea primului delegat al României de la Paris, la 2 iulie 1919; acţiunea politică şi militară, care a dus la ocuparea Budapestei, în zilele de 3 şi 4 august 1919, până la demisia guvernului Brătianu, la 12 septembrie a aceluiaşi an. De altfel politica acestor două perioade a fost şi este încă cea mai discutată.

Dacă luăm, de pildă, ziarele timpului, se puteau citi încă înainte de plecarea lui Ion I.C. Brătianu de la Paris, în

presa opoziţiei din ţară, pasaje ca acestea:

„E bine să se ştie că situaţia de astăzi a fost provocată de atitudinea domnului Brătianu la Paris… Va veni ziua când toate aceste lucruri se vor lămuri şi se vor şti precis întrucât încăpăţânarea şi nepriceperea domnului Brătianu au lezat interesele naţionale.”[1]

Mai sunt multe articole de acelaşi gen. De altfel, presa de opoziţie, sub controlul unei cenzuri îndeajuns de îngăduitoare, nu făcea decât să-şi îndeplinească rolul ei de critică.

Dar şi în cărţi de caracter istoric, publicate câţiva ani mai târziu, regăsim păreri asemănătoare. În una din ele, asupra acţiunii diplomatice a României, care poartă semnătura cuiva care a îndeplinit şi îndeplineşte încă însemnate misiuni în străinătate, se pot citi fraze ca acestea:

„Nu faptul că România refuza semnarea tratatului în forma redactată, a stârnit mâhnirea «celor mari», ci împrejurarea că delegatul nostru n-a vrut nici să intre în negocieri pentru schimbarea preambulului ofensator şi a clauzelor prea «brutale».

Se va vedea că asemenea afirmaţii cuprind şi o eroare materială. Dar, puţin mai departe, ni se spune:

„Formula găsită a fost: evoluarea tacticii de afirmare şi tărăgănare într-o «tactică» – căci nu o putem numi «politică» – de rezistenţă. Aici zace adevărata cauză a tacticii negative şi recalcitrante. Astfel, ambiţia unui om politic de a se salva pe sine şi dorinţa de a distruge pe un adversar au exploatat – nu prima oară în istoria politică – situaţia internaţională pentru interese personale şi de partid, ignorând interesele ţării.”[2]

Dar până şi în cartea unui prieten al ţării noastre, răspândită cu oarecare îndreptăţire de propaganda

---

1 V. *Dimineaţa, Steagul* etc., în a doua jumătate a lunii iunie 1919. (Nota autorului)

2 V.V. Tillea, *Acţiunea diplomatică a României,* p. 19. (N.a.)

* Robert William Seton Watson (1879-1951), istoric şi publicist englez. (Nota editorului)

noastră în străinătate: „Istoria românilor” a domnului Seton Watson*, se strecoară, printre alte pasaje juste, pe care voi avea prilejul să le amintesc, şi afirmaţii ca acestea, cu privire la Conferinţa Păcii:

„Chestiunea Basarabiei n-a prezentat nicio dificultate…

În consecinţă, Brătianu reveni asupra primei sale decizii de a-şi adăuga pe Take Ionescu la Conferinţă. I-a oferit doar un portofoliu… în aşa fel încât acesta din urmă n-ar fi putut avea niciun fel de control asupra politicii; nu-i rămânea altă alegere, decât să refuze. Astfel, în momentul când cele mai multe naţiuni europene se străduiau să fie reprezentate, în delegaţiile lor, toate regiunile statului, politica română era în mâinile unui singur partid şi era încredinţată, în cea mai largă măsură, unui singur om. „[3]

Dar, în definitiv, de ce aş mai înşira citatele altora şi nu m-aş opri la experienţa mea proprie?

Sunt zece ani de când, într-o conferinţă ţinută la Sibiu, comemorând acţiunea noastră din Ungaria, afirmam între altele următoarele:

„Nu este adevărat că noi, milităreşte, am pierdut războiul. Milităreşte, am pierdut, e drept, campania nenorocită din 1916, dar tot milităreşte am susţinut în 1917, printr-o rezistenţă vitejească, frontul de răsărit al înţelegerii şi am desăvârşit, în 1919, întregirea Neamului în toate hotarele sale, prin izbânda din Câmpia Tisei şi intrarea de-a pururi glorioasă a armatei române în capitala vrăjmaşă biruită”.

Adăugam pe urmă câteva cuvinte asupra atmosferei grele pe care o întâmpinau la Conferinţa Păcii revendicările noastre, amintind că, „pe de o parte, realizarea integrală a unei ideologii abstracte, pe de alta, optimismul acelora care menajau curentele extremiste îngreunează acţiunea noastră împotriva Ungariei bolşevizate şi împiedică chiar Franţa, suspectă de imperialism, de a ne da ajutorul pe care, în alte împrejurări, l-am fi căpătat de la ea. Nu ne-au lipsit însă

3 *Histoire des Roumains,* ed. franceza, p. 601. (N.a.)

din partea ei încurajări oficioase, dar nu mai puţin binevoitoare.”[4]

Precum se vede, nu spusesem lucruri nici prea noi, nici prea grave. Şi totuşi n-au trecut două zile şi primeam o replică vehementă – deşi anonimă – în *Lupta,* în care teza ce o susţineam era expediată, sentenţios şi definitiv.

După ce, evident, se arăta că eram bănuit de părtinire într-o astfel de chestiune, preopinentul meu cu iniţiale încheia astfel: „De altfel, problema dacă am pierdut sau am câştigat milităreşte războiul nici nu se poate pune. O ridică militarismul german faţă de toate armatele aliate. Dar nu Aliaţii au capitulat. Nu-i momentul pentru a arăta ceea ce am făcut bine sau am făcut rău în marele război. Dar cert este că am făcut şi mari greşeli. Nu aniversăm însă… greşelile, ci victoria, victoria comună…

Ionel Brătianu a venit însă la Paris cu aerele dictatoriale de la Iaşi şi de aceea s-a îngreunat atmosfera pentru noi.

Nu trebuie deci să ne văicărim şi să denunţăm «vitregia» Aliaţilor faţă de noi… Suntem şi să fim mulţumiţi cu ceea ce am realizat. N-avem nicio revendicare de formulat în afară de tratatele de pace şi nu trebuie să precupeţim recunoştinţa noastră… „[5]

Desigur, nu era în această reacţiune nimic neaşteptat: evocasem doar umbra, o umbră de care încă se mai speriau…

M-am oprit însă asupra acestei pagini, pentru că mi s-a părut a învedera un fenomen deosebit şi straniu. S-a mai întâmplat ca state învinse să nu-şi recunoască înfrângerea; avem şi acum în faţa noastră destule pilde. Cred însă că este fără exemplu ca într-un stat învingător să se fi negat victoria.

Dăinuirea acestei mentalităţi, care din nefericire mă tem că n-a dispărut nici astăzi, m-a determinat să reiau, în lumina experienţei şi a împrejurărilor actuale, povestirea evenimentelor de atunci.

---

4 *Viitorul,* 3 august 1929. (N.a.)

5 *Lupta*, 5 august 1929. (N.a.)

Voi căuta însă, pe cât va fi posibil, să las să vorbească, în cursul acestei expuneri, oamenii care au purtat răspunderile acţiunii, prin însemnările şi actele ce ni le-au lăsat. După douăzeci de ani, ele capătă un înţeles pe care mulţi nu-l puteau bănui, dându-ne posibilitatea să le privim în adevărata lor lumină.

PARTEA I

PARIS

CAPITOLUL I

Pregătirea acţiunii la conferinţa păcii noiembrie 1918 – ianuarie 1919

La sfârşitul lui octombrie 1918, situaţia României era din cele mai grele. După prăbuşirea frontului din Balcani şi capitularea armatei bulgare, Aliaţii înaintau spre Dunăre. Armatele de ocupaţie germane erau încă stăpâne în Muntenia şi se pregăteau să reziste.

În Moldova, demobilizarea făcută sub presiunea vrăjmaşului, în condiţiile impuse de pacea de la Bucureşti, ne lipsise de cea mai mare parte a materialului nostru de război ca şi de ofiţerii de rezervă, înapoiaţi în teritoriul ocupat.

Guvernul Marghiloman[6], simţindu-şi situaţia zdruncinată, căuta să-şi prelungească existenţa prin tratative de revizuire a Păcii de la Bucureşti, cu germanii, care, fiind acum strâmtoraţi, erau foarte dispuşi să stea de vorbă. Tot felul de zvonuri se răspândeau asupra condiţiilor în care se încheiase armistiţiul între Aliaţi şi bulgari. Se spunea, între altele – ceea ce s-a dovedit că nu era cu totul fără temei –, că ei se dezinteresau de soarta Dobrogei de miazăzi, urmând să se restituie Bulgariei Cadrilaterul anexat în 1913. Telegrama de la Iaşi a ministrului Franţei către guvernul său, pentru a cere lămuriri în această chestiune, era reţinută mai multe zile, pentru a se putea specula întârzierea răspunsului.

La 21 octombrie[7] se produse în sfârşit un fapt precis.

---

6 Alexandru I. Marghiloman (1854-1925), om de stat conservator, prim-ministru (1918). (N.ed.)

7 Toate datele sunt după stilul nou, adoptat oficial de la 1 ianuarie

Aviatorul francez Noël, plecând de la Salonic şi zburând peste liniile duşmane, debarcă în apropiere de Iaşi, pe malul Prutului, pe fostul ministru român Victor Antonescu[8], în uniforma de căpitan francez.

Cu destule greutăţi, ajunse în mare taină la ministrul Franţei la Iaşi, unde se întâlni îndată după sosire cu Ion I.C. Brătianu. Îi aducea din partea primului ministru francez, Clemenceau[9], îndemnul de a grăbi reîntoarcerea în război a României alături de Aliaţi, fie şi cu patru divizii, dacă nu se puteau concentra forţe mai importante, spre a întoarce linia de rezistenţa a trupelor mareşalului Mackensen[10] la Dunăre.

I se arată îndată dificultatea de a mobiliza în asemenea împrejurări, înainte de a se fi asigurat un contact direct al armatei noastre cu Aliaţii, fie la Dunăre, fie prin Dardanele şi Marea Neagră. Se cerea de altfel sfatul generalului Prezan, care stătea retras la moşia sa din judeţul Vaslui, pentru o examinare mai completă a situaţiei militare. Peste câteva zile, Victor Antonescu urma să se înapoieze cu memorii întocmite anume pentru Clemenceau şi generalul Berthelot[11]. Comandanţii armatei aflaţi la Iaşi, consultaţi cu toată discreţia cuvenită, arătaseră într-adevăr că mobilizarea se va face foarte greu: lipseau cadrele şi materialul pentru cele mai multe unităţi; caii, lipsiţi de hrana, erau într-o stare deplorabilă, iar, în ce priveşte muniţiile, nu dispuneam de mai mult de 1400 de lovituri de tun şi de 450 de cartuşe de arma;

1919. (N.a.)

8 Victor G. Antonescu (1871-1947), jurist şi diplomat român. (N.ed.)

9 Georges Clemenceau (1841-1929), om politic francez, prim-ministru la sfârşitul Primului Război Mondial, conducător al delegaţiei franceze la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

10 August von Mackensen (1849-1945), mareşal german, comandant al armatelor Puterilor Centrale de pe frontul românesc şi al trupelor de ocupaţie. (N.ed.)

Tisza Istvan (Ştefan) (1861-1918), om politic ungur, prim-ministru în timpul Primului Război Mondial. (N.ed.)

11 Henri Mathias Berthelot (1861-1931), general francez, şef al misiunii militare franceze în România. (N.ed.)

pentru războiul modern şi enorma sa consumaţie de proiectile, această cantitate ajungea doar pentru începutul operaţiunilor. Pe de altă parte, transporturile erau reduse aproape la nimic; combustibilul minelor de la Comăneşti – singurele de care dispuneam în Moldova, şi încă aproape de graniţă – ne asigura, după indicaţiile statului major, douăsprezece trenuri pe zi în Moldova şi patru în Basarabia; era puţin, chiar pentru patru divizii.

Evenimentele însă se precipitau: la 1 noiembrie se ştia de ofensiva italiană, de prăbuşirea frontului austro-ungar, de revoluţia de la Budapesta a contelui Kàrolyi, de asasinarea lui Ştefan Tisza[12]. Două zile mai târziu, începeau la Iaşi manifestaţii de stradă; contradictorii în aparenţă – strigătele de „trăiască Brătianu” se încrucişau cu acele de „trăiască Averescu”[13] – ele răspundeau totuşi simţământului adânc al opiniei publice şi reacţiunii împotriva stării de lucruri existente.

Ziua de 5 noiembrie a fost hotărâtoare. Într-o lungă întrevedere cu Cantacuzino Paşcanu, care, de la plecarea lui Take Ionescu[14], rămăsese principalul reprezentant al conducerii partidului conservator, Ion I.C. Brătianu formulase condiţiile esenţiale ale unui nou guvern de colaborare, dintre care două erau de imediată realizare: anularea operei de guvernământ şi legislative a guvernului Marghiloman, afară, desigur, de unele măsuri administrative inerente bunului mers al gospodăriei publice şi înfăptuirea fără întârziere a reformelor agrare şi electorale, ale căror principii fuseseră înscrise în Constituţie încă din vara anului 1917.

Până să se poată stabili în amănunte o înţelegere de guvernare, era necesar un guvern de tranziţie, fără

---

12 Tisza Istvan (Ştefan) (1861-1918), om politic ungur, prim-ministru în timpul Primului Război Mondial. (N.ed.)

13 Alexandru Averescu (1859-1938), general şi mareşal, prim-ministru. (N.ed.)

14 Dumitru (Take) Ionescu (1858-1922), om politic, membru al Partidului Conservator, participant la lucrările Conferinţei de Pace. (N.ed.)

caracter de partid. De altfel se găsise şi omul indicat pentru a prezida această formaţiune. După-amiază, generalul Coandă[15], după o prealabilă înţelegere cu Brătianu şi generalul Prezan[16], se ducea în audienţa la Regele Ferdinand, primind însărcinarea de a forma noul guvern.

În aceeaşi seară, Marghiloman îşi juca ultima carte, anunţând Regelui că dăduse dispoziţii trupelor noastre să treacă graniţa Bucovinei, de acord cu austro-germanii, care nu mai puteau menţine ordinea în această provincie.

Situaţia lor era acum îndeajuns de critică, ca să nu ne facă dificultăţi nici pentru intrarea armatei române în Transilvania, numai să li se asigure retragerea netulburată a trupelor şi a materialului aflat în Muntenia. Dar tocmai de aceea era imposibil să se mai lucreze de acord cu ei; ar fi însemnat să ratificăm Pacea de la Bucureşti, pe care Regele refuzase stăruitor să o semneze, cu toate presiunile făcute de atâtea ori asupra lui şi să ne aşezam la Conferinţa Păcii în rândurile statelor învinse, atunci când Aliaţii victorioşi se pregăteau să ne întindă mâna peste Dunăre.

Cu ajutorul lor, nu cu al duşmanilor înfrânţi, se putea înfăptui întregirea neamului. Oricare ar fi fost abilităţile sale politice şi parlamentare, Marghiloman trebuia să tragă consecinţele.

A doua zi, la ora 11, Regele Ferdinand primea oficial demisia guvernului său, iar după-amiază noul preşedinte de Consiliu, generalul Coandă, citi decretul de închidere şi dizolvare al Corpurilor Legiuitoare. Primul manifest al Regelui vestea înfăptuirea apropiată a reformei agrare, împroprietărirea ţărănimii ce urma să fie din nou chemată sub arme. Din punct de vedere intern, partida era câştigată.

Problema rămânea însă întreagă, cu toate greutăţile şi primejdiile ei, din punct de vedere extern. Cea dintâi şi

15 Constantin C. Coandă (1857-1932), general, prim-ministru (1918). (N.ed.)

16 Constantin Prezan (1861-1943), general şi mareşal român. (N.ed.)

cea mai mare greutate o ridicase nerăbdarea Aliaţilor. Plecat de la Iaşi cu aeroplanul care adusese pe Victor Antonescu, Robert de Flers[17] se întorsese, cu destule peripeţii, la Galaţi. Ne aducea mesajul generalului Berthelot, comandant al Armatei de Dunăre, care ne îndemna să intrăm în acţiune fără să mai pierdem o clipă. Mackensen, de altă parte, punea în vedere guvernului român că va distruge fără cruţare căile de comunicaţie şi sondele de petrol, de vom veni în ajutorul Aliaţilor.

Alte insistenţe se făceau prin legaţia Franţei la Iaşi; în fine, o nouă telegramă a lui Berthelot ne făcea cunoscută intenţia lui de a trece Dunărea cel mai târziu între 18 şi 20 noiembrie. Încordarea ajunsese la culme.

La 8 noiembrie, o consfătuire întruni, la Ion I.C. Brătianu, pe generalul Coandă, contele de St. Aulaire[18], ministrul Franţei, generalul Prezan, generalul Lafont, ataşatul militar francez, colonelul Antonescu[19], revenit la Marele Stat Major şi Mişu, unul din diplomaţii noştri cei mai încercaţi.

Discuţia a fost lungă şi vie. Francezii stăruind pentru o intervenţie imediată, având în vedere armistiţiul apropiat, iar generalul Prezan arătându-le imposibilitatea de a aduna măcar proviziile necesare armatei, în mai puţin de douăzeci şi cinci de zile.

La urmă, Ion Brătianu rezuma astfel punctul sau de vedere, ca o concluzie a celor auzite: „Dacă armistiţiul se va încheia fără întârziere, gestul nostru militar n-ar mai avea o importanţa hotărâtoare şi nu ar corespunde nici dramei pe care războiul a însemnat-o pentru România, ce trebuie să stăpânească întreaga noastră situaţie în faţa Congresului. Un astfel de act poate deveni chiar periculos, dacă e făcut prea târziu pentru a obţine un rezultat efectiv şi totuşi ar preceda armistiţiul destule zile, ca să dea timp vrăjmaşului să desăvârşească distrugerea teritoriului

17 Robert de Flers (1872-1927), scriitor şi diplomat francez. (N.ed.)

18 Saint Aulaire, ministru al Franţei în România. (N.ed.)

19 Ion Antonescu (1882-1946), şef al Biroului de operaţii al Marelui Stat Major sub comanda generalului C. Prezan. (N.ed.)

ocupat, fără putinţa unei compensaţii serioase.

Aliaţii noştri au constatat continuitatea politicii noastre, îndată ce guvernul Marghiloman a fost răsturnat: aceasta era necesar să le-o arătăm, ca şi dorinţa noastră sinceră de a nu pierde o zi, în vederea unei operaţiuni militare serioase".

Se hotărî deci trimiterea unui general român la Bucureşti, pentru a examina situaţia din teritoriul ocupat şi a ascunde astfel pregătirile noastre militare. O telegramă a lui Berthelot, care ne vestea începutul retragerii lui Mackensen, era însă să grăbească desfăşurarea evenimentelor.

Cuvintele lui Ion Brătianu nu sunt însă mai puţin caracteristice: din ele apare îndoita sa preocupare, de a nu ştirbi prin niciun gest valoarea acţiunii şi a sacrificiilor făcute de România cauzei comune, în anii grei 1916 şi 1917, şi în acelaşi timp de a păstra întregi pentru ceasul înfăptuirii, ce se apropia, forţele naţiunii şi armata ei. De acum se întrezăreau liniile fundamentale ale politicii sale, de la care nu era să se mai abată.

Între timp, se organiza activitatea de guvernare a generalului Coandă şi a colaboratorilor săi. Brătianu şi prietenii lui le dădeau cel mai larg concurs; de fapt, prin lucrările lor, ei constituiau adevăratul guvern, recomandând pentru toate numirile administrative oameni în care aveau încredere, fără a fi însă amestecaţi în politica militantă a partidului liberal. Notiţe, proclamaţii, memorii, note diplomatice, corespondenţa cu generalul Berthelot, toate se redactau la Iaşi în strada Lascăr Catargiu.

Uneori i se întâmpla şi preşedintelui Consiliului, generalului Coandă, venind să-l vadă pe Ion I.C. Brătianu, să întrebe la uşă „dacă dl. prim-ministru e acasă?"

La 9 noiembrie, textul ultimatumului pe care guvernul român îl trimitea lui Mackensen, somându-l să capituleze în douăzeci şi patru de ore, iar de nu, armata noastră îl va ataca, a fost citit de Brătianu miniştrilor aliaţi: St. Aulaire, Barclay, Vopicka, înainte ca generalul Coandă să-l fi văzut şi expediat, în aceeaşi seară,

comandamentului german la Bucureşti şi misiunii de la Iaşi.

Acum hotărârea era luată. Se tipăreau în grabă decretul de mobilizare şi proclamaţia Regelui către popor. Pentru a doua oară se trecea Rubiconul, cu toate riscurile şi grijile ce nu erau simţite de entuziasmul străzii, dar apăsau cu atât mai greu asupra conştiinţei conducătorilor, după experienţele tragice ce erau încă atât de proaspete. Ultimatumul expira la 10 noiembrie; comandamentul german nu dăduse alt răspuns, decât punând un tren la dispoziţia ofiţerilor români de legătura aflaţi la Bucureşti, ce urmau să fie schimbaţi cu misiunea colonelului Brandenstein de la Iaşi. Ne aflam deci iarăşi în stare de război cu Germania, fără să ştim care erau trupele ce ni se puteau opune şi dacă legătura cu Aliaţii de peste Dunăre se va putea stabili destul de repede, ca să înlăture primejdia ce o înfăţişa starea noastră de sărăcie şi dezorganizare. Ce era să aducă ziua de mâine?

Ziua de 11 noiembrie aduse însă armistiţiul general. La orele 1 el era cunoscut şi la Iaşi. Pericolul unei reacţii de ultima oră a armatei germane era astfel înlăturat; dacă ordinul de oprire generală, pe poziţiile ocupate, ne îngreuia înaintarea în Muntenia şi în Transilvania, unde ne chemau cu însufleţire capii mişcării româneşti de dezrobire, aveam totuşi răgazul necesar de-a ne completa lipsurile şi de-a ne aduna mai bine forţele împrăştiate.

Era şi nevoie! Ca niciodată, iarna începuse de la jumătatea lui noiembrie. Munţi de zăpadă astupau străzile şi îngreuiau circulaţia pe drumuri. Oamenii soseau cu greu la unităţile lor, aprovizionarea se făcea încet, echipament nu se găsea decât pentru un efectiv redus; noroc de căciuli şi cojoace şi de cizmele de pâslă rămase de la ruşi! Îmi aduc aminte cum am plecat, chemat a doua oară sub drapel, din curtea cazărmii din Roman, într-o seară întunecoasă de iarnă, pentru a ne îmbarca în trenul ce pornea spre Piatra Neamţ. De acolo, pe Valea Bistriţei, Divizia a VII-a urma să treacă în Ardeal. Caii, câţi îi aveam, trăgeau din greu tunurile, care de abia se urneau din loc,

prin noroiul desfundat de zăpadă. Ofiţerii şi soldaţii mergeau pe jos, lângă cai şi chesoane, spre a nu le adăuga o greutate, ce nu puteau să o ducă. Astfel pornea a doua campanie, aceea care ne-a dus ostaşii în Munţii Apuseni, pe care i-au cucerit, iar pe urmă în câmpiile Ungariei. Ni se părea că, în întunericul nopţii, se strecura pe zăpadă un convoi de fantome, mai degrabă decât o armată care se îndrepta spre izbândă. Trebuia să trecem munţii, căci în Ardeal frământarea sporea în fiecare ceas; la 1 decembrie era să se proclame unirea în Marea Adunare de la Alba Iulia.

La Iaşi însă, alte preocupări treceau acum pe primul plan. Întrebarea ce se punea şi care cerea neapărat dezlegare era aceasta: cum priveau Aliaţii situaţia noastră?

Desigur, se impunea să reintrăm în acţiune; încheierea armistiţiului ne găsise în rândurile armatelor înţelegerii. Dar înainte de a paşi mai departe, trebuia să ştim unde mergem şi mai ales în ce condiţii era privită în Apus acţiunea României, în conjunctura creată de noile evenimente; se mai considera în vigoare tratatul de alianţă încheiat în 1916 sau ni se aducea o învinuire de-a fi încheiat, în 1918, pacea impusă de vrăjmaşi? De rezolvarea acestei probleme depindea întreaga noastră acţiune la Conferinţa Păcii, ca şi putinţa de-a obţine recunoaşterea revendicărilor naţionale. De altfel, chestiunea era deschisă de când se încheiase armistiţiul pe frontul de răsărit, după triumful revoluţiei bolşevice la Petrograd; de aceea, pentru înţelegerea mai deplină a evenimentelor, este necesar să ne amintim mai întâi împrejurările de atunci.

În ce priveşte armistiţiul de pe frontul oriental, situaţia era limpede. Dacă la început guvernul englez arătase oarecare nedumeriri, la 21 decembrie 1917, cei patru miniştri aliaţi, Sir G. Barclay, Charles Vopicka, contele de St. Aulaire şi baronul Fasciotti, într-o notă comună adresată primului ministru român, recunoscuseră „extrema gravitate” a situaţiei în care se afla România, în urma acţiunii maximaliste. „Considerăm ca o datorie,

spuneau atunci reprezentanţii Puterilor Aliate, de a da dreptate sacrificiilor pe care, cu toată lealitatea, poporul român şi eroica sa armată, în jurul Regelui lor cavaler şi al guvernului, le-au adus cauzei comune a României şi a înţelegerii”.

Admiteau de asemenea necesitatea întrebuinţării forţelor noastre militare în interiorul Moldovei, la spatele frontului, pentru a pune capăt anarhiei dezlănţuite de dezorganizarea armatelor ruseşti. „Constatăm, adăugau semnatarii notei, dacă, din nenorocire, această operaţiune nu ar asigura acest rezultat şi România s-ar afla în imposibilitate de a-şi ţine hotărârea, de atâtea ori repetată, de a evacua toată armata sau parte din ea, sau chiar de a organiza plecarea familiei regale şi a guvernului legal, că înţelegerea ar trebui să recunoască aliatei ei că şi-a făcut întreaga sa datorie şi a ţinut leal angajamentele sale.

Rugăm pe Excelenţa Voastră să binevoiască a aduce această scrisoare la cunoştinţa Majestăţii Sale Regelui şi a Consiliului de Miniştri…”

Două săptămâni mai târziu, la 3 ianuarie 1918, într-o circulară adresată miniştrilor de la Paris, Londra şi Roma, Ion I.C. Brătianu preciza astfel punctul de vedere al României, după încheierea armistiţiului şi în izolarea în care ne aflam, în urma defecţiunii totale a Rusiei bolşevizate.

„Voim înainte de toate, pentru această zi a păcii generale, să nu lăsăm să se discute drepturile înscrise în tratat şi scump plătite prin crude sacrificii, dar care, departe de a fi mai bine asigurate, ar deveni iluzorii în urma unor noi jertfe, de data aceasta sterile şi pernicioase pentru toţi, căci interesul european nu voieşte ca forţele vitale ale României să fie complet anulate pentru o lungă perioadă istorică. Aliaţii noştri înşişi ar trebui să ne sfătuiască să preferăm orice soluţie ce ar asigura existenţa unei stări chiar precare până la pacea generală, aceleia care în mod fatal ajunge la un dezastru complet, fără compensaţie pentru alţii şi fără reparaţii pentru noi”.

La sfârşitul lui ianuarie, în preajma retragerii

guvernului, şeful său mai formula într-o nouă circulară către aceiaşi miniştri această tragică întrebare: „Convine oare, pentru viitorul Europei şi chiar pentru ziua mai apropiată a păcii generale, ca România să fie osândită astăzi la sinucidere, la care o duce o acţiune militară pe două fronturi, fără nădejdea unui ajutor de nicăieri şi cu rezultatul fatal al capitulării armatei şi al înlocuirii Regelui?

Noi înţelegem în orice caz, pentru pacea generală, să păstrăm drepturile ce le-am câştigat, dar cred că Aliaţii noştri înşişi trebuie să admită că ar fi negativ şi nedrept de a compensa trădarea rusească prin distrugerea română".

Desigur, era o nuanţă între armistiţiul, la care Aliaţii îşi dăduseră formal consimţământul, şi pacea separată, deşi, în haosul revoluţiei ruseşti şi în neputinţa vădită de a ne ajuta din altă parte, cea de a doua era consecinţa fatală a celui dintâi.

O telegramă din Londra, la începutul lui ianuarie, lăsa să se înţeleagă că, în cazul în care provinciile de la miazăzi ale Rusiei şi ale Caucazului s-ar alătura păcii separate pe care voia s-o încheie guvernul comunist, s-ar admite şi pentru noi necesitatea de a încheia pacea, mai ales dacă s-ar dovedi că evacuarea armatei ar deveni imposibilă. Ministrul Franţei la Iaşi se ridica însă împotriva principiului păcii, admiţând totuşi că ea ar fi posibilă numai după plecarea Regelui şi a guvernului legal, semnată de o formaţiune ministerială numită de vrăjmaşi şi deci lipsită de orice caracter de legalitate.

Formulă complicată şi de o realizare mai mult decât îndoielnică. Nota exactă o dădea de rândul acesta raportul telegrafic al ministrului nostru la Roma, dl. Lahovary, care rezuma astfel la 6 februarie convorbirea sa cu ministrul de Externe al Italiei.

„Sonnino recunoaşte gravele chestiuni care ne apasă… El a adăugat: în cea mai rea situaţie, România nu va obţine niciodată din partea înţelegerii consimţământul la o pace separată – ea ar produce o gravă depresiune la Aliaţi, unde atâta lume nu aşteaptă decât un pretext

pentru a predica încetarea războiului. D-l Brătianu ar trebui să ştie că Biserica dă câteodată absoluţiunea după păcat, dar niciodată înainte”.

Cu toată fineţea ce o comporta vecinătatea Vaticanului, ni se dădea astfel sfatul să procedăm şi în această materie cu politica faptului îndeplinit. Ceea ce de altfel am şi făcut: tratativele, începute de guvernul Averescu şi desăvârşite pe urmă de Marghiloman, nu au avut alt rost; ele au îndeplinit astfel, deşi poate cu alte tendinţe, în condiţii vitregi, programul de aşteptare şi de conservare al puterilor vii ale naţiunii, pe care îl definise Ion I.C. Brătianu. Nu era deci greu pentru el, în momentul în care reintram în acţiune şi împrejurările prevăzute de el îl aduceau din nou la cârmă, pentru ca „să cucerim ce avem de cucerit”, să definească poziţia noastră şi în faţa Conferinţei de Pace.

Punctul său de vedere era limpede şi categoric: România îşi îndeplinise cu prisosinţă toate angajamentele ei. Pacea de la Bucureşti – păcatul pe care Biserica îl absolvă după ce a fost săvârşit, dar nu înainte – impusă de defecţiunea rusească şi de izolarea noastră pe frontul oriental, nu căpătase totuşi consfinţirea legală, pentru că Regele Ferdinand *îi refuzase stăruitor ratificarea sa.* Stăteam deci pe baza neclintită a tratatului încheiat cu puterile aliate în august 1916, rezultat al unor lungi şi laborioase tratative, în care toate problemele noastre, naţionale şi etnice, fuseseră îndelung examinate.

De la Paris ştirile erau însă contradictorii. La 23 decembrie, observatorul atent şi diplomatul pătrunzător care era Constantin Diamandy[20] comunica astfel impresiile sale: „Mi se spune că guvernul francez ar fi lăsat a înţelege că nu este dumerit încă dacă trebuie considerată România ca o aliată sau nu. Aceasta s-ar fi spus d-lor Cretzianu[21] şi

20 Constantin Diamandy (1860-1931), diplomat, ministru plenipotenţiar al României la Paris. (N.ed.).

21 Alexandru G. Cretzianu, diplomat român, ataşat pe lângă delegaţia română de la Conferinţa de Pace. (N.ed.).

Antonescu[22]”. Şi, pe drept cuvânt indignat, adăuga: „Eu nu concep cum o asemenea chestiune a putut fi pusă şi adaug că nu concep cum un ministru al ţării să permită a se pune la îndoială – dacă România este aliată sau nu, mai ales în urma celor declarate în convenţia de armistiţiu a mareşalului Foch[23]… Este de temut ca asemenea procedee să nu ascundă intenţii de a ne ţine *«la dragée haute»,* ca un fel de presiune pentru a ne muia şi a ne face mai mlădioşi”.

Dar tocmai la aceasta nu era dispus Brătianu. Cam în acelaşi timp, revenit acum în fruntea guvernului la Bucureşti, telegrafia miniştrilor săi, la Paris şi la Londra: „Dacă Franţa, cum a spus-o Pichon, voieşte să ne asigure toate revendicările, singurul teren pe care poate acţiona cu eficacitate este acel al tratatului de alianţă… În ce mă priveşte, dacă acest tratat ar fi nesocotit, n-aş putea lua răspunderea politicii româneşti, care trebuie să se dezvolte în această parte a lumii în cel mai strâns acord cu Franţa…”

Peste câteva zile se descoperi originea împotrivirii ce o întâmpinam. Ambasadorul englez la Paris, Lord Derby, mărturisi ministrului nostru că Anglia era puterea care se opunea la recunoaşterea calităţii de ţară aliată a României! Francezii şi italienii erau însă de altă părere şi punctul lor de vedere sfârşi prin a se impune[24], înlăturând una din cele mai monstruoase nedreptăţi ce le-ar fi înregistrat istoria. De aici însă, până la recunoaşterea integrală a tratatului de alianţă din 1916, mai era de parcurs un drum lung şi greu.

În primele zile ale lui ianuarie 1919 situaţia era următoarea: printr-o telegramă comunicată de St. Aulaire, guvernul francez îşi propunea să considere România ca o ţară aliată şi să o admită în această calitate, în aceleaşi

---

22 Trimis între timp ca ministru al României la Paris. (N.a.).

23 Ferdinand Foch (1851-1929), mareşal francez, comandant al trupelor aliate de pe frontul de vest în faza finală a războiului. (N.ed.)

24 Vezi şi articolul d-lui Tardieu, *Une quinzaine historique* în *Gringoire* din 6 aprilie 1939. (N.a.)

condiţii ca celelalte mici puteri aliate. „Această hotărâre, urma depeşa, pare îndreptăţită de atitudinea României, care s-a întors net spre Aliaţi, îndată ce a putut scăpa de asuprirea germană.

Totuşi, tratatul din 1916 fiind abrogat în drept de tratatul din Bucureşti, va fi locul să se formuleze o declaraţie, luând ca bază tratatul din 1916 pentru revendicările româneşti, ţinându-se seamă de anexiunea Basarabiei şi de interesele generale şi speciale ale Aliaţilor. „Deci tratatul numai ca bază de discuţie şi târguială, în care Basarabia, neprevăzută de semnatarii din 1916, nu figura, desigur, decât ca obiect de compensaţie pentru alte sacrificii.

Replica lui Brătianu nu putea fi decât vehementă: „Cunoaşteţi punctul meu de vedere: România nu ar putea admite un act de strigătoare nedreptate atingând demnitatea ei şi care ar declasa-o moralmente, de ar recunoaşte că nu a îndeplinit clauzele tratatului”.

Era vădit că la Paris intrigile începuseră; chiar dacă nu se mai discuta calitatea noastră de aliaţi, se examina dacă vom avea doi delegaţi la Conferinţă sau trei, ca Serbia şi Grecia. În ce priveşte tratatele încheiate de Aliaţi în cursul războiului, se făcea simţită opunerea Americii, dispusă să nu recunoască niciuna din convenţiile anterioare intrării ei în acţiune, în primăvara anului 1917. Dar se puteau face excepţii, când ele conveneau puterilor interesate; astfel, Diamandy semnala, într-o scrisoare de la 30 decembrie 1918, că Franţa şi Anglia se înţeleseseră să respecte şi să aplice tratatul pe care îl încheiaseră pentru împărţirea Siriei. Ar fi fost poate un precedent favorabil…

Nesiguranţa apăsa greu asupra voinţei de acţiune a lui Brătianu. Telegramele sale erau tot mai imperioase, mai hotărâte: „sunt în alternativa de a părăsi guvernul sau de a pleca la Paris pentru Conferinţa Păcii. Pentru a se hotărî, trebuie să ştiu dacă credeţi că putem face a fi recunoscut tratatul nostru”.

Iar, în preziua plecării, acest strigăt, aproape de exasperare: „Fac un ultim efort pentru a face să fie

înţeleasă situaţia României şi sunt hotărât a-mi da demisia chiar de la Paris, dacă tratatul nostru nu e recunoscut”.

Alţi oameni politici se lăsaseră însă impresionaţi de atmosfera grea ce o întâmpinam în capitalele din Apus şi se arătau mult mai sceptici în susţinerea tezei ce se întemeia pe tratatul de alianţă. Aici este şi principalul motiv al divergenţei ce s-a produs în acel moment între Ion I.C. Brătianu şi Take Ionescu şi i-a despărţit pe urmă, în tot timpul Conferinţei de Pace.

Se ştie că Take Ionescu, care fusese lăsat de germani să treacă în Franţa într-un tren special, organizase la Paris Comitetul Naţional Român, care, în timp ce guvernul Marghiloman reprezenta România oficială şi neutră, obţinuse totuşi recunoaşterea Aliaţilor.

În călătoriile sale între Londra şi Paris, îşi dăduse seama de intenţiile acestora şi ajunsese să creadă că nu se mai poate susţine cauza tratatului de alianţă din 1916, pe care el o socotea pierdută din capul locului.

Ce politică era de urmat în asemenea împrejurări? Negociator încercat, orator strălucit şi avocat abil, obişnuinţele însăşi ale profesiunii îl îndemnau spre o soluţie ce putea realiza, cu un minimum de riscuri, un maximum de avantaje materiale şi practice. În definitiv, procesul ce se deschidea putea fi încheiat de o tranzacţie, în condiţii favorabile. Ca să fim drepţi, trebuie să adăugăm că un alt gând îl stăpânea, până la obsesie: ideea care era să-i determine mai târziu întreaga sa acţiune politică externă, necesitatea unei apropieri între ţara noastră şi vecinii ei din centrul şi sud-estul Europei. Trebuiau înlăturate toate problemele de natură să ne despartă de aceste ţări şi întărită, chiar cu sacrificii, solidaritatea noastră cu ele. Ajunsese aproape să regrete rezultatele propriei sale politici din 1913 şi anexarea Cadrilaterului, pentru a ne împăca definitiv cu bulgarii; cu atât mai mult, dorea o soluţie de împăciuire în rivalitatea ce o deschisese între noi şi sârbi chestiunea Banatului. Încă înainte de înaintarea armatelor generalului Franchet d’Espérey[25],

25Louis Franchet d'Esperey (1856-1942), mareşal francez, comandant

prin Balcani spre Dunăre, el luase contact la Paris cu membrii Comitetului Naţional Iugoslav, Trumbici[26] şi mai ales Paşnici[27], care susţineau în exil drepturile ţării lor, şi începuse tratative cu ei. Avem astfel dovada sigură că încă de atunci, în urma acestor convorbiri, el asigurase pe delegaţii iugoslavi de renunţarea României la revendicarea integrală a Banatului, înscrisă în tratatul de alianţă din 1916, şi că admisese ca partea occidentală a acestei provincii – Torontalul – să fie alipită Serbiei[28]. Zvonul acestor negocieri ajunsese în ţară, fără să capete însă o confirmare categorică: încă de la Iaşi, Brătianu ridicase această problemă în convorbirile sale cu Cantacuzino Paşcanu şi Ionaş Grădişteanu, dar aflase pe acesta din urmă mai intransigent încă – de se putea – decât el însuşi, în chestiunea drepturilor noastre naţionale.

Acum însă, revenit în fruntea guvernului şi în preajma plecării la Paris, problema trebuia lămurită. Am amintit învinuirea, ce i s-a adus în repetate rânduri, că ar fi înlăturat din primul moment orice idee de colaborare cu Take Ionescu, în dorinţa egoistă de a păstra pentru partidul său şi pentru sine toate răspunderile puterii. Telegrama sa din 16 decembrie 1918, îndată după constituirea guvernului pe care îl prezida, constituie răspunsul cel mai categoric la aceste afirmaţii.

De la sfârşitul lui octombrie, îndată ce evenimentele deschideau noi perspective, el îşi înfăţişase putinţa unui nou guvern de colaborare cu Partidul Conservator, urmare firească a aceluia din vremea războiului. Sugestiile sale rămăseseră fără răspuns precis. Acum, constituindu-şi guvernul, Brătianu ţinea să asigure pe Cantacuzino

---

al trupelor aliate din Macedonia. (N.ed.)

26 Ante Trumbici (1864—1938), om politic croat. (N.ed.)

27 Nikola P. Paşici (1845-1926), om politic sârb, prim-ministru al Serbiei în timpul Primului Război Mondial. (N.ed.)

28 Memoriul înaintat la 4 noiembrie 1918 consiliului de la Versailles de consiliul român de la Paris în chestiunea românilor din Transilvania, Bucovina si Ungaria nu menţionează Banatul. *Actes et Documents concemant la question roumaine,* Paris 1918, pag. 49-51. (N.a.)

Paşcanu de caracterul provizoriu al formaţiunii liberale şi îi propunea următoarele condiţii pentru un guvern de coaliţie: trei portofolii (Finanţe, Lucrări Publice, Industrie) şi un ministru de stat, iar pentru Take Ionescu un minister fără portofoliu şi locul de delegat la Conferinţa Păcii, împreună cu Mişu şi cu el; până şi decretul fusese întocmit. Despre candidaturi în parlament era să fie vorba mai târziu, deşi nu înţelegea să renunţe la majoritatea în cameră sau la prefecturi. Acest acord era subordonat însă îndeplinirii a doua condiţii esenţiale: realizarea neîntârziată a reformelor şi întoarcerea lui Take Ionescu la Bucureşti, pentru ca, într-o conferinţă prealabilă, prezidată de Regele Ferdinand, delegaţii noştri să se pună definitiv de acord asupra tuturor chestiunilor ce urmau să le susţină la Conferinţa Păcii. Aceste propuneri, ministrul Cretzianu urma să le comunice la Paris lui Take Ionescu, iar, în cazul când ar fi obţinut o acceptare de principiu, remanierea guvernului s-ar fi făcut imediat.

Evenimentele nu-i mai îngăduiau însă să aştepte răspunsul; de la o zi la alta, ştirile soseau, unele mai liniştitoare, altele mai alarmante. Era sigur că în culisele Conferinţei se urzeau intrigi împotriva noastră, pe care nu le putea combate, cu oarecare şanse de reuşită, decât la faţa locului. Şi aşa sosirea delegaţiei române era târzie; nu mai era niciun moment de pierdut.

În ultimele zile ale anului 1918, stil vechi – adică la 11 ianuarie 1919 – primul ministru pleca la Paris, prin Belgrad şi Fiume, însoţit de secretarul general al delegaţiei, Constantin Brătianu[29], de colonelul Toma Dumitrescu, de dl. I. Plessea şi de corespondentul francez al ziarului „Le Temps”, dl. Tavernier, al cărui rol a fost în această împrejurare destul de mare însemnat.

Prima etapă a călătoriei era Belgradul, întâi pentru că se călătorea în condiţii destul de grele, într-o vreme când totul se desfăcea şi se prefăcea în Europa Centrală, dar mai ales pentru a dovedi că, mergând la Conferinţă,

29 Constantin (Dinu) I. C. Brătianu (1866-1950), al doilea fiu al lui I.C. Brătianu, fruntaş liberal. (N.ed.)

primul delegat al României nu avea niciun gând de duşmănie împotriva statului vecin şi aliat.

Trecem asupra împrejurărilor în care s-a făcut călătoria; e de dorit ca acei ce au fost acolo să le descrie odată mai amănunţit; mă voi opri numai la rezultatele întrevederilor ce au avut loc.

După o noapte petrecută în condiţii dificile, în Belgradul pustiit de năvălitori, a urmat într-adevăr, la 13 ianuarie, un dejun la palatul principelui regent – era viitorul rege Alexandru I, care exercita regenţa în numele bătrânului suveran, Petru I. După dejun, au fost examinate, într-o lungă convorbire, principalele probleme care interesau cele două ţări.

„Departe de a constitui pentru România un act inamical faţă de Serbia, lămurea Ion I.C. Brătianu pe principele Alexandru, soluţia (în chestiunea Banatului) îi era impusă de convingerea că Dunărea era singura graniţa capabilă să evite în viitor procese între noi şi sârbi, aşa cum ele există din nenorocire în Dobrogea, între bulgari şi ţara noastră. Ar fi nenorocit să tranşăm, sub înrâurirea unor factori vremelnici, o chestiune care poate uşura, sau compromite pentru totdeauna, dezvoltarea relaţiilor între cele două popoare”.

Nu avea intenţia de a provoca o declaraţie a principelui, dar credea de datoria sa de a-i expune adevăratul motiv al atitudinii noastre.

Principele răspunse mulţumindu-i, dar arătându-i, cu aceeaşi sinceritate, că el socotea că Belgradul nu putea rămâne la graniţă şi că poporul sârb din Banat avusese o prea mare parte în dezvoltarea naţională a Serbiei, pentru a putea fi părăsit. Era însă convins de necesitatea unor relaţii prieteneşti între cele două popoare; punctul de vedere al lui Brătianu fiindu-i de altfel cunoscut, spera totuşi că se vor putea găsi soluţii de înţelegere, fără a jertfi interese sârbeşti atât de considerabile.

După această întrevedere, principele primi în audienţă pe Tavernier. „Şi-a arătat mirarea, înseamnă raportul, că dl. Brătianu s-a mărginit la consideraţii

generale. Între altele, i-a confirmat înţelegerea, între domnii Take Ionescu şi Paşnici, în privinţa părţii occidentale a Banatului, care recunoaşte Serbiei drepturi asupra acestei regiuni”.

Orice urmă de îndoială era acum înlăturată. Din acel moment, colaborarea cu Take Ionescu devenise imposibilă.

Au urmat pe urmă discuţii, al căror ecou a ajuns până aproape de noi. Presa, pătimaşă ca totdeauna, a adâncit diferendul între exponenţii celor două teze; s-a dezlănţuit o polemica aspră, în care presa opoziţiei ataca politica „trufiei sterile”, pe când cea liberală aducea învinuiri politicii „de sărut mâna”. De fapt, era mai mult decât conflictul dintre doi oameni, dintre două personalităţi, oricât de deosebite ar fi fost temperamentele şi metodele. Era lupta între două concepţii fundamental opuse, ce nu se aflau faţă în faţă pentru prima oară în 1919 şi pe care le vom regăsi desigur în toate împrejurările importante ca un factor permanent în dezvoltarea politică a României. Era conflictul între intransigenţă şi tranzacţie.

Antagonismul acesta apăruse oarecum în germene cu patruzeci de ani înainte, în timpul tratativelor care precedaseră Congresul de la Berlin. Şi atunci, spiritul realist al lui Mihail Kogălniceanu căutase o soluţie practică, care să ne asigure avantaje teritoriale în Dobrogea şi să nu ne opună, într-o rezistenţă ce o socotea zadarnică, imperialismului rusesc care ne cerea judeţele Basarabiei de miazăzi; iar Ion C. Brătianu, tatăl lui Ion I.C. Brătianu, menţinea cu intransigenţă convenţia încheiată cu Rusia la începutul războiului, care ne garanta integritatea teritoriului; sub niciun cuvânt nu admitea să se renunţe de bunăvoie la dreptul nostru asupra părţii din Basarabia, pe care Europa ne-o restituise după războiul Crimeii.

Evenimentele din 1918 şi unirea Basarabiei întregi cu România dovediseră, tocmai atunci, dreptatea acestui punct de vedere. Fără rezistenţa hotărâtă din 1878, România ar fi pierdut dreptul moral de-a revendica Basarabia, atunci când sorocul dreptăţii i-o aducea, după patru decenii, în ceasul prăbuşirii împărăţiei ţarilor.

De altfel, dacă fuseseră discuţii pe această chestiune între I.C. Brătianu şi Kogălniceanu, ele n-au ieşit dintr-un cerc foarte restrâns, iar actele oficiale şi-au păstrat secretul până în zilele noastre. La Berlin, atitudinea lor a fost solidară; Kogălniceanu a găsit cele mai calde accente pentru a apăra drepturile noastre, iar în clipa în care a depus pe masa Congresului textul convenţiei care dovedea că ţarul îşi călcase făgăduinţa, el uitase tot ceea ce discutase în patru ochi cu preşedintele său de Consiliu. Dar în 1919 conflictul a trecut în domeniul public şi n-a mai putut fi ocolit. Ion I.C. Brătianu, în clipa în care îşi definea politica la Conferinţa Păcii, era deci călăuzit de experienţa generaţiei precedente, pe care istoria chiar atunci o dovedise justificată. Această experienţă îl determina să aleagă drumul mai lung şi mai greu, care, dincolo de frământările trecătoare ale evenimentelor, păstrează, peste vremuri, linia neşovăitoare a năzuinţelor şi intereselor permanente ale ţării. Era să o spună el însuşi, în amurgul vieţii, în conferinţa sa de la Ateneu.

„În chestiunile cele mari, în acele de ordin moral care stăpânesc viitorul unui neam, de care sunt legate interesele lui supreme de onoare şi de naţionalitate, nu pot fi preţuri de tocmeală, nu pot fi motive de oportunitate ca să te hotărască a le compromite, coborându-te de pe tărâmul înalt şi singur al principiilor. Oricare ar fi vicisitudinile zilelor şi anilor, oricare ar fi durata lor, vine ora răsplăţii”.

CAPITOLUL II

Revendicările României în faţa consiliului suprem ianuarie-aprilie 1919

Această concepţie a drepturilor României, primul nostru delegat urma să o susţină la Conferinţa Păcii, ale cărei lucrări începuseră atunci când sosi în sfârşit la Paris. Îşi dădu însă repede seama că avea a face tot mai puţin cu Conferinţa, ca adunare, ca parlament al Lumii Noi, şi tot mai mult cu faimosul Consiliu al celor Patru „Mari”, reprezentaţi ai puterilor cu interese nemărginite în treburile Europei, pentru care un spiritual scriitor belgian

găsise pseudonimul sintetic de „Sir Archibald Bigfour”: consiliul restrâns şi suprem, în care se concentra tot mai multă puterea executivă a Conferinţei.

De fapt însă, în ce priveşte problemele generale, cei Patru s-au redus destul de repede la trei, nu pentru că primul delegat al Italiei, Orlando[30], n-ar fi fost la înălţimea misiunii sale; dar s-a dovedit în curând că Italia nu avea motive să fie mulţumită de modul în care interesele ei erau privite la Conferinţă şi că trebuie deci să-şi concentreze întreaga activitate pentru apărarea lor. De aceea, în chestiunile de ordin general, care nu atingeau o latură mai însemnată a politicii italiene, aveau cuvânt hotărâtor aceşti Trei, care aduceau fiecare, în examinarea problemelor, mentalitatea şi temperamentul său, concepţia sa profund deosebită de a celorlalţi. Trebuie amintite trăsăturile lor caracteristice, pentru a înţelege cât era de greu să se realizeze o sinteză a vederilor lor, sinteză ce prea adesea nu depăşea marginile unui compromis.

Woodrow Wilson[31]*,* preşedintele Statelor Unite ale Americii, era singurul şef de stat care a coborât în arenă, primind să ia parte activă, ca prim delegat al ţării sale, la lucrările Conferinţei. Dar, deşi ieşise din rezerva ce i-ar fi impus-o poate situaţia sa de preşedinte al celei mai puternice republici, el se socotea şi mai departe ca un arbitru, arbitrul păcii şi ai dreptăţii omenirii. El aducea justiţia, el îi statornicea legile:

„O justiţie imparţială, spunea el într-o declaraţie făcută la Conferinţă la sfârşitul lui ianuarie, care să nu distingă între acei către care voim să fim drepţi şi acei, către care n-am voi să fim drepţi”.

Pentru el războiul fusese o cruciadă, iar pacea ce o prezida trebuia să fie judecata – nu o judecată penală a vinovaţilor învinşi, cum o doreau unii – ci judecata

30 Vittorio Emmanuelle Orlando (1860-1952), prim-ministru al Italiei în timpul Primului Război Mondial, şef al delegaţiei italiene la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

31 Thomas Woodrow Wilson (1856-1924), preşedinte al Statelor Unite, conducător al delegaţiei americane Ia Conferinţa de Pace. (N.ed.)

întemeiată pe legile eterne ale echităţii, care nu ţineau seamă de prieteni sau de vrăjmaşi: *Judecata de apoi, chemată să hotărască definitiv destinele lumii*[32]

Figura lui rigidă, desprinsă din tradiţia predicii protestante, întruchipa spiritul doctrinar al ideologiei abstracte, credinţa în idealul suprapământesc al binelui absolut. Astfel, vizionar al păcii şi al înfrăţirii între oameni, plutea deasupra evenimentelor şi a contingenţelor omeneşti, reformator religios încă mai mult decât om de stat.

De atunci, această atitudine ridicase, chiar în America, împotriviri care sporeau. Rezoluţia celor 39, redactată de senatorul Lodge, prevestea, încă de la 3 martie 1919, rezistenţa de care era să se sfărâme măreţul ideal wilsonian, în ţara lui însăşi. Dar, în jurul preşedintelui, erau destui reprezentaţi, oficiali sau oficioşi, care păstrau un contact mult mai apropiat cu realităţile vieţii şi în special cu acelea economice.

Alături de Wilson, în consiliu se deosebea activitatea neobosită a primului ministru britanic, *David Lloyd George*[33]. Lunga practică a vieţii politice şi parlamentare engleze înăbuşise în el, numai în parte, zvâcnirile temperamentului său spontan şi ale eredităţii sale celtice. Ele se manifestau adesea în avânturile improvizaţiei sau în vreo observaţie caustică. Izbucniseră cu violenţă în manifestul electoral care-i dăduse, în decembrie 1918, însemnate majorităţi, având drept *slogan* sau lozincă acest întreit imperativ: judecata împăratului Wilhelm, pedepsirea tuturor vinovaţilor, toate cheltuielile de război în sarcina Germaniei.

Dar, fire eminamente adaptabilă, revenise numaidecât, din primele zile ale Conferinţei, la simţul precis al realităţilor şi la necesităţile tradiţionale ale politicii britanice de echilibru. Pe continent, Germania

---

32 V. Mermeix, *Fragments d'histoire 1914-18;* VI. *Le combat des trois,* Paris, 1922, p. 26 şi urm.; 63 şi urm.; 137 şi urm. (N.a.)

33 David Lloyd George (1863-1945), prim-ministru al Marii Britanii, conducător al delegaţiei engleze la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

prăbuşită de înfrângere şi frământată de revoluţii încetase de a mai fi periculoasă; în schimb Franţa, încununată de prestigiul victoriei, era în plină ascensiune. Influenţa ei asupra Europei trebuia deci mărginită şi stăvilită.

În faţa oamenilor de stat anglo-saxoni, se ridica, emoţionanta întruchipare a Franţei victorioase, figura bătrânului *Georges Clemenceau,* „mareşal civil al războiului", ale cărui sprâncene şi mustăţi stufoase aminteau, printr-o ciudată potrivire a asemănărilor, acele nu mai puţin dese ale celuilalt dictator, care îndrumase în tabăra opusă destinele Europei, cu treizeci de ani în urmă: Bismarck, cancelarul de fier. Cuvântul său aprig – ferocele său *staccato,* zicea Lloyd George – şi spiritul său caustic erau îndeobşte cunoscute şi temute. Nu degeaba i se spunea „Tigrul". Argumentele sale tăioase se înfigeau ca nişte ghiare în trupul adversarului şi nu-l lăsau nesfâşiat. Replicile cădeau decisive, ca lovituri de topor. Când, într-o şedinţă a Consiliului, delegaţii sârbi, în vederea operaţiunilor din Ungaria, invocau consideraţii generale, Clemenceau întrerupea brusc: *„On ne fait pas une armée avec des considérations générales".*

Când distinsul parlamentar, care era Franklin-Bouillon, îşi manifesta dorinţa de a figura în delegaţia franceză la Conferinţa Păcii, era înlăturat cu aceasta întrebare: *Et pourquoi Washington-Potage?*

În scrisoarea sa mai sus citată, Constantin Diamandy ne-a lăsat următorul portret, caracteristic pentru primele zile ale Conferinţei.

„În Franţa, Clemenceau continuă a stăpâni, deşi mai contestat, mai ales la socialişti. Dar chiar acei care îl critică recunosc că, date fiind serviciile imense făcute şi popularitatea lui în armată, ar fi primejdios de

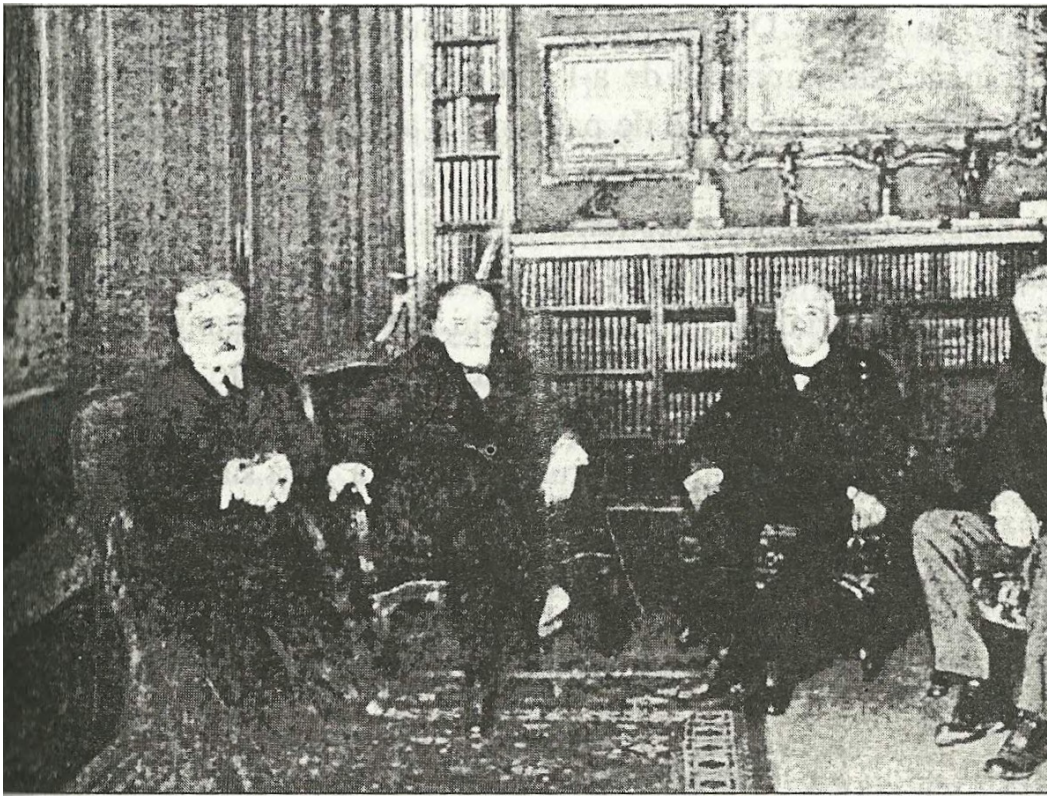

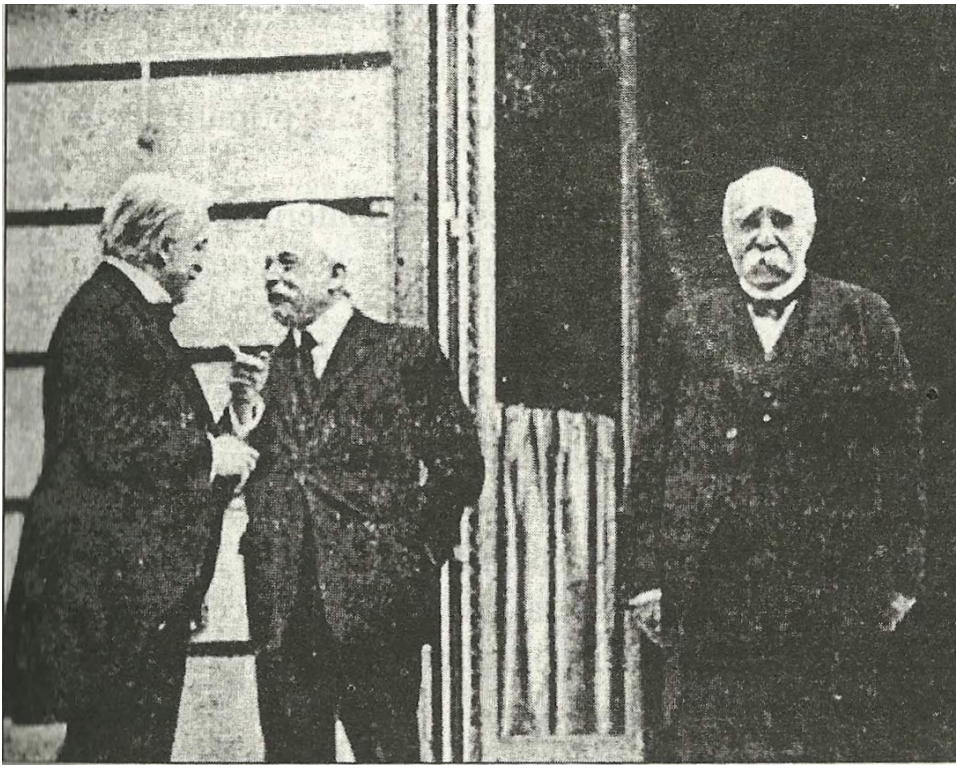

Consiliul celor patru a-l înlocui de pe acum. Din nefericire, bătrânul e atât de întreg, de intransigent, încât este imposibil de a-l atenua. Se simte că el voieşte să dirijeze după voia lui negocierile de pace şi dacă se recunoaşte că a fost omul războiului, se contestă că este înzestrat pentru a fi omul păcii. Nu cunoaşte şi nu studiază nicio chestiune. Îşi bate joc de colaboratorii lui, ia totul asupră-i şi, când este plictisit, sfârşeşte cu *«je m'en fiche»".*

Între firea sa dictatorială şi intransigenţa lui Ion I.C. Brătianu, relaţiile nu erau uşoare. Ieşirile sale, adesea lipsite de urbanitate, la adresa primului delegat al României, modul sumar în care expedia unele chestiuni din cele mai importante pentru ţara noastră, fără să le cerceteze mai de aproape, i-au făcut o reputaţie de ostilitate susţinută împotriva ţării şi a lui Ion Brătianu în special. E prea adevărat că, adesea, primul nostru delegat nu-şi putea stăpâni indignarea şi că întâlnim, în actele

diplomatice şi în corespondenţa din vremea Conferinţei, destule expresii inamicale, de o parte şi de alta.

Şi totuşi, în fond, Clemenceau, cu toate asperităţile caracterului său, nu ne era un duşman declarat şi constant. Alte forţe ne erau vrăjmaşe şi îl obligau, de cele mai multe ori, să ia atitudine alături de ele, dar cel puţin în două împrejurări ne-a dovedit prietenie. Se pare că lui îi datorăm graniţa Dobrogei de miazăzi, căci delegaţii englezi şi americani erau gata să restituie Cadrilaterul Bulgariei. Opunerea categorică a primului delegat francez ni l-a păstrat.

În criza cea mai gravă a politicii româneşti la Conferinţa Păcii, după plecarea protestatară a lui Ion I.C. Brătianu, pe chestiunea tratatului minorităţilor, asupra căreia vom reveni mai pe larg, Clemenceau căutase totuşi o formulă pentru ca să ne uşureze semnarea tratatului cu Austria, ce fusesem obligaţi să o refuzăm. El credea că, în clauza ce provocase rezistenţa noastră, se pot înlocui Marile Puteri, ce urmau să asigure aplicarea noului statut, cu Consiliul Societăţii Naţiunilor, organ încă teoretic şi nedefinit la acea vreme. Dar secretarul general al Ministerului de Externe francez, Philippe Berthelot, era complet câştigat celeilalte teze şi însufleţit de concepţia anglo-americană. Când delegaţii români i-au vorbit de iniţiativa preşedintelui Consiliului, el n-a avut altă grijă decât să o zădărnicească şi a reuşit.

Era într-adevăr, în politica pe care o reprezenta atunci Clemenceau, o contrazicere fundamentală, pe care o regăsim în întreaga sa acţiune. Teza lui era teza securităţii franceze. I-o cerea experienţa celor trei invazii în cursul ultimului secol, de la 1814 la 1914; prea recente şi prea grele erau încercările marii încăierări, care pustiise teritoriul de nord şi răsărit al Franţei, prea dureroase sacrificiile; nu era familie franceză care să nu fi pierdut unul sau mai mulţi dintre fiii ei. Trebuia ridicat la graniţă un zid de netrecut şi sfărâmată de-a pururi puterea duşmană.

Dar, în acelaşi timp, această securitate cerea o

nedespărţită solidaritate cu politica Angliei şi a Statelor Unite, cu al căror ajutor se câştigase războiul. Chiar în măsurile ce priveau direct apărarea ei, Franţa nu mai putea hotărî singură. Şi atunci, din alăturarea acestor condiţii, care nu se potriveau, pentru că fiecare din ele răspundea altor concepţii şi altor interese, a izvorât un lung şir de ezitări şi de contraziceri în politica Consiliului Suprem şi a Conferinţei Păcii. Ne va fi de ajuns să amintim numai două din cele mai însemnate, prin problemele ce le ridicau şi prin consecinţele lor.

Faţă de Germania învinsă, într-o şedinţă memorabilă a Consiliului de Miniştri francez, la care asista, redus la tăcere de rolul său constituţional, preşedintele Republicii, Poincaré[34], mareşalul Foch arătase necesitatea pentru Franţa de a rămâne pe malul stâng al Rinului şi de a-şi acoperi hotarele prin constituirea unei Renanii independente. Se opuneau însă aliaţii anglo-saxoni, hotărâţi să încheie o pace dreaptă şi să nu se atingă de unitatea Germaniei, stăpânită acum de un regim democratic.

Faţă de Rusia bolşevică, nota franceză preciza, în termenii cei mai categorici: *„On ne pactisera pas avec le crime*". Dar Lloyd George, speriat de întinderea propagandei comuniste în Europa Centrală, se arăta dispus, pe de o parte, să menajeze Germania, spre a nu o arunca în braţele bolşevismului, iar de alta, sensibil la argumentul electoral, nu cuteza să jignească aspiraţiile mişcării muncitoreşti, prin atitudini ostile faţă de republica socialista a Sovietelor. Iar Wilson, la rândul său, se arăta influenţat de conversaţiile ce avuseseră loc la Copenhaga, între Litvinov[35] şi unii agenţi americani, ca şi de interesul, ce îl manifestau marile grupări petroliere, reluării negoţului cu Rusia. La toate acestea se mai adăuga istovirea ce cuprinsese pe soldaţii Marilor Puteri, după atâţia ani de măcel neîntrerupt; o dorinţă fierbinte de

34 Raymond Poincare (1860-1934), preşedinte al Franţei. (N.ed.)

35 Maxim Maximovici Litvinov (1876-1951), diplomat şi Comisar al poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. (N.ed.)

pace, o aversiune împotriva oricărei noi expediţii războinice se făceau tot mai mult simţite. Propaganda extremistă împotriva capitalismului şi a îmbogăţiţilor războiului, ce era să-şi găsească tocmai atunci expresia cea mai puternică în cartea lui Henri Barbusse[36], *Le Feu,* afla în aceste împrejurări un minunat teren de activitate. Acţiunea împotriva Rusiei nu era populară şi expediţia de la Odessa a dovedit-o pe deplin. Când bolşevismul s-a înstăpânit şi în Ungaria, după ce contele Károlyi[37] a trecut mâna lui Béla Kun[38], greutăţile pe care România le întâmpina la răsărit, s-au ridicat deopotrivă de ameninţătoare şi la apus.

În sfârşit, la toate aceste se mai adăuga, pentru a le pune vârf, o lipsă de cunoştinţe geografice, uneori scandaloasă. Desigur delegaţiile erau înconjurate de adevărate armate de experţi, care îngrămădeau în jurul lor hărţile şi statisticile demografice şi economice. Dar ce foloseau studiile lor cele mai documentate, când oamenii care hotărau, lucrând cu uşile închise, erau aşa de lămuriţi asupra problemelor ce le examinau, încât Philippe Berthelot aminteşte că într-o zi Clemenceau, scoţându-şi capul prin uşa camerei, în care cei trei (în lipsa lui Orlando) statorniceau noile graniţe ale Europei, îi striga: *„Venez donc, à nous trois nous ne sommes pas f... de trouver la Vistule*". Iar Berthelot a trebuit să le explice că, pe harta germană ce o folosea Consiliul Suprem, Vistula se numea „Weichsel". – „Aha „... răspundeau cei Trei[39]. Sau ce să mai spunem de degetul fantezist al lui Lloyd George, care plimbându-se pe hartă, pe când premierul britanic spunea: „Nu înţeleg de ce sunt mereu atâtea discuţii pe chestiunea aceasta a Banatului..." se oprise tocmai asupra

---

36 Henri Barbusse (1873-1935), scriitor francez comunist. (N.ed.)

37 Károlyi Mihály (1875-1955), prim-ministru şi preşedinte al Republicii Ungaria la sfârşitul Primului Război Mondial. (N.ed.)

38 Kun Bela (1886-1939), conducător comunist ungur. (N.ed.)

Jan Christian Smuts (1870-1950), mareşal şi om politic sud-african. (N.ed.)

39 A. Bréal, *Philippe Berthelot,* p. 113. (N.a.)

Cernăuţilor! Legenda, care mai adaugă uneori, dar, cum zice proverbul, nu împrumută decât celor bogaţi, pretinde chiar că, exasperat de polemicile între cehoslovaci şi poloni pentru regiunea Teschen, discuţie ce a rămas actuală până deunăzi, tot Lloyd George ar fi exclamat: „Dar în definitiv, de ce nu chemăm pe acest domn Teschen, să vină o dată să se explice în faţa noastră… „Aplicare neaşteptată şi nouă a zicătorii clasice *franceze:* prendre le Pirée pour un homme!

*

* * *

În faţa acestor oameni şi în asemenea împrejurări, desigur că delegaţia noastră a trebuit nu să-şi modifice punctul de vedere, dar să-şi întregească argumentele. Greşit s-a spus că s-a mărginit la litera tratatului de alianţă din 1916; simţea acum şi ea că acest tratat va fi contestat. Asupra atmosferei fusese lămurită de la început, prin deosebirea făcută între noi şi celelalte puteri mici aliate: Belgia, Serbia şi Grecia aveau câte trei delegaţi oficiali, România numai doi, cu toate eforturile ministrului de Externe francez Pichon, de a ne admite pe picior de egalitate cu celelalte trei state; chestiune de protocol, din care însă se puteau deduce simpatiile şi antipatiile.

Delegaţii noştri, după ce Ion I.C. Brătianu, în expunerea făcută înaintea Conferinţei la 31 ianuarie, amintise revendicările recunoscute de tratatul de alianţă, au simţit totuşi nevoia să-i justifice printr-o largă expunere a realităţilor etnice, la care au fost chemate să contribuie, prin studii şi memorii însoţite de hărţi, atâtea din competenţele noastre istorice şi geografice. Ar trebui republicat în întregime, în special memoriul care înfăţişa punctul nostru de vedere la 1 februarie 1919, întregind expunerea făcută, cu o zi înainte, de Ion I.C. Brătianu. Ne vom mărgini însă la pasajele esenţiale, care trebuie neapărat amintite.

„Dacă ar fi fost vorba, spunea memoriul, de a aplica, cu o rigoare absolută, principiul grupului lingvistic sau etnic, România ar fi trebuit să reclame, fără contestaţie

posibilă, unirea cu sutele de mii de români, de limbă, obicei şi inimă, care locuiesc în grupuri compacte pe ţărmul stâng al Nistrului şi dincolo de Bug, până la Nipru”.

Ar fi trebuit să revendice sute de mii de români stabiliţi, dincolo de Dunăre, în Serbia, între văile Timocului şi Moravei, mai bine de 100.000 pe malul bulgăresc al Dunării, satele româneşti împrăştiate în câmpia ungurească până la Tisa, în mai multe provincii ale imperiului ţarilor şi până în depărtata Siberie.

Ar fi trebuit să-şi amintească vechile populaţii româneşti sălăşluite în inima însăşi a Peninsulei Balcanice.

„Reclamând toate aceste suflete româneşti, ar fi putut uşor face abstracţie de elementele străine stabilite înăuntrul graniţelor naturale ale ţării româneşti.

Dar România n-ar fi realizat decât un stat factice şi împrăştiat, a cărui dezvoltare economică ar fi întâlnit greutăţi, poate de netrecut, şi a cărui constituire geografică ar fi fost izvorul unor nenumărate şi nesfârşite conflicte, cu statele vecine… Dar România nu cere intrarea în unitatea românească a tuturor acestor populaţii de dincolo de Dunăre, de Nistru şi de Tisa, nici chiar a acelora de care nu e despărţită decât de lărgimea cursului unei ape. România cere numai tuturor statelor vecine de a arăta aceeaşi moderaţie şi de a face aceleaşi sacrificii în interesul păcii, al liberei dezvoltări a popoarelor şi al progresului economic al Europei”.

Deci nu numai tratatul din 1916 în litera lui, depăşită de evenimente, dar tratatul ca o concesie adusă păcii şi liniştitei dezvoltări a noii lumi, faţă de întinderea integrală a revendicărilor şi realităţilor etnice româneşti. Acest punct de vedere, prea multă vreme uitat sau nesocotit, constituie totuşi fundamentul întregii noastre acţiuni la Conferinţă.

Se trecu însă numaidecât la examinarea mai amănunţită a problemelor; se confruntau hărţi şi statistici. Problema centrală o constituia Banatul, asupra căruia stăruia îndărătnicia primului delegat sârb, a bătrânului Paşnici. Necunoscând multe limbi străine, îşi rezuma totuşi

îndestul de elocvent apriga sa revendicare, ciocănind insistent cu degetul asupra hărţii – el, însă, fără să greşească – şi repetând cu încăpăţânare: *Ba-nat, Banat...*

În expunerea făcuta la 31 ianuarie în faţa Conferinţei, Ion I.C. Brătianu stăruise asupra unităţii geografice şi economice a provinciei, a amestecului naţionalităţilor: cei 600.000 de români şi 400.000 de şvabi reprezentau însă o masă mult mai considerabilă decât 300.000 de sârbi. Vorbind de revendicările noastre, cunoscute din 1916 Puterilor care semnaseră tratatul şi care urmau să fie lămurite şi celorlalte două mari puteri ne-europene – Statele Unite şi Japonia – el încheiase, la rândul său: „Aceste revendicări sunt dominate de principiul etnic. Le-am formulat în virtutea acestui principiu, în numele dreptului nostru la unitatea naţională. Dar acest principiu trebuie să se împace cu celelalte necesităţi ale vieţii popoarelor, ce nu s-ar putea concepe independente de condiţiile teritoriale, în care popoarele sunt chemate a se dezvolta".

Problema era cu atât mai greu de rezolvat, cu cât, în urma armistiţiului încheiat la Belgrad de generalul Franchet d'Espérey, trupele sârbeşti ocupaseră de îndată Banatul şi nu aveau intenţia de a-l părăsi. Chestiunea rămase deocamdată în studiul experţilor şi al comisiilor.

Dar noi probleme se aşezau în primul plan al actualităţii şi al preocupărilor noastre. În primul rând, trebuia asigurată aprovizionarea ţării, secătuită de război şi de ocupaţii, aproape înfometată. La 4 februarie, Brătianu putea comunica lui Pherechide[40], bătrânul om de stat, pe care îl lăsase interimar la preşedinţia Consiliului în ţară, că încheiase cu Canada o convenţie pentru import de seminţe, stofe şi material de cale ferată, în valoare de 125 de milioane; Alexandru Constantinescu[41] îi telegrafiase din vreme că lipseau până şi grânele pentru însămânţare. Wilson, înainte de-a pleca pentru scurt timp în America, îi

40 Mihail Pherechide (1842-1928), om politic liberal, ministru în timpul războiului. (N.ed.)

41 Alexandru Constantinescu (n. 1859), ministru liberal (N.ed.)

scrisese arătându-şi intenţia de a sta mai mult de vorbă despre „importantele chestiuni interesând România” la înapoierea sa. Primul nostru delegat, care nu-şi ascundea scepticismul asupra înţelegerii pentru întemeierea Societăţii Naţiunilor, cu toate discursurile ditirambice care îi salutaseră începuturile, avea totuşi atunci impresii mai favorabile asupra atitudinii Americii faţă de problemele noastre; de altfel, serviciul de aprovizionare american ne ajuta şi pe noi. „Din nefericire, scria Brătianu lui Pherechide, după câteva zile, adversarii noştri politici exploatează aici împotriva noastră neîncrederea şi cupiditatea oamenilor de afaceri şi influenţa lor asupra hotărârilor politice”… Era să ne izbim şi mai târziu de aceste greutăţi.

Aproape simultan, printr-o neplăcută coincidenţă, întâmpinăm primele dificultăţi în spinoasa chestiune a încetăţeniţirii evreilor. La 12 februarie, Brătianu comunica lui Pherechide, la Bucureşti, aceste impresii puţin favorabile.

„Evreii de aici, sub influenţa sugestiilor şi a documentării primite din România, consideră decretul nostru de naturalizare ca neîndestulător. Ei obiectează îndeosebi că naturalizarea rămâne individuală, pentru că e supusă la prea multe amânări şi formalităţi complicate şi că impune pe deasupra dovada negativă a nesupuseniei străine, ceea ce este opus tuturor principiilor juridice. În ce priveşte pe dezertori, ei nu admit decăderea decât în virtutea naşterii lor pe pământul românesc. Această decădere nu s-ar putea aplica numai evreilor, astfel că o amnistie ce ar acoperi faptele de dezerţiune ar trebui să folosească de asemenea evreilor.

Am avut lungi convorbiri în această privinţă cu Édouard de Rothschild, preşedintele Consistoriului evreiesc din Franţa, şi cu Israel Levy, marele rabin al Franţei. Ar fi bine să examinaţi această chestiune cu dorinţa de a izbuti, dacă situaţia politică o permite, căci aici ne găsim în faţa unor grave dificultăţi”.

Chestiunea evreiască, problemă internaţională prin

definiţie, cu multiplele şi variatele ei legături, care îngreuiase atât de mult situaţia României mici la Congresul de la Berlin, se aşeza acum din nou în calea noastră la Conferinţa de Pace din Paris. În clipa în care aveam nevoie de ajutorul Aliaţilor pentru apărarea însăşi a ţării, fără să mai vorbim de revendicările teritoriale înfăţişate Conferinţei, ostilitatea acestor cercuri, atât de strâns legate de marea finanţă a Europei şi a Americii, putea avea cele mai grave consecinţe. De altă parte, cât de uşor era pentru guvernul român de a aduce tocmai atunci măsuri mai largi de amnistie pentru dezertorii războiului ne-o dovedeşte telegrama pe care Pherechide o trimisese la Paris încă de la 6 februarie.

Era vorba de agitaţia războinică a ungurilor, dincolo de linia pe care armistiţiul ne oprise armatele în Ardeal, ce ameninţa existenţa întregii populaţii româneşti din comitatele Aradului, Bihorului, Sălajului şi Sătmarului. Cel mai alarmat de această situaţie era desigur preşedintele Consiliului Dirigent, dl. Iuliu Maniu, care semnala mereu guvernului din Bucureşti excesele maghiare.

„Maniu ne comunică, telegrafia Pherechide, că atrocităţile ungureşti continuă zilnic; documentele dovedesc că organele oficiale ungureşti iau parte la ele; bande sosesc în trenuri blindate sau pleacă cu tren special; singură autoritatea poate pune aceste trenuri în mişcare, să le facă loc; ei pornesc lumea cu sila la recrutare şi satele au fost pustiite. Maniu ne arată numele satelor unde au avut loc măceluri şi torturi – în special sublocotenentul invalid Gheorghe Tamaş e printre victime –, citează numele a şase bărbaţi şi a unei femei ce au fost împuşcaţi, numele altor trei sate în care s-au găsit morţi şi răniţi.

La Bologa, unui tânăr român i s-a tăiat braţul drept şi a fost silit să-şi mănânce propria sa carne; populaţia comitatelor Arad, Bihor, Sălaj şi Satmar e sub teroare; dimpotrivă, unde sunt trupele noastre, domneşte cea mai desăvârşită ordine, securitatea persoanelor şi a bunurilor e asigurată, fără deosebire de rasă. Colegii noştri exasperaţi cer ajutor”.

Nici situaţia la Nistru nu părea mult mai limpede, iar spiritul trupelor aliate trimise la Odessa tot mai nesigur. Bolşevicii înaintau prin Ucraina spre Marea Neagră; de-abia se înăbuşise răscoala bandelor ucrainene din nordul Basarabiei. Iar dincolo, sub ochii trupelor franceze de la Seghedin şi Arad, ungurii nu-şi mai ascundeau pregătirile de ofensivă. În timpul acesta, cu toate cererile noastre stăruitoare, întârziau atât armamentul cât şi echipamentele militare făgăduite de aliaţi. Dialogul între Bucureşti şi Paris devine dramatic:

„Armistiţiul, telegrafia Pherechide la 19 februarie, a făcut să înceteze războiul, dar nu pentru noi... Suntem campionii ordinii în folosul tuturor şi, în loc să fim ajutaţi, se tolerează călcarea armistiţiului de către vrăjmaşii noştri, în favoarea bolşevicilor. Cum de nu se înţelege că noi apărăm cauza care e aceea a lumii civilizate? Se arată o bunăvoinţa deosebită altora, care n-au făcut pentru cauza comuna sacrificiile enorme ce ni le-am impus”.

Iar Brătianu îi răspundea la 25: „Telegrama dumitale este un rezumat elocvent al expunerii pe care nu încetez să o fac şi pe care am repetat-o în cursul săptămânii trecute înaintea ministrului Afacerilor Străine, în faţa Comisiei pentru delimitarea graniţei, ce o voi face din nou mâine, marţi, la Versailles, unde ni s-a făgăduit în sfârşit o soluţie. Am fost de mai multle ori pe punctul de a protesta, întorcându-mă în România şi dându-mi demisia. Un exces de conştiinţă a datoriei mi-a impus obligaţia de a îndura totul, cât timp va exista o speranţă de a face să înceteze această situaţie mizerabilă”.

La 28, trei zile mai târziu, îi scăpa, în prima scrisoare ce mi-o trimitea de la Paris, această mărturisire a stării sale de spirit: „Greutăţile sunt mari. Pe deasupra tuturor, multă răbdare se cere şi Dumnezeu ştie dacă, în starea în care se află ţara, această virtute e uşor de manifestat. Generaţiile viitoare îşi vor închipui că oameni mai fericiţi ca noi, a doua zi după victorie, n-au putut fi, pe când în realitate niciodată n-au fost răspunderile mai mari şi sarcina mai grea”.

În sfârşit, stăruinţele noastre ajungeau la un rezultat. La 20 martie, colonelul Vix, reprezentantul militar al Aliaţilor la Budapesta, înmâna contelui Károlyi somaţia de a-şi retrage trupele pe noua linie de demarcaţie, care să pună la adăpost populaţia românească a Munţilor Apuseni. Dar atunci se produse o nouă lovitură de teatru. Károlyi, care prevăzuse asemenea eventualitate, îşi dădu demisia, lăsând puterea în mâinile sovietului revoluţionar condus de Béla Kun.

Noul regim nu era decât o anexă a Sovietelor din Moscova, cu care stabilea de îndată o legătură de strânsă colaborare. Între ostilitatea comuniştilor la răsărit şi la apus, situaţia României devenea tot mai critică.

Cel puţin la Conferinţă, aceste împrejurări deschiseră ochii conducătorilor Consiliului Suprem. Brătianu avea acum dese întrevederi cu Clemenceau şi mareşalul Foch; acesta din urmă îmbrăţişase cu toată căldura cauza noastră şi o susţinea cu îndârjire, arătând că ceruse ocuparea Vienei şi a Pestei şi că, în faţa refuzului Conferinţei de a-i aproba proiectul, făcuse din nou aceeaşi propunere în scris, pentru a stabili o dată pentru totdeauna că nu-şi lua nicio răspundere de consecinţe.

La 25 martie, Lloyd George invita la dejun pe primul delegat român. Acesta nu-şi făcea multe iluzii, după câte văzuse şi auzise. „Necunoaşterea chestiunilor continentale, scrisese el la Bucureşti, ca şi faptul că pentru Anglia marile rezultate ale războiului sunt atinse, prin anexarea coloniilor şi distrugerea flotei germane, ne face sarcina foarte grea pe lângă şeful guvernului englez”.

Totuşi, premierul britanic îl întreba ce ar face în locul lui în chestiunea bolşevicilor. Brătianu îi dezvoltă de îndată un program în trei puncte:

1. Ajutor imediat polonilor şi românilor. Trebuia întărită, din punct de vedere moral, autoritatea Regelui nostru şi a guvernului, iar, din punct de vedere material, aprovizionarea armatei şi a populaţiei.

2. O atitudine hotărât ameninţătoare la Pesta şi obligaţia pentru toate statele vecine Ungariei de-a se

solidariza pentru o acţiune comună.

3. Să se arate, prin contingente militare cât mai importante, solidaritatea Aliaţilor cu noi pe frontul bolşevic.

Când se ajunse însă la fapte, începu o adevărată târguială: Lloyd George oferea 60.000 de echipamente englezeşti (uniforme şi bocanci) pentru armata noastră, Brătianu cerea 260.000. În fine, reuşi să obţină 100.000, ce erau să fie sporite peste câteva zile la 150.000, trimise din Egipt în ţară prin Constantinopol. Anunţând acest rezultat, el putea adăuga la 29 martie: „Evenimentele de la Pesta au pus în lumină dreptatea punctului nostru de vedere. Bineînţeles, am folosit această împrejurare pentru noi demersuri, în special pe lângă anglo-saxoni, unde întâlneam rezistenţă. Se poate nădăjdui că, odată cu primejdia bolşevică, întreaga situaţie a României capătă însemnătatea ce trebuie să o aibă. „Între timp, o scurtă călătorie la Londra, unde însoţise pe Regina Maria, îi vădise dispoziţii mai favorabile la oamenii politici englezi, decât i le arătaseră reprezentanţii guvernului britanic la Conferinţă. Acest optimism a fost însă repede înăbuşit. De-abia trecuse o săptămână, şi Consiliul hotăra pe neaşteptate trimiterea la Budapesta a generalului sud-african Smuts[42] pentru a lua contact cu Béla Kun. Efectul nu putea fi decât de a încuraja pe comuniştii de la Budapesta şi de-a stânjeni acţiunea noastră. Pe deasupra, această iniţiativă se luase, fireşte, fără a ne da nici cea mai mică indicaţie asupra intenţiilor Consiliului.

Din fericire, efectul misiunii depăşi chiar prevederile. Béla Kun se arătă atât de agresiv, încât până şi pacifistul notoriu care era Smuts se întoarse cu convingerea că nu era nimic de făcut acolo pe cale paşnică, nici măcar pentru asigurarea liniei armistiţiului.

Iar pentru a lupta împotriva Ungariei nu mai erau decât românii; pe sârbi nu se putea conta, căci conflictul lor cu italienii, pentru Fiume şi Dalmaţia, lua proporţii tot

42 Jan Christian Smuts (1870-1950), mareşal şi om politic sud-african. (N.ed.)

mai mari. „Francezii, telegrafia Brătianu la 10 aprilie, înţeleg în sfârşit situaţia şi rolul României”.

La Bucureşti, zarurile fuseseră aruncate. Consiliul de Miniştri, întrunit sub preşedinţia Regelui, hotărâse înaintarea armatei în vestul Transilvaniei. Trebuia să apărăm populaţia îngrozită de măceluri şi prădăciuni şi să apărăm ţara şi Europa împotriva propagandei bolşevice. „Suntem aici, încheia energic nota guvernului român, apărătorii ordinii şi ai civilizaţiei împotriva unor bandiţi fără credinţă şi lege, care ne ameninţau şi pe graniţa noastră orientală”. Brătianu, desigur fără să se opună, îndemna însă la prudenţă, cel puţin în limbaj; după eşecul misiunii Smuts, era mai bine de a invoca împrejurările locale, decât consideraţii de un ordin atât de general.

Încă o dată, duşmanul ne uşura situaţia. În noaptea de 15 spre 16 aprilie, ungurii atacau posturile noastre înaintate pe tot frontul Munţilor Apuseni. Contraatacul românesc, pregătit el însuşi de câteva zile, pornea de îndată, vijelios. Toată atenţia delegaţiei româneşti se concentra acum asupra acestei lupte hotărâtoare; „marele pericol în ceasul acesta e acel al luptei împotriva bolşevicilor la ambele noastre hotare. De rezultatul ei depind şi viitoarele noastre graniţe”.

Succesiunea telegramelor înseamnă etapele izbândei.

„La dreapta, telegrafiază Pherechide, am atins Huszt, limită etnografică…

Am luat Sătmarul, de asemenea limita etnografică”.

Brătianu, atent la problemele politice, răspunde, la 25 aprilie:

„Atrag atenţia dumitale asupra importanţei de a ocupa malul drept al Mureşului până la revărsare. De asemenea, deoarece suntem obligaţi de-a ocupa Debreţinul şi dacă îngăduie împrejurările militare, nu trebuie să ne oprească dificultăţi politice ca să mergem până la Tisa”.

Pherechide anunţă la 27: „Moralul armatei, excelent”. Brătianu se gândeşte în acelaşi timp, după înţelegerea ce o stabilise cu preşedintele consiliului polon, Paderewski, să ocupăm cât mai degrabă Rutenia şi partea

de miazăzi a Galiţiei, pentru a asigura legătura noastră cu armatele polone şi a tăia orice posibilitate de comunicaţii directe între ucrainenii şi bolşevicii ruşi cu cei din Ungaria. Marile Puteri interveneau tocmai atunci pentru un armistiţiu între poloni şi ucraineni; dacă aceştia din urmă rămâneau stăpânii Galiţiei, situaţia putea deveni gravă.

Nu se poate îndeajuns accentua importanţa acţiunii îndeplinite de armatele noastre, în înaintarea lor spre izvoarele Tisei, în zilele săptămânii Patimilor în 1919. Pherechide însă trimitea mereu veşti bune: „Totul merge bine. La dreapta o divizie de secui a trebuit să se predea… „Erau cei 10.000 de oameni ai colonelului Kratochwil, singura unitate cu adevărat organizată şi disciplinată, la acea vreme, a armatei maghiare.

Răspunzându-i, Brătianu îi aminteşte să ameninţe cu represaliile dacă se întâmplă ceva ostaticilor români luaţi de unguri, şi în special mamei lui Maniu. De acum înainte, telegramele din Bucureşti sună ca o fanfară de biruinţă:

„Am luat Muncaciul, înaintăm spre Ungvar. Nu mai sunt rezerve la Budapesta. Soldaţii noştri au fost superbi”.

„S-a stabilit legătura cu cehii”.

Şi în sfârşit, la 2 mai, acest strigăt de triumf:

„Drumul Budapestei e liber, fără nicio armată înaintea noastră. Am deschis poarta; Înţelegerea poate intra şi stabili acolo un guvern de ordine…”

La Bucureşti, se ştia de părerea generalului Franchet d’Espérey, care ne sfătuia să ocupăm noi Budapesta, fără altă întârziere. Generalul Prezan prefera însă o acţiune comună a Aliaţilor, fiind îngrijorat de situaţia din Basarabia, unde, după evacuarea Odessei, voinţa de luptă a trupelor franco-elene părea zdruncinată. Şi la Paris, Brătianu se mira de ce armata noastră învingătoare se oprise pe Tisa şi nu intrase în Budapesta. Dar cei care se mirau mai mult – aceasta s-a aflat mai târziu – şi regretau chiar oprirea ofensivei româneşti erau ungurii înşişi: populaţia, ca să scape de teroarea comunistă, şi mulţi dintre colaboratorii lui Béla Kun, dacă nu chiar şi

dictatorul roşu, pentru ca să isprăvească o aventură, la care nu mai vedeau altă ieşire. Ezitările şi tărăgănelile Conferinţei erau însă să le redea curajul şi speranţele.

De fapt, două săptămâni mai târziu, Brătianu revenise şi el asupra primei păreri. „Date fiind împrejurările actuale, din punct de vedere politic, telegrafia la 22 mai, nu mai consider oportună înaintarea armatei române asupra Budapestei.

N-avem interesul de a consolida niciun guvern unguresc, înainte ca să-şi fi luat angajamentul de-a recunoaşte revendicările noastre şi de-a conlucra la dezvoltarea viitoarelor relaţii amicale cu noi”.

Nu mai era nevoie de intervenţiile Consiliului Suprem pentru a opri armatele noastre pe Tisa. Alte chestiuni îşi cereau acum întâietatea. Se apropia pentru noi criza cea mai însemnată şi cea mai serioasă a Conferinţei de Pace: formularea condiţiilor cuprinse în tratatele ce trebuiau înfăţişate ţărilor învinse, Germania şi Austria în primul rând. Cei „Mari „binevoiseră a înştiinţa pe cei mărunţi, cu câteva zile mai devreme. Convocat de Pichon la 16 aprilie, Ion I.C. Brătianu se întâlnise la Quai d’Orsay cu vreo cincisprezece alţi şefi de delegaţii „beligeranţi sau aşa-zişi, de pildă Nicaragua şi Haiti”, însemna el cu o ironie, ce nu era lipsită de amărăciune. În locul lui Pichon, apăruse însă Clemenceau în persoană, „care ne comunică, cu titlu confidenţial, hotărârea celor Patru, pe care ziarele o anunţaseră de 24 de ore, privitoare la convocarea germanilor la Versailles, la 25 aprilie… În consecinţă, Secretariatul a fost autorizat de-a ne pune la curent cu aceste secrete ale Zeilor, pe care până acum nu le puteam afla decât din ziare”.

Se apropia faza hotărâtoare a lungilor discuţii şi tratative de la Paris; pe lângă alte indicii, ce nu ne puteau înşela, ne-o confirma răspândirea în jurul nostru a unui miros puternic, pătrunzător şi neplăcut de petrol. Nu putem nesocoti acest factor, care lămureşte întreaga desfăşurare a evenimentelor ce au urmat.

CAPITOLUL III

Problemele păcii şi ale petrolului mai iunie 1919

E întotdeauna un rol ingrat de a pătrunde în dosul scenei. La lumina rampei, totul se înfăţişează ordonat şi impunător; palatele îşi înalţă clădirile măreţe, grădinile pline de flori se întind departe până la margini de pădure, pe care le luminează, după coloritul lămpilor, căldura soarelui de amiază sau razele reci ale lunii. De treci însă în dosul decorului, nu mai vezi decât pânza şi cartonul şi maşinăria care manevrează faţadele, după nevoile reprezentaţiei. Aici nimic nu mai este estetic, totul e însă efectiv.

Aceleaşi impresii se pot căpăta şi în dosul scenei politice. Faţada Conferinţei era desigur din cele mai impunătoare: pace şi justiţie, înfrăţirea popoarelor; în dosul ei însă, o puternică maşinărie economică determina schimbările de decor, impunând adesea şi personajelor atitudini corespunzătoare.

Astfel, la 20 aprilie, în culisele Conferinţei se trata de către reprezentanţii României un împrumut modest, de zece milioane de franci francezi. Nu aveam într-adevăr nici devizele necesare pentru întreţinerea personalului nostru diplomatic în străinătate, necum pentru propagandă şi alte cheltuieli. Suma desigur nu era considerabilă; cu atât mai mare a fost surprinderea primului nostru delegat, când i s-a opus, de către Ministerul de Externe al ţării aliate şi prietene, condiţia unei prealabile declaraţii privitoare la petrol, de care depindea încheierea împrumutului.

Brătianu a refuzat, cu o legitimă indignare. Într-o convorbire cu ministrul de Finanţe, Klotz, şi cu Sergent, specialist în materie, le-a arătat că această chestiune, a petrolului, cerea o colaborare franco-română, dar că nu putea admite să ia angajamente atât de întinse pentru un împrumut de zece milioane. Într-adevăr, împrumutul a fost încheiat, fără alte stăruinţe, dar peste câteva zile problema era pusă din nou de dl. Berenger, de astă dată în înţelegere cu guvernul englez.

„După mai multe conferinţe între dl. Berenger şi dl.

Mrazec (expertul român), urmează raportul, dl. Brătianu, constatând că guvernul englez era înţeles cu cel francez şi că amândouă păreau a vedea în motivele de amânare, invocate de România, pretexte ce ar face mai puţin binevoitoare atitudinea lor la Conferinţă, s-a hotărât să examineze principiile după care s-ar putea stabili o înţelegere. Totuşi rămânea ameninţarea intervenţiei americane, ceea ce impunea cel mai strict secret pentru negocierile începute".

Secretul în asemenea materie şi într-un astfel de mediu era greu de păstrat, iar prevederile lui Ion I.C. Brătianu se arătau mai mult decât îndreptăţite. Iată într-adevăr ce scria, trei zile mai târziu, la 23 aprilie, lui Pherechide la Bucureşti:

„Baruch este unul din cei mai însemnaţi colaboratori ai lui Wilson. A cerut să mă vadă, spunându-mi că ţara sa nu admitea ca, prin înţelegeri potrivnice intereselor ei, să dăm altor ţări concesiunea exclusivă a petrolului şi că, în asemenea caz, serviciul lor de aprovizionare nu s-ar mai putea interesa de nevoile noastre şi că nici pe alte tărâmuri n-am mai putea conta pe ei… Am dezminţit că am fi concedat un astfel de monopol şi i-am replicat, făcându-i o expunere a situaţiei militare, politice, economice şi financiare". Principala învinuire ce o aducea Statelor Unite era de a fi darnice numai în sfaturi şi încheia constatând câtă dreptate avea când spunea francezilor să nu ridice asemenea probleme, când alţii se puteau amesteca, şi cu atâta greutate, în discuţia lor. Apetiturile se deşteptaseră. Un domn Sadler, care venise întâi cu o propunere de 35% pentru un grup englez, apăruse acum ca să trateze pentru altul american cu 51%. De altfel, neliniştea şi nerăbdarea cercurilor americane sporeau: de-abia trecuseră patru zile şi Hoover, care conducea întreaga organizare a aprovizionării, ne trimitea o notă care semăna mai mult a ultimatum. Iată într-adevăr ce cuprindea acest document diplomatic şi financiar:

„… aprovizionarea americană va înceta imediat dacă nu satisfacem fără întârziere condiţiile cerute de el şi care

sunt următoarele:

1. Vânzarea stocului de petrol acum disponibil în Serbia sau aiurea.

2. Înapoierea trezoreriei americane a cinci trate de un milion de dolari fiecare, emise în ianuarie 1918, cu scopul de a folosi aceste trate pentru aprovizionarea României.

3. Schimbul organizat pentru ardelenii din America, al căror dolar trebuie cumpărat cu 10 lei.

4. Obligaţia pentru Banca Naţională de a contribui la plata aprovizionării cu disponibilul ei la Londra, ce-i serveşte de acoperire şi în special cu fratele trezoreriei britanice, emise cam în aceeaşi vreme cu cele americane. Ni s-a cerut să folosim pentru aprovizionare şi cele 5 milioane de dolari ale împrumutului făcut în Canada.

5. Să recunoaştem dreptul Americii de prioritate a reclamaţiilor asupra creanţelor României, rezultând din despăgubirile datorate de vrăjmaşi, asupra tuturor creditelor consimţite sau ce vor fi consimţite pentru aprovizionarea şi refacerea ţării. Acelaşi drept l-ar avea şi celelalte ţări aliate, care ne-ar fi dat credite asemănătoare”.

„Exigenţele, adaugă Brătianu, sunt foarte grave, mai ales acelea de la punctele 3 şi 4 care vor avea consecinţe detestabile asupra unei situaţii financiare atât de rele. Îmi dau deci toate silinţele pentru a le evita, dar, în caz de stăruinţă, va trebui să le admitem mai degrabă decât să vedem suprimată aprovizionarea. În ultimă analiză, aprovizionarea va depinde tot de chestiunea petrolului, căci, de fapt, această nouă atitudine a oamenilor de afaceri americani e datorită (societăţii) Standard Oil. Ea a provocat surprinderea unor americani, străini sau potrivnici intereselor acestei societăţi; pentru moment, e de cea mai mare importanţă ca chestiunile ce au făcut obiectul călătoriei lui Mrazec să nu fie divulgate, pentru a nu exaspera înverşunarea intereselor petroliere americane.

Cerusem de la început francezilor să nu atace

asemenea probleme, atâta vreme cât existenţa noastră însăşi depinde de alţii. Dar în graba şi nerăbdarea lor n-au voit să ştie de nimic şi am trebuit să cedez, pentru a nu mă certa cu ei. Cei mai cuminţi dintre ei văd astăzi inconvenientele şi am motive să cred că nu vor mai insista. De aceea, trebuie pentru moment să amânăm şi înţelegerea proiectată".

De fapt, rivalităţile între Marile Puteri cu interese petroliere erau să continue şi după sfârşitul Conferinţei de la Versailles şi semnarea tratatelor de pace. Aceste probleme economice erau să provoace aprige discuţii la Cannes şi la San Remo, iar până la urmă, din cearta celor mari, era să folosim noi, păstrându-ne independenţa şi rezervele de exploatare. Poate că opunerea noastră la cursul de 10 lei dolarul dovedea de asemenea o încredere exagerată în valoarea monedei naţionale şi în putinţa menţinerii ei. E însă sigur că în acel moment, pentru cheltuielile curente, chiar şi acele ale delegaţiei la Conferinţă, guvernul român îşi procura devizele aproape exclusiv prin operaţiunile *Birex*-ului, biroul care centralizase operaţiunile de export ale petrolului[43]. Era deci pentru noi şi o chestiune de interes imediat.

Oricum, Take Ionescu avea dreptate, mai târziu, când spunea la clubul conservator, din Bucureşti, la începutul lui iulie: „Va veni ceasul când se va dovedi că, în atmosfera grea ce domneşte asupra României, sunt şi câteva emanaţii de petrol".

Se afla atunci într-o violenta polemică cu Vintilă Brătianu[44], acesta din urma susţinând nevoia unui monopol de stat al produselor petroliere, pe când adversarul său prefera concesionarea unor societăţi străine, spre a atrage capitalul de peste hotare. Lupta între naţionalismul economic şi colaborarea cu capitalul străin nu intrase încă în faza hotărâtoare. Nu e însă mai puţin adevărat că această problemă a petrolului, tezaur mai blestemat decât

43 Comunicarea d-lui Tancred Constantinescu. (N.a.)

44 Vintilă I.C. Brătianu (1867-1930), fiu al lui I.C. Brătianu, om politic liberal, susţinător al politicii de apărare a capitalului naţional. (N.ed.)

aurul Rinului din legenda Nibelungilor, constituie cheia tuturor evenimentelor care au urmat.

*

* * *

Perioada finală a Conferinţei începea deci pentru noi sub auspicii puţin favorabile. Puterile cu interese „nemârginite „arătau apetituri de aceeaşi calitate şi considerau statele de categorie inferioară de la o tot mai dispreţuitoare înălţime.

„Situaţia creată statelor mici la Conferinţă este din ce în ce mai monstruoasă, scria Brătianu la 2 mai. Tratările cu Germania încep, iar nouă nu ni s-a comunicat încă bazele pe care se fac. „Cu atât mai mare era satisfacţia izbândei noastre recente: „oştirea noastră pe Tisa şi pe Nistru şi starea ei sufletească îmi întăreşte credinţa că nu vor fi fost fără de folos necazurile ce îndurăm”.

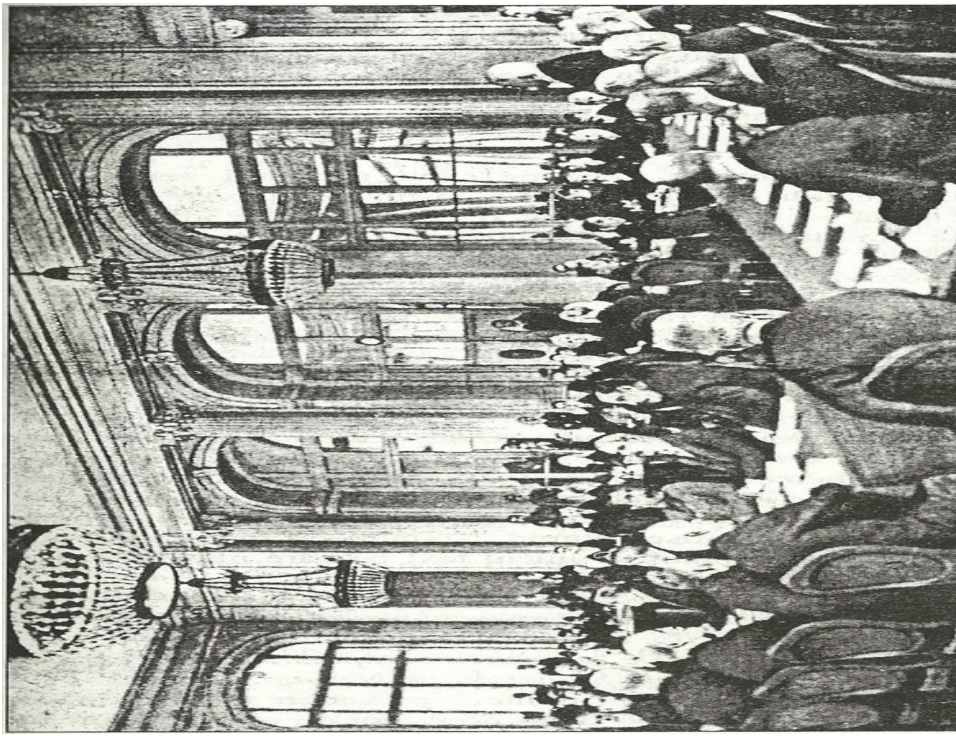

Şedinţa Conferinţei de Pace din 7 mai 1919

Am regăsit între hârtiile mele o scrisoare din aceeaşi zi, trimisă ca răspuns la primirea unui studiu istoric, pe care îl publicasem atunci; nu ştiu cine i-l trimisese la Paris. „Nu te lăsa de istorie, îmi scria el, întors de la lucrările Conferinţei. Începe tu prin ce sper să sfârşesc eu. Poate că va fi o perioadă când să lucrăm împreună… Deocamdată, dacă la Paris se face istorie, îţi pot spune că contrariul multor ce s-au zis asupra acestui subiect, mai bine e să scrii decât să faci istorie. Câte năzbâtii am văzut aici n-aş fi crezut, nici n-aş fi vrut.

În sfârşit, un rezultat obţinut e că pe când germanii veneau la Versailles, italienii plecau la Roma. Filmul e destul de frumos".

Dar comedia căpăta în curând accente de tragedie. Se înfăţişaseră delegaţiei germane condiţiile tratatului, îndelung elaborate de Aliaţi; preşedintele ei, contele de Brockdorf-Rantzau, în termeni măsuraţi dar demni, protesta împotriva învinuirii de răspundere exclusivă a războiului şi a grozăviilor lui, aruncate în sarcina ţării sale; era de-altfel să-şi dea demisia, refuzând să devină în faţa istoriei, semnatarul „diktat"-ului. Chestiunea nu ne privea decât indirect; în tratatul cu Germania ne priveau doar reparaţiile pentru pagubele îndurate sub ocupaţie – şi în această privinţă nu prea ne puteam face multe iluzii. Dar oricât de proaspete şi de dureroase erau încă pentru noi amintirile altor *diktate,* acelea de la Buftea şi de la Bucureşti, asemănarea procedeelor şi a perspectivelor ce le deschideau nu ne puteau lăsa indiferenţi. Aceste sentimente le exprimă deosebit de puternic, în forma ei concisă, scrisoarea pe care Ion I.C. Brătianu o trimitea lui Pherechide la 7 mai: „Mă reîntorc de la Versailles după şedinţa revoltătoare de ieri – şedinţa dramatică azi. Îţi alătur în ziar discursul lui Clemenceau şi al lui Rantzau – pe acesta din urmă în genere Aliaţii l-au găsit obraznic, iar Wilson stupid. Nouă ni s-a remis, cu cinci minute înainte de intrarea germanilor, unicul text pe care mă grăbesc a ţi-l trimite, fără să fi avut încă vreme a-l citi.

Din cele ce ştiu, pacea este totodată şi prea aspră şi

prea slabă – ea impune condiţii napoleoniene şi vrea să le execute cu mijloace wilsoniene. Taie toate posibilităţile expansiunilor economice unui popor de 80 de milioane; contra exploziunii provocate de asemenea compresiuni, prevede, în loc de cingătoare de fier, ghirlandele Societăţii de Naţiuni".

Rareori s-a formulat, în mai puţine cuvinte, o prevedere mai deplină şi mai profetică a viitorului. Recitind-o după douăzeci de ani, regăsim în această frază toate etapele drumului parcurs de Germania şi de puterile occidentale, de la Versailles la Viena, la München şi la Praga.

„Chestiunea reparaţiilor, urma scrisoarea, este insuficient rezolvată şi în privinţa lor egoismul celor mari e feroce. Mi s-a făgăduit să se ţină seamă de noi la distribuţie, dar în orice caz decepţia va fi formidabilă. Din pricina lor belgienii erau să nu mai vină la Conferinţă; şi-au luat însă gândul şi astăzi s-au reîntors şi italienii – ceea ce nu va să zică că *tout va pour le mieux dans le meilleur des mondes* – dimpotrivă, animozităţile sunt mari".

Se crease, într-adevăr, un precedent grav; nu era niciun motiv să credem, dacă în tratatul cu Germania statele „cu interese mărginite" fuseseră aduse numai ca să ia cunoştinţă, în ultimul moment, de hotărârea Marilor Puteri, că nu s-ar aplica aceeaşi procedură şi pentru tratatele ce ne interesau direct şi de aproape, acelea cu Austria, Ungaria şi Bulgaria. În această privinţă, Brătianu avu la 14 mai o convorbire din cele mai serioase cu ministrul de Externe francez, Pichon. „Am conchis, îi spusese răspicat, că dacă nu vom fi altfel trataţi, în condiţiile de pace cu ceilalţi inamici, şi dacă, în special, nu ni se vor da fruntariile Nistrului în Bucovina, şi ale Tisei în Banat, eu îi declar că nu voi semna tratatul". Această declaraţie a fost comunicată de îndată delegaţiei italiene, care făgăduise sprijinul ei, preşedintelui Republicii, Poincaré, şi mai multor personalităţi franceze, printre care

Albert Thomas[45], Briand[46], Bourgeois[47], Ribot[48] şi Painlevé[49].

„Totodată, încheia primul delegat român, am întreprins un demers comun cu toţi Aliaţii aşa-zişi „cu interese particulare" pentru a cere ca condiţiile tratatelor cu Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia să nu fie stabilite cu neparticiparea noastră".

Acest demers, spre a-i accentua însemnătatea, fusese făcut în scris cu o zi înainte, la 13 mai. Ca urmare, grecii fuseseră însărcinaţi să ceară, în numele lor, al României, Poloniei, Cehoslovaciei şi Serbiei, să se aducă la cunoştinţa acestor puteri tratatul ce urma să fie prezentat Austriei, spre a-l discuta înainte de a fi comunicat delegaţiei austriece. Dar, după opt zile, nu se primise încă niciun răspuns.

Să ne oprim o clipă la această iniţiativă de a solidariza statele mici aliate, din centrul şi răsăritul Europei. Este prima încercare de a constitui sistemul politic care s-a numit mai târziu Mica înţelegere şi Pactul Balcanic şi de îndată s-au putut întrevedea toate avantajele şi toate inconvenientele unui asemenea bloc diplomatic. Avantajele ar fi fost fireşti, ca o înţelegere determinată de logica însăşi a lucrurilor, de experienţe istorice şi de poziţia geografică a ţărilor aflate, atâtea veacuri, la răspântia marilor imperialisme, între Marea Baltică, Marea Neagră şi Egee.

Solidaritatea lor trebuia să apară ca o necesitate.

Dar s-a dovedit de îndată că, în momentele de criză,

---

45 Albert Thomas (1878-1932), ministru în guvernul francez în timpul războiului. (N.ed.)

46 Aristide Briand (1862-1932), om politic francez, ministru şi prim-ministru. (N.ed.)

47 Léon Bourgeois (1851-1925), om politic francez, unul din promotorii Societăţii Naţiunilor. (N.ed.)

48 Alexandre Ribot (1842-1923), om politic francez, ministru de Finanţe şi al Afacerilor Externe. (N.ed.)

49 Paul Painlevé (1863-1933), om politic francez, prim-ministru. (N.ed.)

fiecare se gândea întâi la interesele proprii şi prea puţin la greutăţile vecinilor. De altfel, dintre toate aceste ţări, Polonia şi Cehoslovacia erau creaţii ale războiului; îşi datorau existenţa politică şi organizarea militară Marilor Puteri, care le recunoscuseră şi le înarmaseră; graniţe, finanţe, situaţie diplomatică, totul depindea de bunăvoinţa marilor Aliaţi; nu prea aveau deci nici conştiinţa independenţei, nici putinţa de a o manifesta, fără a-şi atrage riscuri serioase.

Se va vedea că Grecia, pe care situaţia ei geografică o lăsase la discreţia flotelor aliate din Mediterană în timpul războiului, aştepta acum realizarea marilor ei ambiţii teritoriale, în Peninsula Balcanică şi în Asia Mica, de la aceleaşi Puteri care îşi impuneau voinţa Conferinţei.

Rămânea Serbia, care avea în comun cu România tradiţia unei existenţe de stat independent, dinainte de război; dar, spre deosebire de ţara noastră, conglomeratul regatului tripartit „al sârbilor, croaţilor şi slovenilor” nu se închegase într-o unitate iugoslavă, iar solidaritatea cu noi era stânjenită de problema spinoasă a graniţei Banatului.

Toate aceste împrejurări erau potrivnice reuşitei unei acţiuni comune, în contra voinţei atotputernice a Marilor Puteri. Totuşi, la început, chestiunea părea bine îndrumată. D-l Politis prezentase o notă verbală în numele tuturor celor cinci state interesate, pentru a preveni o procedare asemănătoare cu aceea a tratatului impus Germaniei, în cazul tratatelor ce urmau să fie pregătite cu Austria, Ungaria, Bulgaria şi Turcia. Delegatul iugoslav Trumbici făcuse de asemenea un demers de aceeaşi natură în şedinţa comisiei reparaţiilor. Neprimindu-se răspuns la prima notă, se pregătea a doua, al cărui final era chiar cominatoriu: „nefiind consultate asupra clauzelor înserate în tratat şi necunoscându-le, nu vedem nevoia ca delegaţii noştri să asiste la remiterea Tratatului de Pace delegaţiei austriece”.

Dar, în momentul hotărâtor, tot sistemul se prăbuşi. „Când a doua zi totul era pregătit pentru semnarea acestei note, toţi colegii noştri, polonezi, greci, cehoslovaci, sârbi,

temându-se de a nemulţumi prea mult Marile Puteri, au refuzat de a adera”.

Începe atunci o luptă înverşunată a lui Ion I.C. Brătianu, pentru a menţine acordul micilor state, a căror iniţiativă o luase, şi a insufla celorlalţi delegaţi sentimentul său atât de puternic al demnităţii şi al independenţei. La 29 mai, la orele 3 după amiază, erau toţi convocaţi la Quai d’Orsay, spre a li se comunica, potrivit obiceiului, un rezumat al tratatului cu Austria. Cu o jumătate de oră înainte de începutul şedinţei, el făcea un călduros apel pentru a reconstitui blocul; erau de faţă Venizelos[50] şi Politis[51], din partea Greciei, Trumbici şi Paşnici din partea Serbiei, Kramarz pentru Cehoslovacia, Dmowsky, pentru poloni, iar ca delegaţi români Diamandy, Mişu şi Vaida-Voevod.[52]

Punctele de vedere se precizară numaidecât: Venizelos socotea demersul neoportun, crezând că cel mult s-ar putea face o plângere colectivă, care să nu indispună prea mult Conferinţa; Kramarz şi Dmowsky mărturisiră, fără înconjur, că, ţările lor atârnând în întregime de Marile Puteri, nu era momentul de a le indispune. Revoltat de această părăsire, Brătianu le răspunse că problemele de frontieră înseşi erau mai puţin importante decât de a admite faptul îndeplinit al prezentării unui tratat de pace, în numele ţărilor lor, fără să-l cunoască. Scrisoarea trebuie citată, pentru întorsătura caracteristică a discuţiei pe care ne-a păstrat-o, învederând contrastul concepţiilor opuse: „A nu releva acest lucru şi a nu cere un termen pentru a studia clauzele tratatului, ceea ce constituie şi un drept al nostru al tuturor, iar nicidecum o plângere, ar fi să abdicăm de la suveranitatea noastră de stat independent.

D-l Venizelos a răspuns foarte enervat că el nu se

---

50 Eleftherios Venizelos (1864—1936), om politic grec, prim-ministru. (N.ed.)

51 Nikolaos Politis (1872-1942), jurist şi om politic grec, ministru de Externe. (N.ed.)

52 Alexandru Vaida-Voievod (1872-1950), luptător transilvănean pentru drepturile românilor, ministru şi prim-ministru. (N.ed.)

consideră ca reprezentantul unui stat independent; că Marile Puteri lucrau după placul lor şi că ele singure ţin în mâinile lor condiţiile ce voiesc a le impune şi toate chestiunile referitoare la reparaţiile teritoriale.

Nu am ascuns domnului Venizelos că nu împărtăşesc modul lui de a vedea şi am lăsat să înţeleagă că, dacă nu se raliază la demersul comun pentru obţinerea unei amânări, la rândul ei delegaţia română nu-i va da nici ea concursul, când chestiunile ce ar interesa în special Grecia, de exemplu Turcia şi Bulgaria, ar veni la ordinea zilei".

Se înfruntaseră şi aici două noţiuni fundamental deosebite: independenţa şi protectoratul. Totuşi, fiind încă vorba de o chestiune de formă şi de protocol, o înţelegere trebuia să fie posibilă. „În urma insistenţelor mele, încheia Brătianu, s-a luat hotărârea pentru ca o cerere formală de amânare de 48 de ore, necesară studierii clauzelor din tratat, să fie făcută Conferinţei.

Când a fost vorba să se desemneze care va face această comunicare, unul după altul domnii: Venizelos, Kramarz, Dmowsky şi Trumbici s-au recuzat, lăsându-mi mie sarcina acestui demers".

Nu se poate incident mai caracteristic pentru atmosfera Conferinţei din acel moment; elevii cuminţi nu îndrăzneau să urmeze pe capul răscoalei. Era doar vorba să-l înfrunte pe Clemenceau…

Cu atât mai mare le-a fost desigur şi surprinderea şi confuzia, când şedinţa s-a isprăvit în douăzeci de minute. Brătianu, întrebând dacă li se va da un text sau un rezumat, preşedintele îi răspunse că va fi un rezumat foarte apropiat de textul tratatului. Iar când Brătianu, în numele guvernelor Greciei, Poloniei, Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, Cehoslovaciei şi României, ceru un termen de 48 de ore pentru a lua cunoştinţă de dispoziţiile tratatului, Tigrul găsi această cerere *„cu totul întemeiată „*şi propuse o nouă şedinţă pentru ziua de 31 mai.

Primul demers, în chestiunea de formă, se încheiase cu un succes, chiar răsunător. De abia acum începea însă

dezbaterea fondului şi aici erau să se ivească greutăţile cele mai mari.

*

* * *

Problema cea mai grea, în jurul căreia era să se desfăşoare întreaga bătălie în şedinţele următoare, era aceea a regimului minorităţilor; iniţiativa o luaseră englezii. „La sfârşitul lui aprilie, înseamnă memoriile lui Lloyd George, un memoriu a fost întocmit de secţiunea economică a delegaţiei britanice la Conferinţa Păcii, în care se preconiza ca un anumit fel de garanţie să fie impusă noilor state, cu privire la interesele populaţiilor trecute sub stăpânirea lor. Cazul de un interes imediat era acel al Poloniei. „[53]

Nici atunci, nici mai târziu, până deunăzi, chestiunile privitoare la Polonia nu erau să întâmpine din partea guvernului britanic o prea mare bunăvoinţă; este însă aici o coincidenţă care nu poate fi nesocotită.

Tocmai la sfârşitul lui aprilie, chestiunile petroliere se aflau în discuţia factorilor economici ai Conferinţei. Aceste interese priveau în oarecare măsură Polonia, cu zăcămintele ei din Galiţia, dar mai mult încă România. E interesant de observat că problema unui control al regimului minorităţilor s-a pus aproape în acelaşi timp pentru ambele ţări.

Fiind însă vorba de o problemă cu aspecte atât de generale, ea a fost îmbrăcată într-o formulă de un aspect deopotrivă de general. În Tratatul de Pace cu Austria, în partea a III-a, clauze politice, secţia IV, art. 5 era astfel redactat, în ce ne priveşte: „România aderă la inserţia într-un tratat cu principalele Puteri Aliate sau Asociate a dispoziţiilor pe care aceste Puteri le vor judeca necesare, pentru a ocroti în România interesele locuitorilor care diferă de majoritatea populaţiei prin rasă, limbă sau

---

53 Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties,* II, p. 1364. (N.a.)
Ion I.C. Brătianu, *Democraţia*, 1928, p. 4 a extrasului Delegatul era d-l Beneş. (N.a.)

religie.

România aderă de asemenea la inserţia într-un tratat cu principalele Puteri Aliate sau Asociate a dispoziţiilor pe care aceste Puteri le vor socoti necesare, spre a ocroti libertatea tranzitului şi un regim echitabil pentru negoţul celorlalte naţiuni”.

O îndoită tutelă deci: în materie de administraţie şi politică internă, în primul paragraf, pentru chestiunile economice, în al doilea. Faptul cel mai grav e că trebuia să ne angajăm cu ochii închişi, fără a cunoaşte măcar intenţiile principalelor Puteri Aliate sau Asociate. Se puteau însă bănui: încă înainte de discuţia cu reprezentanţii statelor vecine, Ion I.C. Brătianu îşi precizase vederile într-o scrisoare adresată lui Philippe Berthelot.

Comentând-o la 26 mai în comunicarea ce o făcea ca de obicei lui Pherechide, el îşi rezuma astfel propunerile ce urma să le dezvolte în şedinţă: „Este chestiunea evreiască care apare sub această nouă formă. Voi răspunde că, hotărâtă a acorda egalitate absolută şi largi libertăţi politice minorităţilor şi să asigure autonomia administraţiilor locale, România nu admite cu niciun chip controlul altor state în afacerile ei lăuntrice. Ea se poate cel mult supune condiţiilor impuse tuturor celorlalte state ale Ligii Naţiunilor”.

O asemenea precizare era cu atât mai necesară, cu cât, de am fi aşteptat comunicarea textului oficial şi definitiv al tratatului, nu ne rămânea timpul strict necesar să-l examinăm. Delegaţia noastră a ţinut într-adevăr să însemne, în marginea exemplarului ce i-a fost trimis la 30 mai de Secretariatul General, că n-a mai avut decât noaptea de 30 la 31 pentru a lua cunoştinţa de condiţiile tratatului şi a-şi redacta observaţiile.

De fapt însă, încă de la 27 mai, în scrisoarea adresată lui Berthelot, ai cărei termeni îi reproducea memoriul înaintat la 31, la ora 12, Secretariatului General al Conferinţei, se spusese limpede şi hotărât: „România nu ar putea în niciun caz admite intervenţia guvernelor străine

în aplicarea legilor ei interioare.

Prin această scrisoare, România înţelege să recunoască cele mai largi libertăţi minorităţilor etnice şi confesionale. Inspirându-se de la aceste principii, delegaţii ei au votat, cu prilejul constituirii Ligii Naţiunilor, pentru garanţiile propuse tuturor statelor făcând parte din această Ligă; dar în afară de aceste principii generale, România nu ar putea subscrie la stipulaţii ce i-ar mărgini drepturile de stat suveran şi, în această ordine de idei, ea consideră că drepturile statelor sunt aceleaşi pentru toate… S-ar da naştere la un curent ce ar tinde să creeze două categorii de cetăţeni în acelaşi regat: unii, încrezători în solicitudinea Statului, iar ceilalţi, îndemnaţi de a-i fi potrivnici şi a căuta protecţie în afară de graniţe”.

În concluzie, memoriul guvernului român propunea pentru faimosul articol 5 textul următor, care corespundea vederilor sale:

„România acordă tuturor minorităţilor, de limbă, rasă şi religie care locuiesc înăuntrul noilor sale graniţe, drepturi egale acelora pe care le au ceilalţi cetăţeni români”.

Iată deci cât de mult se adevereşte că „delegatul nostru n-a vrut nici să intre în negocieri „pentru a modifica textele propuse de Conferinţă! Contrapropunerea era precisă şi cuprinzătoare.

Ea nu avu desigur darul să provoace o prea vie satisfacţie la reprezentanţii Marilor Puteri. Stenograma şedinţei de la 31 mai ne-a păstrat replicile unui dialog între Clemenceau şi Ion I.C. Brătianu, care n-a mai fost trecut în procesul verbal şi din care se poate vedea la bătrânul preşedinte al Conferinţei o supărare de abia stăpânită, încă înainte de a da cuvântul primului ministru român, care se desemnase acum lămurit ca un cap al răsculaţilor:

Clemenceau: „Aveţi deplină libertate de discuţie. Nu vă ascund că mi s-a dat textul dvs. acum trei minute”.

Brătianu: „N-am avut noi înşine textul tratatului decât ieri seară la şase. N-am avut nici 24 de ore ca să-l examinăm”.

Clemenceau: „Mă mărginesc a vă explica procedura pe care v-o propun. Cum vom fi chemaţi să votăm, mi se pare într-adevăr necesar ca să ştie Conferinţa despre ce e vorba…”

Iar mai departe, şi mai supărat de insistenţa lui Brătianu, această replică ce poartă pecetea manierei sale cunoscute:

„Aveaţi elementele tratatului în acelaşi timp ca şi noi – vă cer iertare. Această adunare există. Există o Conferinţă. Este în biroul ei o autoritate ce trebuie să dea expresie voinţei tuturor Puterilor. N-avem intenţia să vă asuprim”, pentru ca, un moment mai târziu, în faţa afirmaţiei categorice a delegatului român că, în textul supus deliberărilor, nu era vorba de Societatea Naţiunilor, ci de controlul Marilor Puteri asupra micilor state, să admită, cam fără voie, că „recunoaşte de altfel că observaţia domnului Brătianu relativă la protecţia de către guverne în locul Societăţii Naţiunilor e conformă cu textul ce a fost discutat”. Nedându-se însă bătut atât de uşor, vechiul polemist, care fierbea în Preşedintele Adunării, socotea că nu e pentru România ceva umilitor să primească sfatul unor Puteri, care se numesc Statele Unite, Marea Britanie, Italia şi Franţa.

El îşi atrăgea acest răspuns, la care, de astă dată, până şi lui, îi era greu de replicat: „Ne găsim, îi spunea Brătianu, în faţa unei Conferinţe a Puterilor Aliate care au luptat pentru a stabili egalitatea între statele mari şi mici şi reguli spre a realiza acest scop. Printre aceste reguli, mă opresc la una care tinde a stabili astăzi clase diferite în ce priveşte suveranitatea statelor. În numele României, nu pot admite acest principiu. Nu e vorba de sfaturi prieteneşti, ci de obligaţii contractuale. Guvernul român va fi totdeauna dispus să primească sfaturi de la marii săi prieteni, dar sfaturi, înscrise în tratate, sub forma unor angajamente precise de la guvern la guvern, nu mai au acest caracter amical”. Amintind intervenţia Rusiei în politica turcească pentru ocrotirea creştinilor şi rezultatul ei – desfiinţarea Turciei –, încheia cu observaţia că atunci

opera îndeplinită era simpatică, dar că nu era logică decât pentru a asigura independenţa acestor popoare.

Preşedintele, de rândul acesta, se mărgini să trimită aceste păreri incomode la o nouă examinare a şefilor de guverne.

Se auziră reprezentanţii celorlalte ţări, pe care primul delegat român căutase să-i unească în acţiunea sa de protestare. A fost o retragere generală, cu unele rezerve de ordin local.

Paderewski s-a mulţumit să arate că toate clauzele privitoare la minorităţi vor fi înscrise în legile fundamentale ale statului polon. Nu putea prevedea că, cincisprezece ani mai târziu, ministrul de Externe al Poloniei era să declare că nu mai recunoaşte un regim al minorităţilor impus de obligaţii internaţionale şi că reprezentantul său la Bucureşti nu era să găsească o mai bună lămurire a acţiunii guvernului său din 1934 decât în lupta pornită de Ion I.C. Brătianu în 1919. Vremurile însă nu se împliniseră.

Kramarz se opri la cuvintele: „pe care aceste Puteri le vor socoti necesare”; totuşi le socotea „puţin jignitoare” pentru sentimentul său al independenţei. Rezultatul urmărit se putea atinge, prin autoritatea Marilor Puteri care se va impune oricum, dar „e de prisos a o spune în tratat”. Adăuga de altfel, amănunt interesant pentru evoluţia viitoare, că guvernul său avea intenţia de-a lăsa dreptul germanilor din Boemia de-a opta pentru naţionalitatea austriacă; chestiunea sudetă ar fi luat desigur cu totul altă întorsătură…

Trumbici ceru să se mărginească aplicarea textului privitor la minorităţi la teritoriile aparţinând fostei Austro-Ungarii şi să nu se extindă la acela al Serbiei, stat independent înainte de război. Se grăbi chiar să formuleze o redactare cu acest înţeles. Tuturor le răspunse Wilson, într-un discurs asupra păcii şi a garanţiilor ei. „Voim pacea, spunea doctrinarul şi profetul ei. O dată hotărârile luate, Puterile Aliate şi Asociate vor chezăşui menţinerea lor. Puterea navală şi militară a Marilor Puteri va fi garanţia

definitivă a păcii mondiale”. Marile Puteri câştigaseră războiul; deci nu ca dictatori, ci ca prieteni, ele aveau dreptul să hotărască ce anume condiţii, teritoriale şi minoritare, îşi iau sarcina să garanteze. „Observaţi, spunea el, întorcându-se către delegatul român, dl. Brătianu – şi vorbesc despre propunerile sale cu cel mai mare respect – ne-a amintit că nu puteam, ca să zicem aşa, să încălcăm suveranitatea mai veche a României cu anumite prescripţii relative la drepturile minorităţilor. Dar îl rog să observe că trece cu vederea faptul că domnia sa cere sancţionarea de către Puterile Aliate şi Asociate a unor mari sporiri de teritorii, ce au ajuns în stăpânirea României prin victoria comună a armelor noastre, şi că de aceea suntem îndreptăţiţi să spunem: «Dacă consimţim la acest spor de teritorii, avem dreptul să insistăm asupra anumitor garanţii ale păcii»”.

Răspunsul lui Ion I.C. Brătianu, mai puţin ascuţit în formă decât în replicile tăioase de la începutul şedinţei, nu părăsea însă niciuna din poziţiile pe care se arătase hotărât să le menţină.

Prevăzând cât de curând era să urmeze declaraţiilor Preşedintelui Statelor Unite respingerea politicii sale de către Senatul din Washington şi depărtarea Americii de chestiunile Europei, el avea curajul să amintească potentaţilor păcii că „nu trebuie să pierdem din vedere că dacă se află în fruntea guvernelor actuale ale Marilor Puteri oameni însufleţiţi de cele mai nobile principii, se poate foarte bine întâmpla ca evoluţii politice să aducă aceleaşi state să fie reprezentate de alţi oameni sau să se ivească noi interese care să îndepărteze unele guverne de la atitudinea lor anterioară şi să le îndemne la acţiuni concepute nu în vederea acestor mari principii, ci a unor anumite interese speciale”.

Mulţumind preşedintelui Wilson pentru grija ce o arătase statelor mici, el sublinia însă însemnătatea rostului acestora:

„Astfel, în ceasul de faţă, România e nevoită să asigure, cu propriile ei trupe, apărarea nu numai a

hotarelor sale, dar a unei cauze ce interesează tot centrul Europei. Deci, dacă Marile Puteri au un rol mai considerabil, în raport cu întinderea lor, răspunderea şi rostul statelor independente, oricare le-ar fi întinderea, rămân întregi… Nu este niciun efort de făcut pentru ca să se recunoască drepturile minorităţilor. Nu este niciunul din statele reprezentate aici, care să nu fie convins de necesitatea respectului şi a dezvoltării acestor libertăţi. Lăsaţi deci aceste state să se dezvolte în singurele condiţii ce permit consolidarea paşnică a stării politice generale, pe care trebuie să o construim astăzi…”

Ultimul, Venizelos, întorcându-se la vechile sale abilităţi parlamentare, propuse detaşarea clauzelor în discuţie şi trimiterea lor în studiul unei comisii.

Preşedintele, anunţând că se va examina propunerea, ridică şedinţa, fără altă concluzie. Bătălia ţinuse mai bine de două ore.

Două zile mai târziu, tratatul era prezentat delegaţiei austriece. Delegaţia română, renunţând a mai dezlănţui o nouă discuţie în faţa inamicului de ieri, îşi menţinuse totuşi toate rezervele printr-o notă tipărită. Impresiile şedinţei le rezuma însă cu o putere deosebită scrisoarea de la 3 iunie a lui Brătianu către Pherechide.

„Situaţia aici s-a precipitat şi s-a agravat foarte tare. Din hârtiile aici anexate vei vedea cum s-au desfăşurat împrejurările. De fapt, în tratatul prezentat Austriei, România nu figurează decât pentru a-şi vedea impuse condiţiile care îi jignesc independenţa politică şi-i compromit grav libertatea economică.

Convingerea mea este că noi în niciun fel nu putem primi asemenea condiţii. Am moştenit o ţară independentă şi chiar pentru a-i întinde graniţele, nu-i putem jertfi neatârnarea.

Am căutat să refuz adeziunea noastră fără a provoca deschis conflictul definitiv, dar nu ne putem face iluzia, ne aflăm în faţa resentimentelor evreilor şi a apetiturilor trusturilor care hotărăsc în spatele lui Wilson…

Întrucât mă priveşte, imediat ce la St. Germain am

constatat reaua voinţă şi nepăsarea cu care se menţinuse în Tratat textul care rămăsese convenit că va fi din nou discutat, înainte de a fi dat austriecilor, am întreprins o nouă serie de demersuri pentru a arăta membrilor Conferinţei adevărata situaţie, pe care de fapt n-o cunosc decât cei Patru, care lucrează şi decid în afară chiar de propriii lor colaboratori.

Ca o adevărată ironie, după conferinţa de la 31 mai, am primit felicitări nu numai de la reprezentanţii statelor mici, care în şedinţă avuseseră slăbiciunea să nu se asocieze cu noi, deşi reprezentam cauza tuturor, dar chiar a canadienilor şi ai australienilor şi, ce e mai mult, a unora din delegaţii Franţei, Italiei şi ai Americii, care toţi recunoşteau samavolnicia celor mari şi dreptatea cauzei noastre".

E locul să amintim aici incidentul pe care l-a însemnat acum câţiva ani dl. Mircea Djuvara[54], la sfârşitul acelei şedinţe istorice de la 31 mai:

„Şedinţa tocmai se ridicase.

În învălmăşeala sfârşitului ei, unul din primii delegaţi ai unei mici ţări aliate, personalitate azi cu o mare suprafaţă internaţională, se apropie entuziast de Brătianu cu cuvintele: «Dumneata eşti adevăratul nostru şef! Eşti adevăratul european, iar ei – şi-i arăta pe cei mari –, ei sunt balcanicii!»

Clemenceau însă observa de departe. El veni grăbit cu degetul ameninţător, spre acest delegat: «Cum, şi dumneata eşti nemulţumit?...» Iar acesta din urmă, încovoindu-se şi făcând mai mulţi paşi înapoi în faţa preşedintelui, care înainta cu ochi fulgerători, răspunse repede şi intimidat: «Nu, domnule preşedinte, nu... noi nu avem niciun motiv de nemulţumire!»"[55]

„Din discursul lui Wilson şi al lui Clemenceau, urma Brătianu, vei vedea însă că Wilhelm II, când scria *«şic*

---

54 Mircea Djuvara (1886-1945), jurist, membru al delegaţiei române la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

55 Ion I.C. Brătianu, *Democraţia*, 1928, p. 4 a extrasului Delegatul era d-l Beneş. (N.a.)

volo, sic iubeo», da adevărata formulă a politicii care prezidează azi Conferinţa.

Prin procedura noastră, cred că am obţinut o amânare de câteva săptămâni, deşi mă aştept la tot soiul de măsuri cominatorii în contra noastră, în decursul acestui timp.

Situaţia e foarte gravă şi merită a fi examinată în toate consecinţele ei – absenţa mea din Paris, imediat după cele petrecute la St. Germain, n-o socot oportună şi de aceea am rugat pe dl. Antonescu să meargă la Bucureşti…”

Atitudinea primului delegat român făcuse încă de atunci o adâncă impresie în toate cercurile Conferinţei. Chiar a doua zi, adunând în apartamentul său din Rue Nitot pe miniştrii britanici şi delegaţii Dominioanelor la o consfătuire „imperială”, improvizată, Lloyd George, discutând cu ei condiţiile păcii, se arăta opus admiterii Germaniei în Liga Naţiunilor, atâta timp cât Aliaţii nu vor fi isprăvit cu diferendele dintre ei. „Luaţi de exemplu, le spunea el, protestul domnului Brătianu la ultima întrunire a Conferinţei de Pace. A admite pe germani le-ar da putinţa să tragă folos din divergenţele dintre aliaţi…”[56]

Atât de puternic fusese răsunetul declaraţiilor făcute în numele României şi a micilor state şi al discuţiei furtunoase ce le urmase.

Înfruntând atâtea adversităţi, Brătianu le văzuse din primul moment şi originile mai depărtate. Chiar în ziua de 3 iunie, el înainta preşedintelui Wilson, trimiţând copii şi celorlalte delegaţii, un memoriu asupra chestiunii evreieşti, de la tratatul din Adrianopol, în care lămurea decretul de încetăţenire şi împotrivirea sa la clauzele privitoare la regimul minorităţilor. De al doilea paragraf al art. 5, cel care privea controlul economic, credea de prisos a se mai ocupa amănunţit, socotindu-l legat de cel dintâi şi prea străveziu în scopurile şi tendinţele sale.

Câteva zile mai târziu, accentua încă acest mod de-a vedea într-o nouă scrisoare către Wilson: „Menţinerea stipulaţiilor privitoare la minorităţi în tratatul cu Austria

56 *The Truth about the Peace Treaties,* I, p. 706. (N.a.)

comportă pentru România cele mai grave consecinţe.

Pe cât am înţeles – şi aluziile făcute de dl. clemenceau mi-au confirmat-o –, cauza determinată a acestor stipulaţii stă în chestiunea evreiască.

Totuşi, cele două anexe aici alăturate, dacă vă veţi da silinţa să le citiţi, vă vor dovedi că această chestiune nu mai există în România. Ea este moartă şi înmormântată; a o dezgropa sub orice formă n-ar fi în folosul nimănui şi ar otrăvi atmosfera ţării în paguba tuturor". Se alătura „un scurt memoriu asupra chestiunii evreieşti, distribuit tuturor delegaţiilor şi oamenilor politici de seamă".

Aceasta însemna să ia taurul de coame. În chestiunea petrolului, România începuse discuţii, dar nu făcuse nicio concesiune. La regimul minorităţilor, în susţinerea căruia se întâlneau interese învecinate de cele dintâi, opusese cea mai dârză rezistenţă şi încercase chiar o coaliţie a statelor mici. Controlului economic al Marilor Puteri, prin care se revenea, pe altă cale, la problema inflamabilă a petrolului, i se împotrivise în numele drepturilor statelor suverane şi al principiului independenţei lor. Iar acum, pentru a risipi şi ultimele iluzii, Brătianu dovedea celor Mari că cunoştea şi motivele, mărturisite sau nemărturisite, ale cerinţelor lor. Omul acesta dârz trebuia înlăturat; prea înfruntase deodată toate forţele făţişe şi oculte ale Conferinţei de Pace şi le pătrunsese reacţiunile ascunse. Trebuia să i se facă, lui şi ţării sale, cât timp o reprezenta, o situaţie cu adevărat imposibilă, pentru ca să nu se mai repete atitudini atât de potrivnice intereselor puternice ce le combătuse. Asaltul începu în ziua de 5 iunie 1919, concentric şi simultan.

*

* * *

În această zi s-au produs într-adevăr două evenimente. Mai întâi, Clemenceau răspunse rezervelor formulate de România la prezentarea tratatului cu Austria în următorii termeni:

„Consiliul principalelor Puteri Aliate şi Asociate mă însărcinează să vă cer să binevoiţi a-mi face cunoscut

înţelesul exact al acestei declaraţii. Delegaţia dumneavoastră îşi propune oare să refuze a semna tratatul, care cuprinde articolele împotriva cărora îşi ridică obiecţiile, sau intenţia ei este de a semna tratatul şi de a nu-i executa clauzele? Consiliul ar fi bucuros de a primi în curând un răspuns la aceasta comunicare". Orice comentariu ar fi de prisos. Şeful delegaţiei române – cu ce sentimente, ne putem închipui – răspundea, două zile mai târziu, că „dl. Antonescu, ministrul României, care a plecat ieri din Paris, e însărcinat de a expune la Bucureşti situaţia ce s-a creat României la Conferinţa preliminărilor Păcii. „Nu putea deci da un răspuns definitiv, înainte ca guvernul său să fi fost consultat.

Dar, în aceeaşi zi de 5 iunie, se adunau, la locuinţa lui Wilson, într-un comitet restrâns, Clemenceau, Lloyd George şi Orlando – toţi cei Patru. Fuseseră convocaţi, în faţa forului suprem, Brătianu, Venizelos, Vestnici, Paderewski[57] şi Beneş[58].

Discuţia ce a urmat, deşi mai puţin cunoscută decât altele, e din cele mai caracteristice pentru mentalitatea şi tendinţele fiecăruia din conducători, ca şi pentru spiritul Conferinţei în acel moment.

Wilson, credincios principiilor sale, ceru într-adevăr nici mai mult, nici mai puţin decât *limitarea armamentelor.* Spirit eminamente abstract, el nu putea privi nici această problemă decât geometric. „Proporţia fixată pentru ţările din Europa Centrală şi Meridională e de patru soldaţi la o mie de locuitori, care ar corespunde cu necesităţile diferitelor ţări în proporţie cu întinderea fruntariilor, numărul locuitorilor... „Admitea că cifra de 40.000 de soldaţi ce se lăsase armatei austriece, era mai mare, proporţional, decât aceea de 100.000 pe care urma să-i

---

57 Jgnacy Paderewski (1860-1941), om politic şi compozitor polon, preşedinte al Republicii Polone. (N.ed.)

58 Eduard Beneş (1884-1948), om politic ceh, ministru de Externe şi preşedinte al Cehoslovaciei. (N.ed.)

'Robert Lansing (1864-1924), om politic american, secretar de stat, colaborator al lui W. Wilson. (N.ed.)

păstreze Germania, dai nevoile ordinii interne în Austria erau mai mari, mai ales într-un oraş ca Viena. Aplicarea aranjamentului ce îl propunea Conferinţei urma să înceapă la 1 ianuarie 1921; „cum trebuiau să se discute însă în curând tratatele de pace cu Ungaria şi Bulgaria, momentul ar fi propice de a se cunoaşte părerea Aliaţilor asupra acestei materii şi a se luă hotărâri".

De rândul acesta, mai toţi reprezentanţii micilor state izbucniră într-un concert de protestări. Delegatul sârb, *Vestnici,* îşi aminti că şi pentru aceste state putea fi vorba de o atingere a demnităţii naţionale şi a suveranităţii lor. Problema nu se putea deci discuta decât pentru toţi, după încheierea păcii.

Ca întotdeauna mai conciliant când trebuia să se discute cu Marile Puteri, *Venizelos* se mărgini, şi de rândul acesta, să ceară amânarea problemei după încheierea păcii.

Brătianu nu lăsă să treacă prilejul fără să protesteze din nou împotriva cuvântului „state cu interese particulare". Nu interesele, spunea el, doar influenţa lor e limitată, iar problema militară era strâns legată de aceea a graniţelor şi a vecinătăţilor.

„Cu cât fruntariile sunt mai tari prin natura obstacolelor ce posedă, cu atât mai redusă poate fi oştirea acelui stat. Conferinţa nu a hotărât încă care sunt fruntariile României. Conferinţa, de asemenea, nu ştie care va fi vecinătatea ei spre est. Fi-va o Ucrainâ mică sau o Rusie mare?

De altfel, şi spre Ungaria şi spre Rusia, România este în război declarat cu două guverne care nu ţin seama de nicio hotărâre a Conferinţei, deci cărora nu se poate face nicio limitare de armament. Înainte de a dezarma jandarmii, trebuie dezarmaţi bandiţii. Cine face aceasta, la Pesta şi la Moscova?

Pentru toate aceste motive, conchidea el, credem că chestiunea limitării armamentelor trebuie făcută de Liga Naţiunilor pentru toţi deodată".

Beneş, care nu căpătase încă obişnuinţa discuţiilor în

forurile internaţionale, nu găsi alte argumente decât acelea pe care le auzise; ţinu însă să arate cât de greu era pentru Cehoslovacia să-şi realizeze intenţia de a transforma armata ei într-o paşnică miliţie de model elveţian, atunci când tocmai în zilele trecute suferise de la bolşevicii unguri însemnate înfrângeri. Într-adevăr, vom vedea că, la sfârşitul lui mai, armatele lui Béla Kun câştigaseră pe acest front o izbândă ce le ridicase moralul.

Paderewski, al cărui simţ înnăscut de armonie se regăsea cu greu în lipsa desăvârşită de acorduri ale tocmelilor politice, aminti, la rândul său, că Polonia era în luptă deschisă cu bolşevicii ruşi şi ucraineni şi că, pe deasupra, o mai ameninţa concentrarea a 350.000 de germani la hotarele Sileziei.

Lloyd George interveni atunci în discuţie, arătându-se impresionat de expunerile făcute de ceilalţi vorbitori; el nu le putea totuşi ascunde că chestiunea merită toată atenţia. „Dar dacă statele mici din centrul şi sudul Europei ar menţine organizaţia lor militară actuală, spunea el, peste câtva timp ele vor putea avea o armată de câteva milioane, care eventual vor putea ameninţa pacea Europei şi ar putea provoca un război ca cel actual". Atât de mult se temea primul ministru britanic de coaliţia statelor mici, pe care o pusese la cale planul subversiv al lui Brătianu!

„Serbia, urma Lloyd George, îşi triplează teritoriul şi populaţia, iar România le dublează. Anglia, după război, va avea o armată aproape tot atât de mare ca cea a României, dacă s-ar primi cifra fixată pentru această ţară (adică 40.000 de oameni...)".

În argumentarea sa, acest veteran al dezbaterilor parlamentare uitase doar două neînsemnate amănunte: că Anglia era o insulă şi că mai dispunea, în afară de forţele metropolitane, mai reduse, de cea mai formidabilă flotă a lumii şi de toate armatele posesiunilor ei coloniale şi ale Dominioanelor. Modul său de a privi problema nu era însă mai puţin caracteristic decât acela al lui Wilson; o dată interesele britanice satisfăcute, restul nu avea o prea mare însemnătate.

Îi era rezervat lui *Clemenceau* de a readuce pe colegii săi la sentimentul realităţii. „În adevăr, încheia el dezbaterile, momentul actual nu este oportun pentru fixarea cu precizie a epocii dezarmării. De altminteri, data propusă de preşedintele Wilson este ipotetică". Amintea, de altfel, că, în ce priveşte Ungaria, Aliaţii trimiseseră un ultimatum, rămas până atunci fără răspuns. Consiliul de război de la Versailles trebuia să discute acum mai amănunţit cazul Cehoslovaciei „şi este probabil că de astă dată vom cere românilor să vină în ajutorul cehoslovacilor". În astfel de împrejurări, Orlando nu mai luă cuvântul, decât pentru ca să nu se interpreteze tăcerea sa în alt sens. „Ca totdeauna, isprăvea cu îngrijorare raportul delegaţiei române, probabil că Marile Puterii voi discuta chestiunea între ele şi vor hotărî cum dictează împrejurările".

În realitate, chestiunea se opri la această şedinţă. Desigur însă că intervenţia lui Clemenceau contribui la întărirea părerii anglo-saxone despre sentimentele sale militariste.

După comunicarea făcută de preşedintele Conferinţei, tensiunea sporise între factorii ei hotărâtori şi delegaţia română. Dintre cei Patru, Orlando primi atunci însărcinarea de a lămuri situaţia printr-o convorbire directă. Ni s-a păstrat o dare de seamă foarte completă asupra întrevederii sale cu Ion I.C. Brătianu, în ziua de 7 iunie.

Brătianu ţinu să-i lămurească de la început; era bucuros de a sta de vorbă cu şeful guvernului italian, dar ţinea la principiul pe care îl afirmase în chestiunea minorităţilor.

Orlando îi arătă că formula la care se gândise Clemenceau era încă în discuţie; se propunea, cu alte cuvinte, să se aducă problema minorităţilor în faţa Consiliului Ligii Naţiunilor, dar nu se hotărâse încă dacă în faţa acestui tribunal vor fi chemate numai statele făcând parte din Ligă; se mai discuta, de asemenea, dacă înaintea acestor judecători ar fi chemaţi, pe lângă statul ce

intervine, şi statul incriminat, şi minoritatea însăşi care ar putea fi direct reprezentată.

Se putea întreba oricine ce mai rămânea, într-un astfel de regim, din suveranitatea naţională a statelor „incriminate” şi aduse pe banca acuzării?

„I-am repetat declaraţia mea de principiu, înseamnă Brătianu, şi am protestat cu tărie împotriva atentatului ce se proiecta împotriva independenţei unei ţări, care nu avea altă vină decât aceea de a fi părăsit neutralitatea, care îi asigura teritoriile pe care le ocupase, pentru a se alia cu acei care o maltratează astăzi.

Am reproşat Italiei de a lua parte la măsurile îndreptate împotriva noastră şi lui însuşi de a-şi spăla mâinile ca Pillat[59], când în realitate avea un sfert al răspunderii în Consiliul celor Pătru”.

Orlando, apărându-se de aceste învinuiri, răspunse că într-adevăr nu era o Conferinţă, dar un arbitru, că Italia era tot atât de rău tratată ca şi România, că nu era exclus nici pentru ea de-a fi nevoită să părăsească Conferinţa (o făcuse chiar câteva zile, pe chestiunea portului Fiume). Mai adaugă „că deunăzi ţinusem un limbaj foarte net, dar foarte convenabil, apărând punctul de vedere al României, dar că tonul meu displăcuse domnului Wilson, deoarece, încă o dată, nu eram în faţa unei conferinţe, ci a unui arbitru”.

Tonul! Se pare, într-adevăr, că până şi unele particularităţi fizice influenţau în oarecare măsură simpatiile sau antipatiile acelora care hotărau destinele Europei. S-a spus că, în afară de timbrul vocii, barba primului nostru delegat stârnea obiecţii în cercurile anglo-saxone. Desigur însă nu îndeajuns pentru a îndreptăţi favoarea ce o arătau Serbiei, deoarece peste delegaţia iugoslavă cobora, maiestuoasă ca un fluviu, barba impunătoare a venerabilului Paşnici. Orlando, desigur, nu împărtăşea aceste sentimente.

---

59 Copistul, obişnuit cu prezenţa destoinicului secretar al delegaţiei transilvănene, poetul Ion Pillat, a scris la fel şi numele proconsulului Ponţiu Pilat. (N.a.)

„I-am spus, îi răspunse atunci Brătianu, că, în ce mă priveşte, nu voi accepta niciodată clauze limitând independenţa ţării noastre; că, după ce se impusese o clasă de state cu interese mărginite, se urmărea acum să se impună o clasă de state cu independenţă mărginită, care ne-ar aşeza astfel între Hedjaz şi Panamá şi că, în sfârşit, nu credeam că se va găsi un guvern român care să primească această situaţie". Aici e poate singurul punct în care evenimentele nu i-au confirmat încrederea; îi urma însă o declaraţie gravă:

„Cu asemenea procedee se lucra la reabilitarea Germaniei, deşi sângele nu apucase să se usuce şi ruinele mai fumegau. Dacă totuşi Italia consideră cu seriozitate că va sfârşi prin a părăsi şi ea Conferinţa, ar fi deopotrivă de folositor, pentru ea ca şi pentru noi, să nu precipităm situaţiile, în aşa fel ca România să nu fie eliminată izolat.

Convorbirea s-a sfârşit, adăugă relatarea, printr-o expunere făcută de Orlando asupra caracterului acestei Conferinţe, care, în fond, se reducea la arbitrajul unui om, răuvoitor faţă de Italia, binevoitor faţă de Franţa şi în faţa căruia singur Lloyd George mai păstra oarecare libertate de acţiune, pentru că toate marile interese ale Angliei erau dinainte asigurate" – concluzie ce rezuma desigur şi experienţa lui Ion I.C. Brătianu.

În definitiv, efortul de a convinge pe înverşunatul opozant al Consiliului Suprem de a-şi înceta rezistenţa dăduse greş. Atacul era deci să fie reluat, şi anume în punctul cel mai simţitor al intereselor româneşti: Ungaria.

La 10 iunie, la ceasurile 4 după amiaza, Consiliul celor Patru, întrunit la locuinţa lui Wilson, convoca în faţa tribunalului său pe delegaţii români şi cehi: Brătianu, Mişu, Kramarz şi Beneş. „Într-un rechizitoriu de curte cu juraţi, ne spune raportul delegaţiei române, atât preşedintele Wilson cât şi Lloyd George au arătat domnului Kramarz şi în special domnului Brătianu că toate calamităţile din Ungaria şi dificultăţile orei prezente provin din cauza lor".

Redăm în capitolul următor amănuntele acestei

discuţii, care par de necrezut, de nu le-ar fi înregistrat o dare de seamă oficială. Wilson şi Lloyd George, la ameninţările cărora se adăugase enervarea lui Clemenceau, sosit de la Cameră, unde interpelările îl supărau, ne puneau în vedere că, de nu ne retragem de pe Tisa pe linia de hotar fixată de Conferinţă, nu vom mai căpăta de la Marile Puteri niciun fel de aprovizionare sau ajutor.

Iar când Brătianu le atrăgea atenţia că ni se cerea să ne retragem pe o linie pe care n-o cunoşteam încă, cei Patru primiră această obiecţiune cu exclamaţii de surprindere. Cum? nu cunoşteam încă graniţele dinspre Ungaria? Şi doar trebuia dată fără întârziere o satisfacţie lui Béla Kun, această victimă nevinovată a poftelor vrăjmaşe ale vecinilor săi. Chiar a doua zi de dimineaţă erau să ni se comunice graniţele hotărâte de atotputernicii Patru şi răspunsul nostru urma să fie dat imediat; doar să nu aştepte prea mult sovietul de la Budapesta!

Nu putem decât să reproducem aici judecata lui Seton Watson; deşi aspră, ni se pare cea mai dreaptă şi cuprinzătoare: „Misterioasa favoare de care s-a dat dovadă faţă de bolşevici e una din tendinţele încă nelămurite ale Conferinţei; nicăieri ea nu apare mai bine decât în tratativele cu România. Trebuie să adăugăm, la aceasta, încercarea de a smulge României concesiuni industriale foarte însemnate în folosul unui grup de financiari evrei americani, sub ameninţarea de a pierde sprijinul Americii la Conferinţă”…[60]

60 *Histoire des Roumains,* p. 606-7. (N.a.)

Propaganda bolşevică în Ungaria

Nici acum, sau poate mai ales acum, problemele păcii nu se puteau desparţi de acelea ale petrolului, pe care soarta, bună sau rea, îl aşezase la poalele munţilor noştri.

A doua zi, 11 iunie, delegaţii noştri – de astă dată Brătianu şi Vaida-Voevod – şi cehii apăreau în faţa Consiliului Miniştrilor de Externe: Pichon, Lansing[61], Balfour[62], Sonnino[63], Makino, la care se adăugaseră

61 Robert Lansing (1864-1924), om politic american, secretar de stat, colaborator al lui W. Wilson. (N.ed.)

62 Arthur James Balfour (1848-1930), diplomat şi om politic britanic, membru al delegaţiei engleze la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

63 Sidney Sonnino (1847-1923), om politic italian, ministru de Externe în timpul Primului Război Mondial, membru al delegaţiei italiene la Conferinţa de Pace. (N.ed.)

Cambon şi Tardieu[64]. În fine, puteau privi linia graniţei, desemnate pe hartă de arbitrii păcii.

Spre mijlocul ei, această linie nu ne era prea defavorabilă; la capetele ei însă, dinspre miazănoapte şi miazăzi, era mult în urma aceleia stabilite prin Tratatul de alianţă din 1916. Consecvent cu punct sau de vedere, dar nevoind să provoace o ruptură, Brătianu ceru de rândul acesta să nu i se comunice numai rezultatul lucrărilor, ci procesele verbale ale comisiilor, spre a-şi da seama de motivele hotărârii. De altă parte, într-o problemă atât de însemnată, nu se socotea calificat să se pronunţe înainte de a fi referit Suveranului şi guvernului de la Bucureşti. Urmă o discuţie rapidă, în care Balfour îşi arătă părerea că numai rezultatul ne interesa, fără a mai fi nevoie să cunoaştem etapele şi lucrările pregătitoare, iar Lansing şi Pichon insistară asupra grăbirii răspunsului.

La sfârşit se admise totuşi nevoia unui termen de 10 la 12 zile, pentru a da timp răspunsului de la Bucureşti să sosească.

Era, în lupta noastră la masa verde, un scurt armistiţiu, asupra căruia nu ne puteam face prea multe iluzii. Trei zile mai târziu, o radiogramă circulară semnată de Clemenceau, adresată în termeni identici guvernelor român, ungar şi cehoslovac, le punea în vedere să înceteze odată cu luptele care tulburau centrul Europei. Răspunsul era aşteptat în patru zile.

Comunicând această ştire lui Pherechide la Bucureşti, Brătianu îi dădea următoarea formulă: „Cred că un prim răspuns ar trebui să arate că delegaţia româna la Paris are singură calitatea de-a comunica Conferinţei punctul de vedere al guvernului român. În ce priveşte retragerea trupelor noastre de pe Tisa şi securitatea frontierelor româneşti, guvernul trebuie, înainte de toate, să avizeze înaltul Comandament român.

---

64 André Tardieu (1876-1945), om politic francez, colaborator al lui Clemenceau. (N.ed.)

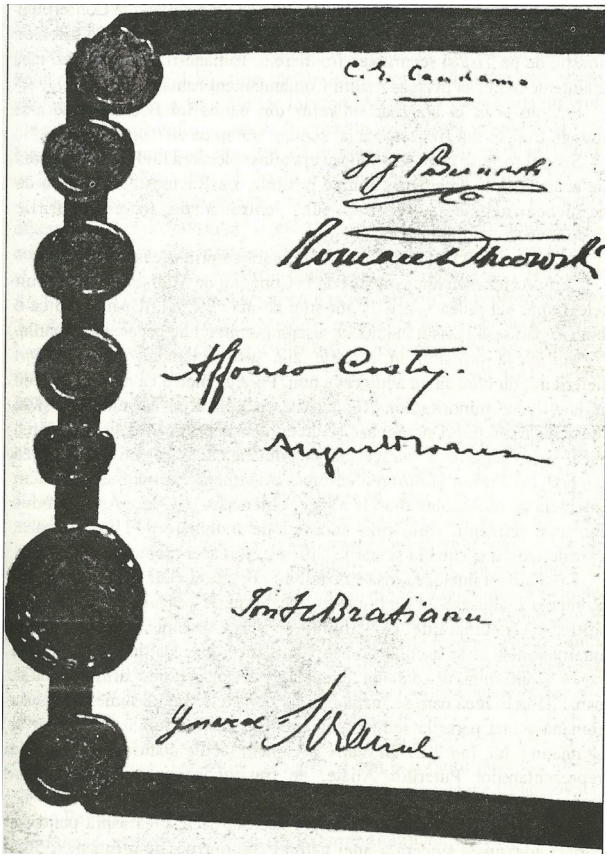

Pagina tratatului de la Versailles cu semnăturile delegaţilor români.

Precum vezi, în afară de un refuz din partea lui Béla Kun de a-şi retrage trupele din Cehoslovacia, suntem trataţi ca adevăraţi inamici”.

Scopul forţelor ce ni se opuneau era atins: plecarea lui Brătianu apărea de acum înainte ca singura soluţie posibilă. La Bucureşti se socotea de asemenea necesară revenirea lui, pentru a da toate lămuririle trebuincioase.

La 23 iunie, el îşi făcea cunoscută hotărârea prin această telegramă:

„Prin Antonescu am avut ştiri de la Consiliul de Miniştri. N-am primit telegrama; «ai putea veni.» N-am ştiut că mă chemaţi, dar nu cred că e bine să părăsesc

Parisul înainte de a semna Tratatul de pace cu Germania.

Voi pleca probabil în primele zile ale săptămânii viitoare. Din nefericire, nu cred să vă aduc ceva nou. Părerea mea e că nu putem ceda în chestiunea minorităţilor. Negocierile cu Béla Kun au reînceput şi în afară de împrejurări neprevăzute, cred că veţi primi, odată cu sosirea mea, şi invitaţia de a retrage armata română. Sunt cu totul de părerea generalului Prezan şi nu cred că faţă de asemenea bandiţi să ne putem întemeia pe autoritatea morală a lui Clemenceau şi C-ie. „Am reprodus întocmai termenii, care, prin accentul de indignare ce-l învederează, caracterizează şi situaţia şi stările sufleteşti din acel moment.

Brătianu nu înţelegea însă să confunde Franţa şi cauza aliaţilor, căreia România îi adusese, în lupta pentru idealul ei de veacuri, cele mai mari jertfe, cu nedreptăţile Consiliului şi vrăjmăşia puternicelor foruri internaţionale ce se ascundeau în spatele său. De aceea ţinu, înainte de-a părăsi Conferinţa, în apărarea independenţei noastre, de-a afirma până la capăt solidaritatea care se închegase în zile grele. La 28 iunie, delegaţia română a luat parte la şedinţa solemnă din vestita Sală a Oglinzilor şi semnătura lui Ion I.C. Brătianu şi-a luat locul, alături de acele ale reprezentanţilor Puterilor Aliate, pe tratatul, încheiat cu Germania învinsă, la Versailles.

Ce gândea el, cu adevărat, despre această pace, prea aspră pentru a căpăta adeziunea sinceră a unei naţiuni „de optzeci de milioane”, prea slabă prin compromisul tendinţelor contrarii ce-i stăteau la obârşie, o spusese cu trei săptămâni înainte, în scrisoarea trimisă lui Pherechide, care rămâne o adevărată piatră de hotar a gândirii şi a prevederii sale politice. Poate că în ziua în care se strângeau în jurul celor Mari, în apoteoza victoriei, delegaţiile ţărilor lumii venite să întărească pacea, privirea lui nu zărea, în oglinzile lui Ludovic al XIV-lea, numai umbrele glorioase ale trecutului; poate va fi străbătut încă o dată vremurile şi va fi întrevăzut semnele prevestitoare ale reacţiunii ce era să sfărâme, înainte de împlinirea a

doua decenii, stavilele ridicate de semnatarii din 1919…

Gestul său de solidaritate nu a aflat însă nicio înţelegere la factorii determinanţi ai Conferinţei; îi era dat să soarbă până în fund paharul amărăciunilor. În ziua însăşi a plecării, la 2 iulie, la orele 4 după amiază, el trebui să mai apară o dată în faţa Consiliului Miniştrilor de Afaceri Străine, la Quai d'Orsay, unde se găseau întruniţi, sub preşedinţia lui Tardieu, Balfour, Lansing şi Makino, spre a da socoteală de drepturile României asupra Basarabiei. Cu o înverşunare fără seamăn, adversarii noştri puneau în discuţie şi graniţa de răsărit, pe când mai bubuiau tunurile de-a lungul Nistrului.

Înainte de a fi introdus Brătianu, Consiliul socotise necesar să dea ascultare părerilor domnului Maklakov, fostul ambasador al Rusiei la Paris; în anticameră îl aşteptau Krupensky, fostul mareşal al nobleţei din Basarabia, Vassily şi Schmidt, duşmanii cei mai hotărâţi ai stăpânirii româneşti în acest ţinut. Ce argumente dezvoltaseră şi ce rost avea apariţia acestor reprezentanţi – care se reprezentau pe ei înşişi – în faţa forurilor Conferinţei, nu era greu de ghicit. Propaganda lor era cunoscută.

Tardieu, care s-a dovedit în cele mai multe împrejurări un prieten statornic al României, nu era câtuşi de puţin satisfăcut de rolul ce-i era impus; aceasta se văzu din atitudinea sa, extrem de rezervată în tot timpul acestei discuţii. Ca să deschidă totuşi şedinţa, întrebă pe Brătianu dacă „consideră votul de unire al Basarabiei ca emanând de la un corp legiuitor constituit".

Nu a fost greu să i se răspundă că legalitatea acestui corp – Sfatul Ţării – produs al revoluţiei, putea fi cu atât mai puţin pusă la îndoială, cu cât în acelaşi fel se constituiseră adunările naţionale ale Cehoslovaciei şi ale Poloniei.

Atunci interveni ministrul de Externe american, Lansing. Pentru el problema era simplă: „România este dispusă să accepte un plebiscit în Basarabia?" Îşi repetă întrebarea cu insistenţă, supărat şi grăbit; nici nu se

puteau desluşi bine cuvintele englezeşti, în vorbirea lui repede.

Brătianu se văzu atunci nevoit să-şi dezvolte în replică argumentele. Nu putea consimţi la plebiscit, nu pentru că s-ar fi îndoit de rezultat, de care se declara sigur, dar nu ar voi să facă să renască anarhia prin menţinerea unei stări de fierbere şi nesiguranţă, zdruncinând ordinea de-abia stabilită, cu atâta trudă, în această regiune. De altfel, cum se putea concepe o retragere a trupelor române şi părăsirea nenorocitei populaţii, atât de greu încercate, în prada unor noi lovituri bolşevice? Ar însemna pur şi simplu revoluţia socială şi descompunerea.

Lansing însă, de astă dată, nu se arătă deloc grăbit. Lucrurile puteau să aştepte, armatele române nici n-aveau nevoie să evacueze acum Basarabia. Plebiscitul se putea face mai târziu, peste doi ani sau chiar peste zece!

Cum putea răspunde Brătianu altfel, decât arătând că o asemenea soluţie ar înrăutăţi şi mai mult situaţia şi ar transforma răul „într-o boală cronică”?

În sfârşit, Tardieu se hotărî să pună capăt acestui adevărat calvar şi „mulţumi domnului Brătianu pentru lămuririle ce le dăduse”. Înainte însă de a părăsi şedinţa, primul delegat al României mai adăugă câteva cuvinte. Ele trebuie reproduse, pentru că sunt ultimele pe care Ion I.C. Brătianu le-a rostit la Conferinţa de Pace. El ţinea într-adevăr „să învedereze în termeni expresivi nenorocirile pe care România şi le-a atras din partea ruşilor şi să se mire că i se putea înfăţişa o târguială cu privire la o provincie răpită în întregime României de aceiaşi ruşi care, după dreptate, ar trebui să-i plătească astăzi mult mai scump dezastrele ce i le-au pricinuit”.

În aceeaşi zi, cu un tren de seară, părăsea Parisul: Mişu rămânea să-l înlocuiască la Conferinţă ca prim delegat. Un memoriu tipărit, înmânat Conferinţei în ziua plecării, rezuma astfel motivele sale: „Nevăzându-şi recunoscute graniţele care garantează securitatea teritoriului ei, România, atunci când în restul Europei ostilităţile au încetat de mai bine de şapte luni, se află în

război deschis cu vecinii ei bolşevici, ruşi şi unguri. Iar totodată populaţiile neromâneşti ale Ţărilor române sunt ţinute într-o neîncetată frământare de nesiguranţa ce au în privinţa sorţii care le este rezervată". Iar ziariştilor francezi, în momentul plecării, le mai declara încă o dată: „Sunt constrâns a părăsi puterea, nu din pricina problemelor Banatului şi Basarabiei, care sunt încă chestiuni nerezolvate. Dar plec pentru că sunt convins că România nu va putea accepta clauzele cu privire la minorităţi, care vor limita suveranitatea ei şi care se vor introduce în tratatul cu Austria". Alături de el, pe peronul gării, reprezentantul Ardealului, dl. Vaida-Voevod, aducea, în sprijinul acestor afirmaţii, expresia nemulţumirii şi îngrijorării sale.

Alţii au povestit întoarcerea lui Ion I.C. Brătianu din cea mai mare luptă a carierei sale politice. Duca a amintit acum câţiva ani, într-o conferinţă, cum a intrat în ţară, cum a trecut în fuga automobilului spre Bucureşti, prin oraşe şi sate unde nimeni nu-l aştepta, nici nu-i ieşea înainte. Iar în *Viitorul,* oficiosul guvernului, apărea, la coloana informaţiilor la data de 7 iulie, această notiţă ca oricare alta:

„D-l Ion I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri, a sosit în Capitală aseară la orele 7".

Formal, primul delegat al României fusese înfrânt de formidabila coaliţie de ambiţii şi de interese pe care o înfruntase. Sunt însă în istorie înfrângeri mai fecunde decât unele biruinţe. Izbânde n-au trăit decât o clipă; supărarea lui Brătianu, învins la Conferinţa Păcii, este însă temeiul cel mai sigur şi mărturia istorică nediscutabilă a poziţiei internaţionale a României de astăzi. Într-adevăr, când, după München, în octombrie 1938, preşedintele Daladier[65] declara că, în cazul unui război victorios, încă n-ar fi putut menţine hotarele Cehoslovaciei, n-a avut în 1919 Brătianu o intuiţie profetică când a socotit că trebuie să ne înfăţişăm nu ca o creaţie a unui act diplomatic,

65 Eduard Daladier (1884-1970), om politic francez, prim-ministru. (N.ed.)

revizuibil şi revizuit, dar ca expresia vie a unor aspiraţii naţionale nedeplin realizate, faţă de care tratatul nu a mai fost, din partea noastră, decât o supremă concesiune adusă păcii şi liniştii Europei?

PARTEA A II-A

BUDAPESTA

CAPITOLUL IV

Între bolşevism şi trusturi. Campania din Ungaria iulie-august 1919

Evocarea împrejurărilor din 1919 ar fi cu adevărat necompletă, dacă ne-am opri la întoarcerea lui Ion I.C. Brătianu la Bucureşti. Acţiunea lui de guvernare era să mai urmeze încă două luni şi jumătate, iar concluzia ce o putem trage astăzi nu ar avea destul temei, dacă nu am cuprinde în expunerea evenimentelor şi campania din Ungaria, cu punctul ei culminant: ocuparea Budapestei, strălucită încununare a jertfelor şi durerilor de veacuri. De altfel, ceea ce se desfăşoară în ultimul timp, sub ochii noştri, dă întregii acţiuni din acel moment caracterul unei tot mai pronunţate actualităţi.

Spre a înţelege însă mai bine acest capitol de istorie, trebuie să ne întoarcem la momentul în care armatele române victorioase se opreau, la sfârşitul lui aprilie, pe malurile Tisei. La 2 mai, Pherechide telegrafia: „Drumul Budapestei este liber, fără nicio armată înaintea noastră…”

Avea deplină dreptate. Un observator american din misiunea profesorului Coolidge[66], dl. Philip Marshall Brown, se afla atunci în capitala Ungariei şi a povestit de curând impresiile sale. Pe când, la 1 mai, Budapesta toată se îmbrăcase în roşu, spre a sărbători ziua proletariatului şi a revoluţiei, iar „băieţii lui Lenin”, conduşi de crâncenul Tibor Samuelly, îşi desfăşurau încă în voie teroarea, dictatorul Béla Kun nu-şi mai făcea nicio iluzie. În jurul lui, unii din colaboratorii săi mai de seamă din Consiliul Comisarilor: Agoston, Bohm, Kunfi nu-i ascundeau convingerea lor că regimul era zdruncinat; se aflau în

66 Calvin Coolidge (1872-1933), om politic american, preşedinte al Statelor Unite. (N.ed.)

căutarea unei formule de tranziţie, care să le acopere retragerea inevitabilă. Americanul li se păru indicat pentru a-şi asigura asentimentul Aliaţilor şi i se încredinţă în acest scop o misiune oficioasă. Cu bunăvoinţă, Brown îşi oferi serviciile.

Rezultatul nu a corespuns însă întru nimic aşteptărilor. După o încercare nereuşită de a pătrunde în liniile româneşti, peste Tisa, la Abony lângă Szolnok, în ziua de 3 mai (românii ar fi primit cu focuri pe parlamentarii bolşevici, dar faptul e absolut necontrolabil), emisarul ajunse a doua zi la Seghedin şi de acolo la Belgrad. O întrevedere cu generalul francez de Lobit rămase fără urmări. Neprimind de nicăieri niciun răspuns, până la 9 mai, se hotărî să plece la Viena, de unde îşi urmă drumul cu automobilul până la Paris.

„Am avut, ne spune dl. Brown, convorbiri cu mai multe persoane oficiale şi am fost foarte nefericit să descopăr că, datorită altor chestiuni urgente şi încurcate, în special nenorocitului incident de la Fiume, nimeni nu era pregătit să dea o prea mare atenţie Ungariei sau să-şi ia vreo răspundere pentru o acţiune definitivă.”[67]

De fapt, încă de la 30 aprilie, Aliaţii interveniseră pentru a opri ofensiva românească victorioasă pe Tisa. Brătianu, întâi favorabil înaintării, spre a isprăvi cu duşmanul de la vest, se arătase pe urmă mai rezervat; trebuia să ştim în folosul cui urma să facem noi jertfe, dacă noua stăpânire ce ar fi urmat regimului bolşevic ar fi privit, altfel decât el, revendicările noastre şi relaţiile Ungariei cu România.

Astfel, din nepăsarea sau chiar din simpatiile ascunse ale unora, din necesitatea noastră de a lămuri o situaţie înainte de a porni o nouă acţiune, a rezultat o pauză pe care guvernul lui Béla Kun a folosit-o. Reorganizându-şi foarte repede forţele, care mai dispuneau încă de armament considerabil, el dezlănţui primul atac asupra frontului celui mai slab – acelui cehoslovac. Pe 20 mai,

67 *Hungarian Quarterly,* III,1, p. 68. (N.a.)
Viitorul, 11 iulie 1919. (N.a.)

armata maghiară, reorganizată, rupând frontul advers, urmărea pe cehii care se retrăgeau spre nord-est într-o tot mai mare dezordine. După căderea oraşului Miskolez, armata noastră, cu tot efortul ei de a-i ajuta, nu mai putuse menţine legătura şi îşi oprise aripa dreaptă de-a lungul cursului superior al Tisei. De altfel, cam în acelaşi moment, sovietele din Rusia se hotărau să vină în ajutorul aliaţilor lor din Ungaria; o lovitură dată, la 27 mai, peste Nistru surprindea trupele franceze, al căror moral lăsa de dorit, şi punea stăpânire, câteva ore, pe oraşul Tighina. Senegalezii însă, care stăpâneau cetatea, nu s-au lăsat învinşi şi au respins bandele care trecuseră râul. În literatura franceză recentă, cunoscutul roman al lui Roger Vercel, *Capitaine Conan,* păstrează amintirea acestor lupte.

Atitudinea Conferinţei de Pace rămânea din cele mai nelămurite şi contradictorii. Am amintit mai sus rechizitoriul pe care îl pronunţaseră împotriva noastră, în şedinţa Consiliului celor Patru de la 10 iunie, Wilson şi Lloyd George.

„D-l Brătianu, spuneau ei, e vinovat că prin pretenţiile sale a provocat demisia lui Károlyi şi instituirea bolşevismului în Ungaria. N-a vrut să se mulţumească cu linia de armistiţiu întocmită de generalul Franchet d’Espérey. Trupele române, în înaintarea lor, nu s-au oprit nici pe linia revendicată de România şi au fost lăsate să înainteze în teritoriul pur unguresc, până la malurile Tisei”.

Populaţia din Budapesta îşi aşteaptă rândul la hrană.

Béla Kun şi guvernul său

La aceste învinuiri adăugau acum că primiseră de la Béla Kun un răspuns satisfăcător la ultimatumul ce-i fusese trimis şi că era deci de neapărată nevoie ca trupele române să fie imediat retrase de pe Tisa, pe linia de frontieră fixată de Conferinţă.

Brătianu se arătă „vădit mirat de un asemenea procedeu la adresa României", deşi la această dată nu-l mai puteau surprinde prea multe. Dar lămuri încă o dată celor doi capi ai guvernelor anglo-saxone că România nu putea fi făcută răspunzătoare de starea socială a Ungariei, principalul motiv al revoluţiei comuniste, şi că, de altfel, arătase de mult Conferinţei înţelegerea dintre Károlyi şi Béla Kun. Din punct de vedere strategic, singura linie pe care se puteau opri trupele române în luptă nu putea fi decât Tisa; era singurul front care le dădea, în câmpia

ungurească, chezăşia unei apărări mai serioase împotriva unui nou atac inamic; de altfel, foarte curând, evenimentele erau să dovedească cu prisosinţa că şi aceasta era destul de relativă. După obiceiul lui însă, reprezentantul României aduse încă o dată exemplul însuşi al Aliaţilor; după armistiţiu, trupele lor nu ocupaseră oare, din acelaşi motive, întregul teritoriu german până la Rin?

De altfel, dacă era vorba să-şi retragă armatele pe linia de graniţă, guvernul român urma întâi să o cunoască, formalitate ce fusese uitată de factorii hotărâtori ai păcii…

Aici interveni vijelios în discuţie pornirea lui Clemenceau, care tocmai atunci sosise de la Cameră, hărţuit de interpelările opoziţiei: „Rând pe rând, izbucni bătrânul om de stat, armata română a depăşit toate liniile de demarcaţie; să se retragă, iar graniţele să le lase în seama Consiliului Suprem, care va lua el toate măsurile necesare. „Iar Wilson şi Lloyd George, reluând cuvântul, ridicară iarăşi aceeaşi ameninţare: dacă România nu se va conforma hotărârii lor, „vor fi siliţi să întrerupă orice aprovizionare sau orice ajutor”.

Din nou Brătianu le-a atras atenţia că i se vorbea mereu de o linie de graniţă pe care nu o cunoştea. Răspunsul a fost convocarea, a doua zi, pentru a lua cunoştinţă de hotarele determinate de Conferinţă, iar discuţia ce a urmat se cunoaşte.

La data de 10 iunie, Consiliul Suprem se arăta deci favorabil regimului comunist din Ungaria şi gata să ajungă cu el la o înţelegere. De fapt, în radiogramele expediate câteva zile mai târziu la Budapesta, Praga şi Bucureşti, guvernele respective erau aşezate pe piciorul unei desăvârşite egalităţi. La 23 iunie, cedând cu abilitate presiunilor Conferinţei, Béla Kun îşi retrăgea trupele de pe frontul cehoslovac; părea deci posibil să se stabilească cu el un *modus vivendi.* Am văzut însă că la 2 iulie Brătianu părăsea Parisul.

În acel moment, atmosfera se schimbase din nou în privinţa Ungariei. De-abia plecase primul ministru român şi colonelul Toma Dumitrescu îi telegrafia intervenţia

energică a mareşalului Foch, care, într-o adresă către Clemenceau, arătase că, „dacă nu se aproba cererile juste ale României, siguranţa ei este compromisă şi cu ea se pune din nou în pericol pacea din întreg sud-estul Europei”.

Trupele române, încheia generalisimul armatelor aliate, trebuiau deci să rămână pe Tisa, până ce Ungaria va fi dezarmat cu adevărat şi va da garanţii că nu mai are intenţii agresive.

De la data acestui raport trecu o săptămână. La 11 iulie, Consiliul Suprem se adună din nou pentru a lămuri problema ungurească. De rândul acesta însă, după semnarea păcii de la Versailles, factorii principali părăsiseră Conferinţa. Sub preşedinţia lui Clemenceau nu se mai întruneau acum decât înlocuitorii lor. În schimb, lua parte mareşalul Foch. Din partea României era de faţă Mişu, rămas acum conducătorul delegaţiei, după plecarea lui Brătianu.

Şedinţa începu printr-o expunere cam încurcată a ministrului de Externe francez, Pichon. Experţii militari fuseseră consultaţi asupra condiţiilor ce trebuiau impuse ungurilor; fusese consultat şi mareşalul Foch… Acesta însă, puţin înţelegător pentru subtilităţile diplomatice, scutură energic din cap. *„Enfin, on a demandé l’opinion de Monsieur le Maréchal „…* îngână Pichon, din ce în ce mai încurcat. Experţii tehnici arătaseră că se aflau la faţa locului, pentru o eventuală acţiune, şase divizii române şi una de cavalerie, două divizii franceze, una sârbă şi două cehoslovace; cu efectivele reduse din acel moment, totalul era de vreo 84.000 de oameni, răspândiţi în jurul Ungariei, din Slovacia până mai jos de Seghedin, din care două treimi erau trupe româneşti.

Detaliile nu interesau pe Clemenceau: „Care este părerea dvs., domnule mareşal? „întrebă el, după ce Pichon îşi isprăvi expunerea.

Metoda mareşalului era cunoscută: întotdeauna, în faţa unei probleme, întâia sa întrebare era: „De *quoi s-agit-il exactement?* „(Despre ce este vorba?). Nici de

rândul acesta nu a procedat altfel, căci primele sale cuvinte au fost: „Care este mai întâi proiectul şi ce voiţi cu ungurii?” întrebare simplă, la care factorii politici nu puteau răspunde cu uşurinţă. „Mi s-a spus, urmă învingătorul celei mai mari bătălii a istoriei, că sunt 84.000 de oameni, dar care sunt forţele ungureşti? De la armistiţiu, guvernul unguresc şi-a sporit diviziile, din şase a făcut nouă. Succesele sale asupra cehilor i-au ridicat moralul. Ca să ne întoarcem la condiţiile armistiţiului, trebuie să le reducem la şase. Trebuie forţe ca să le învingem; putem să o facem cu trupele de care dispunem? România este forţa principală, dar nu există unitate de comandament, prima condiţie ce trebuie să ne-o înfăţişăm (experienţa din 1918 era doar proaspătă). Pe urmă trebuiau considerate durata operaţiei, hrana acestor 84.000 de soldaţi, poate şi întărirea efectivelor lor. Trebuia deci făcută o înţelegere politică între guvernele vecine ale Ungariei şi stabilite condiţiile pentru înfiinţarea comandamentului unic”.

Rezumând, mareşalul încheia, amintind că puteau fi urmărite două obiective: învingerea ungurilor şi ocuparea Budapestei, dar aceasta presupunea trupe de ocupaţie, deci operaţiuni mai importante şi de o mai lungă durată; înţelegerea politică trebuia deci să o preceadă pe cea militară.

Veni acum rândul reprezentanţilor ţărilor direct interesate. Mişu declară că va referi guvernului său la Bucureşti, care va lua problema în serioasă considerare, dar aminti că România mai străjuia şi la Nistru cu patru divizii. Delegatul sârb, Vestnici, oferi pentru eventualele operaţiuni în Ungaria doar opt mii de oameni, cerând însă garanţii pentru apărarea altor fronturi: de exemplu, acela al Bulgariei (probabil ca să nu vorbească de Italia). La protestările Consiliului care îi cerea efective mai mari, diplomatul sârb răspunse: „Acesta va depinde de împrejurările generale”.

Atât îi trebuia lui Clemenceau ca să izbucnească: „Nu se face o armată cu împrejurări generale… Vedeţi domnule

Vestnici, urmă preşedintele, interesul pe care îl avem să precizăm. Ne cereţi să vă garantăm împotriva Bulgariei; ne daţi cu o mână şi luaţi înapoi cu cealaltă. Eu nu sunt însărcinat să vă apăr împotriva Bulgariei.

România, ea, îşi oferă diviziile, dar nu cere nimic".

Ciudată răsturnare de situaţii! La un interval de o lună, de unde ne aflam în capul răutăţilor, devenisem deodată un exemplu şi un model pentru forurile Conferinţei!

Vestnici voi atunci să dreagă impresia ce o lăsase lipsa de bunăvoinţă a propunerii sale.

„Suntem gata, exclamă el, să dăm toată armata noastră, dar garantaţi-ne să nu ne ardă casa. „Până să se stabilească o înţelegere între Belgrad, Bucureşti şi Praga, cerea ca mareşalul să hotărască fără întârziere măsurile militare. Şi Kramarz, în numele Cehoslovaciei, era de aceeaşi părere.

Aici mareşalul Foch interveni din nou. „Am primit chiar acum o scrisoare de la generalul Pellé (şeful misiunii militare franceze la Praga), de la 6 iulie. Iată ce spune generalul Pellé: «Acest armistiţiu este o chestiune de moment. Toţi ofiţerii francezi şi aliaţi care au vorbit cu ungurii arată că sunt hotărâţi să restabilească vechile hotare ale ţării lor. Poporul unguresc are încredere în viitor, căci înţelegerea va demobiliza. Singurul mijloc de a-i dezarma e de a ocupa efectiv Ungaria printr-o intervenţie militară, aşa cum s-a făcut în Germania.»".

Trebuiau acum să se pronunţe reprezentanţii Angliei şi Italiei. Balfour se mărgini să declare că nu primise încă de la Londra niciun răspuns. Dar Crespi, mai sincer, nu mai ocoli problema: „E o chestie europeană, dar precum toată lumea ştie, în Italia e un moment critic. Bolşevicii ne ameninţă, dacă am interveni, oriunde ar fi, împotriva bolşevismului". Începură grevele şi sângeroasele mişcări comuniste ce erau să determine la rândul lor, peste trei ani, reacţiunea fascistă şi marşul asupra Romei. Aici era însă adevăratul nod al chestiunii: cu toate puterile ei făţişe şi ascunse, Internaţionala a III-a sprijinea regimul

coreligionarilor ei politici din Ungaria.

Concluzia şedinţei o trase Clemenceau, întorcându-se către Foch: *„Eh bien, Monsieur le Maréchal, celà ne vous donne pas une idée bien cohérente…”*

La Bucureşti, situaţia era privită însă cu atât mai limpede, cu cât se vedeau mai lămurit pregătirile de ofensivă ale ungurilor de-a lungul Tisei.

„Impresia pe care trebuie să o dăm, comunica la 16 iulie Brătianu lui Mişu, e că ori de câte ori interesul general al Aliaţilor cere României un serviciu şi sacrificii, ea e gata să le facă. Credem că acţiunea concertată e de un mare interes pentru noi, dar că nu e oportun de-a ne arăta satisfacţia, ce ar micşora efectul serviciului ce ni se cere; ceea ce trebuie să reiasă, e că România răspunde la apelul ce-i este adresat”. De pe banca vinovaţilor, trecuserăm în rândul elementelor ce trebuiau neapărat folosite.

În privinţa „acţiunii concertate”, nu puteam să ne mai facem însă nicio iluzie. La 27 iulie, Consiliul Suprem se aduna din nou, pentru a delibera asupra împrejurărilor din Ungaria. De rândul acesta, mareşalul Foch stărui să pună punctele pe i. „Mareşalul… ne spune raportul colonelului Toma Dumitrescu, căruia i s-au prezentat domnii miniştri Vaida, Mişu şi subsemnatul, ne-a comunicat că Conferinţa Păcii nu s-a putut pune de acord asupra unei acţiuni comune contra Ungariei, că după acest lung război Marile Puteri sunt «à *bout de soufflé*» şi că, în consecinţă, România şi statele aliate să caute a-şi rezolva singure problemele militare ce li se pun, fără a lua însă atitudini ostile Antantei, care va fi mulţumită adesea să constate situaţii de fapt şi să ia act de ele”.

Concluzie târzie: de la 19 iulie tunurile ungureşti bubuiau pe întregul front al Tisei. Ofensiva lui Béla Kun începuse.

Îndată după întoarcerea lui Ion I.C. Brătianu, se ţinuse, sub preşedinţia Regelui, un lung Consiliu de Miniştri, la care a luat parte şi preşedintele Consiliului Dirigent din Ardeal, dl. Iuliu Maniu. Primul ministru a

făcut o expunere amănunţită a tratativelor de la Paris şi a împrejurărilor care îl determinaseră să refuze să semneze tratatul cu Austria, cuprinzând clauza minorităţilor, ce o considera ca o încălcare a independenţei noastre. Consiliul, în unanimitate, s-a alăturat acestei hotărâri şi a ratificat politica dusă faţă de Conferinţă, denumind-o, de altfel cum se şi cuvenea, politică de rezistenţă. Pentru lămurirea opiniei publice, reprezentantul Ardealului căpătă însărcinarea să facă declaraţii presei; fapt semnificativ, deoarece, în preajma unui nou război cu ungurii, solidaritatea cu această politică a provinciilor unite avea un înţeles deosebit.

„Nu vedem, declara dl. Maniu la 11 iulie, că proiectul de tratat nu se poate schimba. Nu e încă nimic definitiv. Dacă naţiunea română întreagă se va solidariza întru apărarea energică şi susţinută a intereselor sale superioare şi permanente, am credinţa tare că putem ajunge ca cuvântul nostru să fie ascultat. Să arătăm hotărât că condiţiile ce ni se pun nu sunt acceptabile.

Această solidarizare s-ar face printr-un instrument politic ce l-ar reprezenta un guvern naţional, prezidat de un bărbat de stat din vechiul Regat, în jurul cărui guvern s-ar grupa toate provinciile alipite, toată naţiunea română unită…

Nesubscrierea tratatului neapărat că ar implica o politică de rezistenţă, care nu e un pat de roze, ci un drum spinos şi ar fi împreunată cu multe neplăceri, dar trebuie să avem în vedere numai rezultatele pentru ţară.

Subscrierea tratatului ar fi mai comodă, dar rezultatele s-ar vedea în 20 – 30 de ani. Actele mari, hotărâtoare pentru dezvoltarea unei ţări, nu trebuie judecate prin prisma unui oportunism momentan, ci din perspectiva istoriei, având în vedere consecinţele de mai târziu.

Pot spune fără înconjur că sunt mulţumit de felul cum s-au susţinut interesele României la Paris. Am văzut procesele-verbale, am citit pledoariile rostite de dl. Brătianu şi am urmărit întreaga d-sale acţiune energică şi

inteligentă, bazată pe integralitatea revendicărilor noastre. E drept că rezultatele nu ne mulţumesc.

Vom vedea mai târziu care sunt cauzele ce au adus aceste rezultate. „[68]

Astfel se afirma, prin reprezentantul său autorizat, adeziunea Ardealului românesc la politica de independenţă şi de demnitate. Din punct de vedere moral, ţara se arăta pregătită; dar şi pregătirea materială a apărării făcea obiectul unor serioase preocupări.

Din afară, din toate părţile, ştirile transmise de informatorii aliaţi arătau că Béla Kun hotărâse să joace împotriva României cartea lui cea mare. Încă de la 7 iulie, o recunoaştere ofensivă încercase trecerea Tisei, lângă Szolnok. Pe urmă liniştea se restabilise, dar concentrările de trupe şi de material de război erau tot mai mari şi mai ameninţătoare. În special, sosiseră pe Tisa trupele victorioase de pe frontul cehoslovac. Din partea noastră, de asemenea, se trimiteau întăriri în Transilvania, iar armata de pe frontul de vest îşi lua toate dispoziţiile de luptă: o pauză de linişte, menită să ne înşele asupra intenţiilor duşmane, nu modifică prea mult convingerea statului major; totuşi, în aşteptarea evenimentelor, se dădu drumul, pentru un scurt concediu, unora din permisionarii armatei.

La 17 iulie însă, inamicul îşi terminase concentrarea. Începură de îndată recunoaşteri dese de avioane şi o pregătire tot mai intensă a artileriei de toate calibrele, care se aşezase în ultimele zile în baterie de-a lungul fluviului. În noaptea de 19 spre 20, bombardamentul lua proporţii formidabile şi, în dimineaţa zilei de 20 iulie, infanteria vrăjmaşă trecea Tisa, respingând elementele înaintate ale diviziilor ardelene, care constituiau unităţile noastre de acoperire.

Alţii au descris, în toate amănuntele lor, operaţiunile acestei bătălii hotărâtoare; nu voi relua aici o descriere care este acum îndeajuns de cunoscută[69]. Nu e totuşi de

68 *Viitorul*, 11 iulie 1919. (N.a.)

69 Vezi în special C. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea*

prisos, pentru a risipi unele îndoieli întreţinute cu grijă de cercurile interesate, în scopul de a scădea însemnătatea acţiunii armatei române, de a ne reaminti forţele ce se înfruntau în câmpia Tisei.

Ungurii dispuneau de vreo sută de batalioane de infanterie, zece escadroane de cavalerie, cu aproape opt sute de mitraliere, 60 de baterii şi nouă trenuri blindate. Armata lor fusese complet reorganizată şi nici nu se putea compara cu bandele pe care trupele române le respinseseră, în primăvară, din văile Munţilor Apuseni. Mai întâi, folosind experienţa războiului, toate unităţile, inclusiv diviziile, erau comandate de ofiţeri de carieră, colonei şi lt. -colonei. Comisari politici ai sovietelor nu rămăseseră decât în fruntea corpurilor de armată, cum erau inginerul Landler, profesorul Vago, Bokany sau fierarul Haubrich, dar şi aici, alături de ei, se găsea câte un ofiţer superior de carieră din vechea armată austro-ungară, care răspundea de întreaga executare tehnică a ordinelor primite.

Cu deosebire bine încadrate şi pregătite de luptă se arătau Diviziile 5, 6 şi 7, aduse de pe frontul cehoslovac şi aşezate acum în centrul dispozitivului de operaţiuni al grupului de ofensiva; mai era, la aripa stângă, o Brigadă de secui, de la care se aşteptau mari isprăvi şi o formaţiune specială denumită Brigada a 80-a internaţională, organizată, după principiile Moscovei, din dezertorii şi refugiaţii străini, bine plătiţi şi instruiţi în ideologia comunistă. Era prima încercare a unui sistem, care, în anii din urmă, s-a întrebuinţat pe o scară mult mai întinsă în războiul civil din Spania; brigada de pe Tisa, din armata lui Béla Kun, prevestea astfel Brigăzile Lister şi Campesino ale trupelor roşii, de pe frontul Madridului şi al Cataloniei!

Toată artileria disponibilă, până şi aceea a diviziilor ce erau încă în curs de organizare, fusese adusă pe Tisa; printre numeroasele ei guri de foc, erau şi câteva monstruoase obuziere de 305 mm, care îşi făcuseră dovezile în timpul războiului, pe toate fronturile. Se

---

României, ed. a II-a, vol. III, p. 451 şi urm. (N.a.)

pregătea deci pentru ostaşii noştri o luptă grea, cu o armată în care spiritul de violenţă al revoluţiei se alătura vechiului şovinism maghiar, dornic de a recuceri provinciile pierdute, încurajat de izbânda recentă asupra cehilor, de ezitările şi tărăgănelile Marilor Puteri. Rezervele de armament erau din cele mai importante, iar fabricile de arme şi muniţii de la Budapesta, după frământările primelor zile de revoluţie, se găseau din nou în plină activitate.

Românii opuneau ofensivei ce se dezlănţuia împotriva lor forţe numeric egale: 92 de batalioane, 58 de escadroane, 80 de baterii şi două trenuri blindate. Infanteria era deci cam deopotrivă de numeroasă, artileria superioară ca număr de baterii, dar vădit inferioară în calibre: două baterii grele împotriva celor 15 ungureşti. Cavaleria era mult superioară ca număr şi calitate; era, de altfel, să joace un rol din cele mai însemnate în luptele ce aveau să se desfăşoare; iar comandamentul era să dovedească, pe toate treptele, necontestate capacităţi şi o reală experienţă a războiului.

Dar, mai ales în faţa pornirii mercenare a brigăzii internaţionale, soldaţii noştri dovedeau un admirabil spirit de sacrificiu şi de patriotism. Cu efectivele lor reduse, unităţile româneşti întruneau acum, într-o fericită alăturare, însuşirile vechilor armate profesionale, învăţate cu toate riscurile şi manevrele unei campanii, cu moralul ridicat al unei armate naţionale, conştientă de misiunea ei şi de rostul luptei de apărare a graniţelor. În fine, o armată română putea să înfrunte bătălia cu echipamentul destul de complet, primit de la englezi, cu un armament îndestulător; sufletul ei era călit de toate greutăţile, de toate restriştile celor trei ani de lupte şi de jertfe.

Trebuise să urmeze, pentru a ajunge aici, un drum lung şi dureros. În razele soarelui de asfinţit, pe întinsul pustei, umbra soldatului român care străjuia pe malul Tisei se întindea departe. Se pierdea în zarea prăfuită, spre răsărit, dincolo de munţi, atingând în prelungirea istoriei văile adânci ale Carpaţilor, şesul Neajlovului, câmpia

Mărăşeştilor şi pasul Oituzului. Soldatul învingător din 1919 era astfel produsul tuturor înfrângerilor, tuturor ceasurilor de mâhnire şi de deznădejde care îi făuriseră oţelul. În perspectiva lor, răsărea, la capătul drumului de suferinţe, ca o răsplată şi o răzbunare. Ca şi de strămoşii latini, şi despre el se putea spune: *exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor* (va răsări răzbunătorul din osemintele noastre).

Nu e locul să insistăm aici asupra fazelor bătăliei, caz tipic al unei manevre strategice, conduse cu sânge rece şi executate cu hotărâre şi avânt. Se ştie că, în prima lor înaintare peste Tisa, diviziile ungureşti au respins, la centru, perdeaua de acoperire a Diviziilor ardelene XVI şi XVIII, întâlnind totuşi la cele două aripi o împotrivire mult mai dârză, pe care n-au putut-o răpune. Iar în timp ce, la centru, unităţile ungureşti, prin însăşi înaintarea lor repede, îşi lărgeau frontul, rărind legătura între ele prin desfăşurarea lor divergentă, ca între degetele unei mâini ce se deschide, la cele două aripi se strângeau în grabă cele două grupuri de manevră ale trupelor române: al generalului Moşoiu[70] la nord, al generalilor Lecca şi Rusescu la sud. În momentul în care înaintarea maghiară s-a oprit în faţa contraatacului diviziilor de vânători, păstrate până atunci cu grijă în rezervă, cele două grupuri au izbit cu toată puterea de la miazăzi şi de la miazănoapte. Retragerea întregii armate ungureşti a fost astfel ameninţată; în spatele coloanelor ei, ce înaintaseră prea iute, şi-au deschis drumul Diviziile I şi VI româneşti – olteni şi moldoveni – şi Divizia a II-a de cavalerie; la 25 iulie, după lupte crâncene, însemnate de pierderi grele, centrul rezistenţei, Fegyvemek, cade în mâinile trupelor noastre. Văzându-şi frontul întors de ambele părţi şi linia de retragere tăiată, coloanele inamice se îndreaptă, în noaptea de 25 spre 26, spre Tisa, într-o fugă care le desăvârşea înfrângerea. Béla Kun îşi jucase ultima carte – şi pierduse.

---

70 Traian Moşoiu (1868-1932), general, a jucat un rol însemnat în luptele din 1919 din Transilvania şi Ungaria. (N.ed.)

În ţară, opinia publică urmărise cu înfrigurare comunicatele laconice ale Marelui Cartier. La 21 iulie, ea aflase doar din ziare:

„*Frontul de Est:* schimb de focuri de armă, mitralieră şi tun, pe tot frontul Nistrului.

Frontul de Vest: Ungurii au atacat cu înverşunare posturile noastre de acoperire pe întreg frontul Tisei. Lupte crâncene sunt în curs la Tymar, Rakamacz, Tisa Ciob, Tisa Doda, Szaboles, Tisa Ezbar, Gura Crişului, Mindszent".

A doua zi, mai laconic încă, dacă se putea, comunicatul anunţa că „luptele continuă cu înverşunare pe tot frontul Tisei. „Iar la 2 iulie, se modificase doar un singur cuvânt: „Luptele continuă aprig pe întreg frontul Tisei". Nimic nou pe frontul de vest! Se retrăiau astfel orele cele mai grele şi mai îngrijorătoare ale războiului. Toată lumea, obişnuită să citească printre rânduri, înţelegea ce se ascundea în dosul acestor fraze de o factură prea uniformă.

La 24 iulie, în plină desfăşurare a manevrei de încercuire, Marele Cartier ştia doar să vestească: „Inamicul slăbeşte treptat energia sa în atacurile date pe tot frontul Tisei", pentru ca, în sfârşit, la 25, lumea să afle că „Inamicul care trecuse Tisa pe tot frontul, după lupte înverşunate, care au durat de la 20 – 25 iulie, a fost azvârlit înapoi, menţinându-se încă în sectoarele Rakamacz şi Szolnok, unde luptele continuă cu îndârjire". Înregistrând cu întârziere rapoartele sosite la începutul operaţiunilor, comunicatul nu ştia încă decât de luarea a 250 de prizonieri, două tunuri de câmp şi 11 mitraliere. La 26 iulie, după ce amintea că nici frontul de est nu era prea liniştit – bande bolşevice încercaseră să treacă Nistrul la Chiţcani, Stravici şi Bucozeni, dar fuseseră respinse cu pierderi – comunicatul arăta că „în sectoarele Rakamacz şi Szolnok luptele continuă înverşunate, dar că trupele noastre se găsesc peste tot în înaintare".

Cartierul general îşi rezervase pentru a doua zi, 27 iulie, să anunţe că „după lupte crâncene, inamicul a fost

azvârlit de pretutindeni peste Tisa; el se retrage în debandadă, urmărit de aproape de trupele noastre. „Cu această veste bună, se încheia prima fază a operaţiunilor; manevra defensivă şi contraatacul. Amândouă izbutiseră dincolo de orice nădejde. Se deschidea acum o problemă nouă: victoria, atât de bine pregătită şi plătită cu jertfe grele, era să rămână din nou fără urmări? Pentru a menaja susceptibilităţile Conferinţei, incapabile să ne ajute, dar gata să ne stânjenească, era oare să lăsăm adversarului, a doua oară înfrânt, putinţa de-a organiza împotriva noastră şi a treia agresiune?

Un scurt răgaz era totuşi necesar, fie măcar spre a regrupa forţele noastre împrăştiate de mişcările bătăliei şi a le aduna pentru o nouă acţiune. Un consiliu de război, prezidat de Regele Ferdinand, care sosise pe front, unde era să-l ajungă şi primul ministru, urma să hotărască asupra operaţiunilor următoare.

Nu era de altfel mult de discutat, pentru că toţi simţeau la fel; ocazia nu mai trebuia pierdută. În Sectorul de Nord, folosind retragerea vrăjmaşă, trupele noastre au trecut, pe urmele sale, dincolo de Tisa; grosul forţelor s-a pregătit de îndată să le urmeze. Bombardamentul artileriei ungureşti, încă puternic la început, slăbea treptat: pregătirea şi recunoaşterile din noaptea de 29 spre 30 nu mai întâmpinau decât puţină împotrivire. Astfel au putut trece – avangarda, cu bărcile, şi restul trupelor pe un pod aruncat în grabă peste Tisa – întâi Brigada a IV-a de vânători a colonelului Rasoviceanu, pe urmă Brigada a III-a. La capul podului de la Tisa-Bo au asistat, la trecerea Diviziei I de vânători, Regele, Regina şi Ion I.C. Brătianu. Momentul era impresionant, atât prin însemnătatea însăşi a împrejurărilor, cât şi prin amintirile ce le evoca. Tot astfel, la capul podului aruncat peste Dunăre, priviseră trecerea dorobanţilor, în vara anului 1877, Domnitorul Carol I şi primul ministru Ion C. Brătianu. Atunci mica oştire a României independente mergea să afirme sub zidurile Plevnei dreptul ţării la viaţă şi la libertate; acum, sub privirile urmaşilor, dezrobitorii Ardealului alergau

peste Tisa să smulgă capitalei asupritorului de veacuri cununa biruinţei[71].

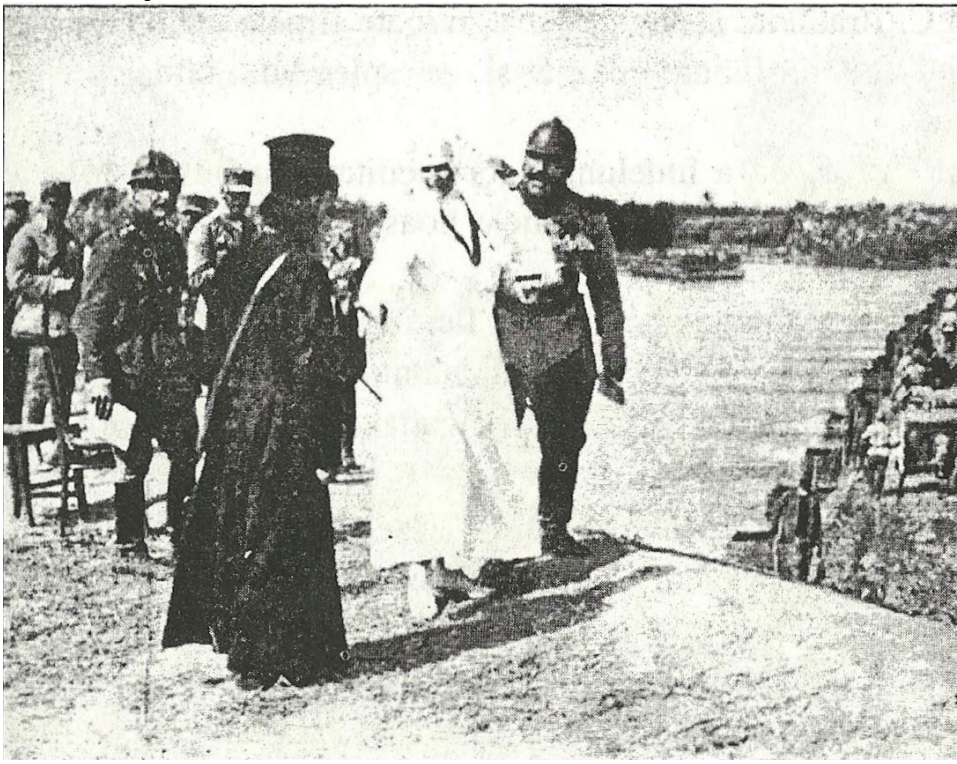

71 Este regretabil că nu s-a găsit încă nici un loc pentru a păstra amintirii urmaşilor imaginea paralelă a acestor două treceri, între care se statorniceşte întreaga dezvoltare a României modeme. (N.a.)

Regele Ferdinand şi Regina Maria la trecerea trupelor române peste Tisa

Pentru Ion I.C. Brătianu, adânc pătruns, în toate clipele vieţii sale, de înţelesul istoriei, ce profundă emoţie şi ce splendidă întoarcere a destinului!

Dar clipa nu era aceea a îndelungatelor meditări; în pustă, armata ungurească, urmărită metodic de coloanele noastre victorioase, se afla acum în plină descompunere.

Fără a intra în alte amănunte, să ne fie îngăduit să urmăm aici relaţiunea comandantului grupului celui mai înaintat al armatei noastre de operaţiuni, care s-a întâmplat să fie Brigada IV-a de roşiori, cu regimentele ei, 6 şi 11[72].

În ziua de 1 august, în apropiere de Czegled, a fost

72 Datoresc informaţiile şi documentele ce urmează bunăvoinţei d-lui general Rusescu. (N.a.)

adus la comandamentul brigăzii un medic evreu din Bucureşti, rătăcit, prin cine ştie ce împrejurări, în Ungaria. Informatorul arăta că, o zi înainte, fusese Béla Kun la comandamentul apropiat al armatei ungureşti, spre a îndemna pe soldaţi la rezistenţă. Oricât de înflăcărate i-ar fi fost cuvântările, nu aflase la trupele sale demoralizate niciun ecou. Ba dimpotrivă, apărătorii regimului comunist îi ceruseră, prin delegaţii lor, să nu mai fie plătiţi cu coroanele albe, tipărite de stăpânirea sovietului, ci cu vechile bilete albastre, care păstrau în ochii lor mai multă valoare. Astfel, banii, care se zice îndeobşte că n-au miros, puteau totuşi, în perioade de revoluţie socială, să aibă culoare! Căci de nu îi dădeau bancnotele dorite, soldaţii comunişti erau gata să depună armele.

Atât îi trebuia ca să se hotărască comandantului brigăzii româneşti. În noaptea de 1 la 2 august, escadroanele sale porneau la atacul Corpului I de armată maghiar. A doua zi, la ora 12, acesta capitulă în întregime: „În urma înţelegerii avute cu comandamentul român sosit la Czegled, spunea ordinul comandantului unguresc, trupele proprii, rămase pe loc, vor fi dezarmate prin comandamentele proprii şi vor aştepta pe unităţi proclamarea armistiţiului definitiv. Dacă respectăm condiţiile impuse, comandamentul român ne garantează că soldaţii dezarmaţi nu vor fi făcuţi prizonieri”.

Într-adevăr, cum puteau câteva sute de călăreţi, de care dispunea Comandamentul român, să încadreze şi să păzească zeci de mii de prizonieri? Ceea ce era important era dezarmarea lor şi strângerea materialului de război; cât priveşte oamenii, o dată plecaţi acasă, nu mai erau disponibili pentru niciun fel de acţiune militară. De altă parte, capitularea de la Czegled deschidea drumul Budapestei şi comandantul brigăzii nu voia să piardă un asemenea prilej.

Iată însă că pe şoseaua ce ducea spre capitala maghiară se iviră la orele 1 după amiază două automobile cu ofiţeri italieni. Erau membrii singurei misiuni militare aliate aflate la Budapesta; şeful ei, lt. -colonel Romanelli

ducea cu el următorul document, căruia îi păstrăm întocmai forma originală:

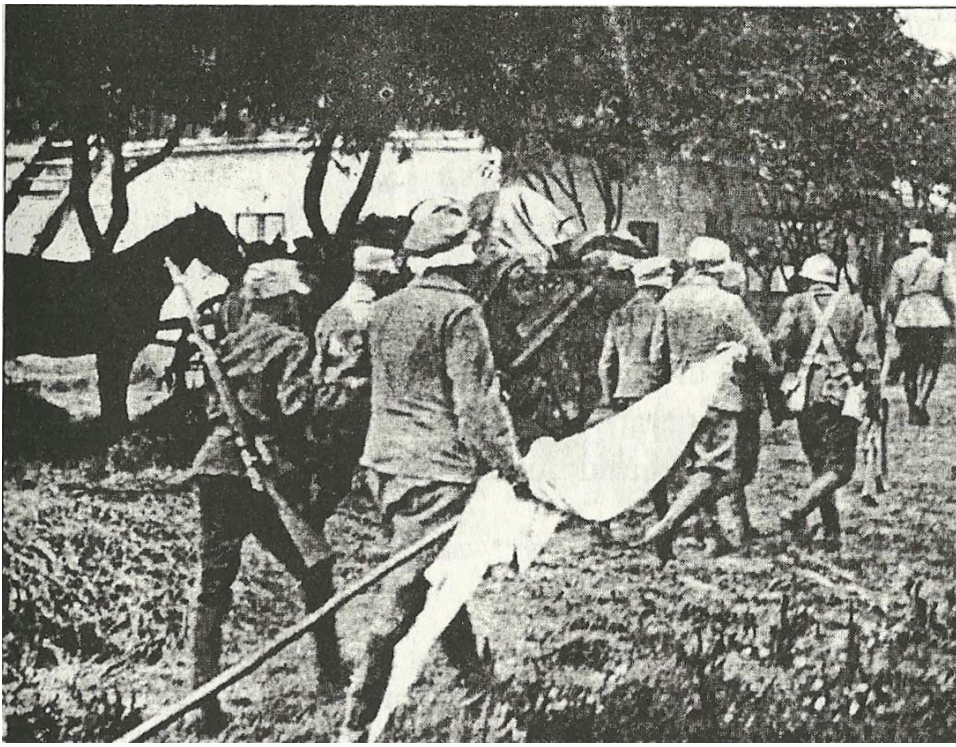

Parlamentarii unguri la Szolnok

„Budapest le 2 Août 1919.

A Mr. le Commandant de la Cavalerie Rumaine (sic)

Szegled.

Par radiogramme et par courier spécial ai prié hier soir S.E. le général Franchet d'Espérey de suspendre toute hostilité contre l'armée hongroise. A cause de ne rendre plus dificile l'actuelle situation politique de Budapest, je vous prie de demander instruction au Quartier de votre Armée avant d'avancer de Szegled.

Le Lient.

— Colonel chef de la mission militaire italienne, G. Romanelli „[73].

---

73 D-lui comandant al cavaleriei româneşti, Szegled.

Prin radiogramă şi curier special, am rugat ieri seară pe E. S. generalul Franchet d'Espérey de-a suspenda orice ostilitate împotriva armatei ungare. Pentru a nu face mai grea situaţia politică la Budapesta, vă rog a cere instrucţiuni cartierului general al armatei D-voastre înainte de a înainta de la Szegled.

Hârtia poartă menţiunea: *Primit Alberty ora 13.*

Comandantului brigăzii nu-i convenea să se oprească; el delegă pe unul din ofiţerii săi să însoţească misiunea la Marele Cartier General român, spre a se lua acolo deciziile de rigoare. Raportul pe care îl expedia prin el arăta intenţia sa de a-şi urma drumul spre Budapesta, iar ofiţerului îi mai spusese că nu era de neapărată nevoie ca misiunea aliată să ajungă prea repede la Cartierul nostru, a cărui poziţie exactă nici nu se cunoştea. Mai puteau fi pane pe drum…

Trecu astfel noaptea de la 2 la 3 august, în mijlocul trupelor ungureşti ale Corpului I, care depuneau armele; lt. -col. Atanasescu, cu Regimentul 11 roşiori, supraveghea această operaţiune. A doua zi de dimineaţă, nicio veste şi niciun ordin de nicăieri. Încredinţat că, în acest interval, alte unităţi ale armatei noastre i-au luat-o înainte, comandantul Brigăzii a IV-a de roşiori nu mai poate răbda. Deşi scuturat de friguri, încalecă şi porneşte înainte cu numeroasele trupe de care mai dispunea: trei escadroane din Regimentul 6, trei grupuri de mitraliere şi o secţie de două tunuri! În goana cailor, călăreţii noştri, însoţiţi o clipă de un escadron din 7 roşiori[74] surprind, pe o ploaie vijelioasă de vară, la Pszt. St. Lorencz, grupul de apărare al Budapestei, care se împrăştie, lăsând pe teren 300 de arme şi 4 tunuri. În acest moment apare un automobil cu trei delegaţi ai noului guvern din Budapesta, veniţi să convingă pe comandantul trupelor române să nu intre în oraş, pentru că nu se mai simţeau siguri de trupele lor, nici chiar de singurul regiment care mai păstrase oarecare disciplină, iar revoluţia putea izbucni în orice clipă.

Dar generalul Rusescu nu mai voia să ştie de nimic. Dând ordine impresionante artileriei sale să se aşeze în baterie cu ţinta asupra capitalei, se oferi să însoţească pe delegaţi în oraş, ca să discute direct cu membrii guvernului. Şi astfel generalul român a luat parte la şedinţa guvernului comisarilor, rămas în grija misiunii

---

Lt.-col., şef al misiunii militare italiene, *G. Romanelli.* (N.a.)

74 Vezi *Revista Istorică*, XXV (1939) p. 208-14. (N.a.)

italiene după fuga lui Béla Kun. Ultimele ezitări le-a risipit amenințarea că, dacă la o anumită oră nu se va da drumul trupelor noastre în oraş, artileria va bombarda Budapesta. Neînchipuindu-şi o clipă că această „artilerie „nu cuprindea mai mult de două tunuri de câmp, guvernul unguresc se închina. Seara, cele trei escadroane ocupau cazarma Arhiducelui Iosef, pe când generalul a tras în centru, la unul din marile hoteluri, Dunapalota. Nota de plata pentru camera 100, pentru că numai a doua zi începea regimul propriu-zis de ocupaţie, se urca la 46 de coroane pe zi şi 2, 50 pentru cafeaua cu lapte, în dimineaţa de 4 august. Dacă vreodată o socoteală a fost plătită cu entuziasm, a fost aceea prezentată lui „Roman tàbornok” la Dunapalota!

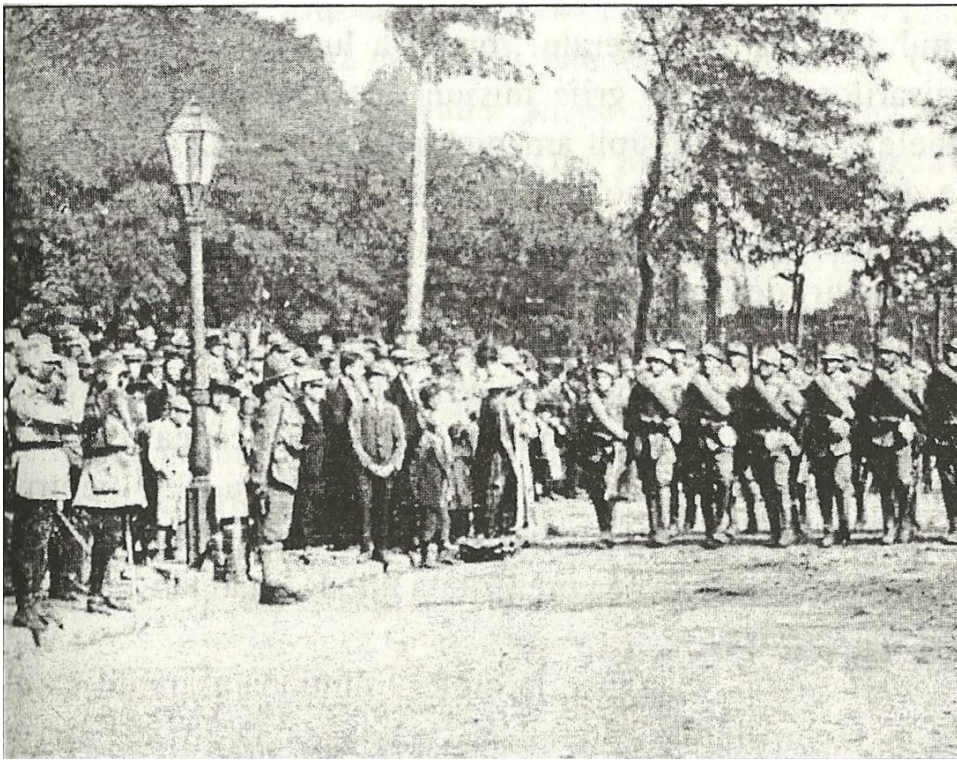

Intrarea trupelor române în Budapesta.

Şi aşa s-a întâmplat că la 4 august, la orele 9 dimineaţa, trenul care sosea de la Viena cu misiunile interaliate, venite să ia în stăpânire Budapesta, a aflat santinele române şi mişcarea căilor ferate oprită, până la noi dispoziţii, de comandamentul român care le-o luase înainte.

Celelalte unităţi ale armatei se grăbeau să sosească şi ele. După amiază, la orele 6, generalul Mărdărescu[75], comandantul armatei victorioase, primea cu generalul Holban[76], pe Andrassy Utca, defilarea unui însemnat detaşament din toate armele al Diviziei I de vânători. Cu aceasta începea ocuparea oficială a Capitalei maghiare. Dintre toate armatele înţelegerii, singură armatei române

75 Gheorghe Mărdărescu (1866-1938), general, comandant al armatei care a ocupat Budapesta. (N.ed.)

76 Ştefan Holban (1869-1939), general, participant la ocuparea Budapestei. (N.ed.)

îi revenise cinstea de a defila biruitoare pe străzile capitalei principalului său duşman. Iar populaţia Budapestei privea trecerea învingătorilor, cu îndoitul sentiment, de uşurare de a fi scăpat de teroarea comunistă, de amărăciune, că acei care veneau ca învingători să restabilească ordinea şi pacea purtau uniforma valahilor, odinioară atât de dispreţuiţi şi de huliţi[77].

Astfel, din seara de 3 august, „vitejia dreaptă", după lozinca vechilor noastre steaguri, biruise.

Desigur, din punct de vedere militar, problema se putea discuta, deşi îndrăzneţul comandant al Brigăzii a IV-a nu călcase de fapt, înaintând asupra Budapestei, niciun ordin al Comandamentului Suprem. Procedase doar din proprie iniţiativă, în lipsă de ordine. Totuşi a fost obiectul unor măsuri severe, asupra cărora nu este locul să revenim. Chestiunea a fost lăsată pe urmă în seama unei anchete, ale cărei concluzii le amintim, pentru că ele ne par a se potrivi cu o judecată mai obiectivă a oamenilor şi a împrejurărilor:

„... faptul că a mers la Budapesta ca să o ocupe fără să fi primit ordine este un act temerar care şade bine unui cavalerist, mai ales faţă cu un duşman care ne-a ameninţat totdeauna de a ne ocupa capitala numai cu un escadron de honvezi. De altfel, acţiunile îndrăzneţe erau obişnuite şi apreciate în războaiele duse de marii căpitani şi ele sunt date ca pildă în toate cavaleriile din lume".

Rămâne pentru istorie că Budapesta a fost ocupata cu trei escadroane de roşiori. Dar tot în ziua de 3 august, la celălalt capăt al frontului de vest, se producea un eveniment de o mare însemnătate, care întregea biruinţa din câmpia Ungariei. Comunicatul Marelui Cartier, după ce vestise intrarea armatei victorioase în capitala maghiară şi dezarmarea întregii armate duşmane, încheia cu aceste rânduri: „În ziua de 3 august, trupele noastre au intrat în Timişoara, în uralele nesfârşite ale populaţiei, adunată din toate colţurile Banatului pentru a lua parte la aceasta

77 Cf. C. Kiritescu, *Ist. războiului...*, III, p. 488-91. (N.a.)

istorică şi măreaţă sărbătorire. Minunata ţinută a ostaşilor noştri a stârnit admiraţia tuturor. Bucuria este fără margini. „În mijlocul acestei bucurii, deşi nepomenit de comunicatul oficial, se afla, răsplată dreaptă a luptei duse cu atâta îndârjire pentru Banat, Ion I.C. Brătianu.

Într-adevăr, de câteva zile primul ministru plecase din Bucureşti. Vineri 1 august, „Viitorul” publicase această informaţie laconică, dar semnificativă: „D-l I.I.C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri a plecat aseară la orele 6 pe front. Domnia sa se va întoarce în Capitală miercurea sau joia viitoare”.

Absenţa aceasta îşi avea rostul ei. Pentru cine cunoştea rosturile Conferinţei de Pace şi atmosfera ce o întâmpina acolo politica de rezistenţă a României, era sigur că Marile Puteri aveau să încerce să ne smulgă – dacă nu victoria – dar măcar roadele ei. În special, era de aşteptat să se facă orice fel de demersuri şi de presiuni pentru a ne opri să ocupăm Budapesta, operaţiune rezervată misiunilor militare interaliate. În Capitală, era greu şefului răspunzător al guvernului să nu ia cunoştinţă şi să nu ţină seamă de hotărârile Consiliului Suprem. Dar el plecase pe front: apăruse, la 1 august, la podul de pe Tisa, pe care treceau trupele noastre; le însoţise până în liniile cele mai înaintate, în acea zi de marş biruitor, iar de acolo, aflând de ocuparea iminentă a Timişoarei, se întorsese spre miazăzi, socotind că locul său era în oraşul ce revenea României, mai degrabă chiar decât în Budapesta cucerita. În acest itinerar complicat, ştirile de la Bucureşti nu-i mai puteau da de urmă.

Prevederea sa nu-l înşelase nici de rândul acesta, căci între timp sosea acolo telegrama Consiliului Suprem. Fiecare din marile războaie moderne şi-a avut telegrama: acel din 1870 a început cu vestita depeşă de la Ems, iar, în Războiul Neatârnării, cine nu cunoaşte telegrama Marelui Duce Nicolae, care a determinat trecerea Dunării şi cooperarea armatei române la Plevna?

Şi războiul din 1919 şi-a avut deci telegrama. Iată textul ei, aşa cum ni l-a păstrat dosarul respectiv.

Pour Bucarest. Très urgent Bucarest 629 avec Roumanie en Hongrie. (Paris 1/8. T.F.F.).

Je vous ai communiqué le radio adressé par le président de la conférence au chef de la mission militate italienne à Budapest – conformément aux termes de cette communication qui représente les décisions du Conseil supreme des principales puissances alliées et associées (a) veuillez demander d'urgence au gouvernement roumain d'arrêter immédiatement ses troupes sur les positions cu'elles occupent actuellement. Rendez-moi compte de votre démarche.

St. Pichon „[78]

În margine, însemnarea următoare: „radio intercepté par le poste roumain de T.S.F. probabil transmisă în ziua de 2 august din Paris şi primită în ziua de 4 august".

78 Pentru Bucureşti. Foarte urgent. Bucureşti 629 cu România în Ungaria (Paris 1/8 T.F.F.)
V-am comunicat radio adresat de preşedintele Conferinţei şefului misiunii militare italiene la Budapesta — conform termenilor acestei comunicări, care reprezintă hotărârile Consiliului Suprem al principalelor Puteri Aliate şi Asociate, binevoiţi a cere de urgenţă guvernului român de-a opri imediat trupele sale pe poziţiile ce ocupă actualmente. Daţi seama de demersul d-voastre.
St. Pichon. (N.a.)

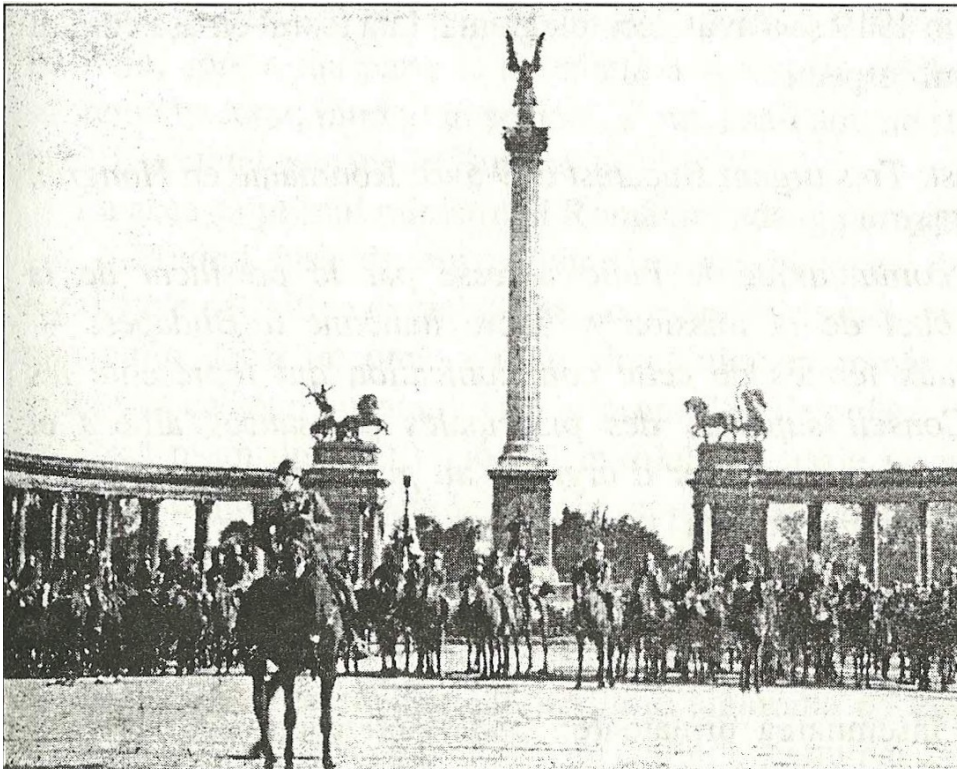

Trupele române în Budapesta

Se zice că omul practic şi hotărât care era Alexandru Constantinescu ar fi găsit formula tehnică, a deranjării postului de radio de la Bucureşti, printr-o ciudată coincidenţă, tocmai în aceste zile de la 1 la 4 august. Dar chiar de s-ar fi primit la timp somaţiunea Consiliului Suprem şi încă nu ajungea la destinaţie.

Nimeni nu ştia unde se afla primul ministru; în Ardeal, în Banat, pe front?

Secretarul rămas la Bucureşti nu avea nicio ştire…

De altfel, hotărârea Consiliului a fost respectată în litera ei, cu o mică diferenţă însă: la 1 august, ne-ar fi găsit trupele trecând Tisa, pe când la 4 august le afla trecând Dunărea, dincolo de Budapesta.

Când i-a putut în fine ajunge oficial depeşa de la Paris, călătorul sosise la Sibiu, spre a lua parte la o şedinţă a Adunării ardelene. Moment de supremă bucurie; intrând

în şedinţă, a putut să-i anunţe ştirea proaspătă a intrării armatei române în Budapesta.

La aceasta primul ministru al României adăuga următoarele:

„... Privind însă de sus, privind nu la greutatea drumului, dar la rezultatele definitive ce trebuie să fie, n-are drept niciun om conştient şi mai puţin decât un om – n-are drept niciun român conştient să se îndoiască că soarta neamului stă în propriile sale puteri.

Dacă n-am disperat niciodată în zilele de urgie în care am trăit, de viitorul strălucit al neamului întreg, apoi nu se poate ca în 1919, când trupele noastre sunt de ieri în Budapesta (ovaţiuni însufleţite de nedescris, aplauze prelungite etc.), o conştiinţă românească să-şi poată închipui că nu există în sufletul şi mintea acestui popor facultăţi suficiente ca el să-şi dobândească în aceste regiuni ale lumii siguranţa necesară şi condiţiile indispensabile pentru dezvoltarea lui deplină, nu numai ca neam care vrea să-şi afirme unitatea şi independenţa, dar şi ca factor important al civilizaţiei lumii pentru toate aceste regiuni.

Domnilor!

Modestia este bună, dar un popor trebuie să aibă conştiinţa limpede despre ceea ce reprezintă, pentru ca să aibă cunoştinţă limpede despre ceea ce trebuie să îndeplinească.

În trecut a fost românimea în lupte seculare nu numai pentru existenţa ei, dar şi pentru existenţa şi apărarea civilizaţiei lumii. În luptele creştinătăţii contra turcilor, soldaţii lui Ştefan Vodă au luptat nu numai pentru apărarea Moldovei, dar şi pentru mântuirea creştinătăţii şi valurile barbariei, când de acea stâncă s-au frânt, s-a scăpat nu numai românimea, dar şi civilizaţia europeană de puhoiul păgânilor.

Domnilor! Istoria se repetă. Desigur, schimbându-şi faţa cu caracterul vremurilor. În ziua de astăzi, soldatul român pe Tisa şi dincolo de Tisa n-a asigurat numai graniţele României, dar a sprijinit, ca în vremurile de

demult, civilizaţia europeană, apărând-o de valurile distrugătoare ale bolşevismului. La Nistru şi la Tisa, s-au oprit curentele de distrugere care ameninţau centrul Europei. Stânca de care s-au frânt au fost energia şi bărbăţia poporului român.

Iată de ce este de datoria oamenilor care pretind şi au datoria a conduce destinele acestui popor să înţeleagă de sus, cu toată înălţimea vederilor, misiunea pe care o are acest popor în locul unde Dumnezeu l-a pus şi unde, din istoria trecutului şi din faptele prezentului, se dovedeşte care este rostul său, misiunea sa, în istoria civilizaţiei…” Avea desigur tot dreptul să considere această clipă ca o culme neîntrecută a unei cariere, acum în destul de lungi şi de glorioase.

Ecoul acestor sentimente ni l-a păstrat scrisoarea ce mi-o trimitea, înapoiat la Bucureşti, în ziua de 7 august 1919:

„Scrisoarea ta îmi soseşte abia azi la întoarcerea mea din Transilvania. Pe front am fost până la 50 km de Pesta. La Timişoara am intrat în aceeaşi zi cu oştirea română, la Alba Iulia am sosit în ziua când trupele noastre ocupaseră Pesta şi la sfatul din Sibiu am asistat în aceeaşi zi. Peste tot am găsit o însufleţire care mi-a răcorit sufletul. Aceste 7 zile au fost cele mai bune din viaţa mea politică”.

„Mi-au răcorit sufletul!” După nesfârşitele amărăciuni de la Paris, după lupta înverşunata pentru a susţine, în împrejurări atât de vitregi, drepturile ţării pe care le socotea nediscutabile, zilele de biruinţă pe care le trăise îi vindecaseră rănile aduse, de atâtea ori, mândriei sale de conducător de guvern şi de român. Putea să tune şi să fulgere în depărtări Consiliul Suprem, cu toate ameninţările sale; în istoria României înscrisese o pagină, pe care nicio presiune, a duşmanilor sau a prietenilor, nu putea să o mai şteargă.

„Bineînţeles, adăuga însă de îndată, azi, aici nevoile reîncep”.

CAPITOLUL V

Criza politicii de rezistenţă august-septembrie 1919

Nevoile într-adevăr nu puteau întârzia. A doua zi după intrarea armatei române în capitala Ungariei, Consiliul Suprem trimitea o radiogramă guvernelor român, iugoslav şi cehoslovac, anunţându-le sosirea unei misiuni speciale de patru generali – american, francez, englez şi italian – pentru a garanta împotriva oricăror excese ţara ocupată, misiune cu care comandamentele respective urmau să se pună de îndată în legătură. De fapt, chiar în ziua de 4, Conferinţa fusese alarmată de telegramele colonelului Romanelli, care – exemplu viu al confuziei ce pătrunsese în spirite, în acel moment – mersese până a telegrafia la Paris: „Inamicul e la 5 km de oraş. „Inamicul era armata română! El mai ceruse Conferinţei să aprobe suspendarea imediată a ostilităţilor şi încheierea unui armistiţiu, care să determine retragerea imediată a românilor pe linia Tisei.

Conferinţa recunoştea însă, cum era de prevăzut, faptul împlinit. Clemenceau răspunsese că n-are a ţine seama de sugestiile a doua misiuni de la Viena (a doua era probabil cea engleză) şi că trebuia dată mână liberă României pentru a restabili ordinea în Ungaria. Americanii însă se arătau de la început de altă părere; „mai ales Hoover se agită la telefon, la telegraf şi prin scrisori pentru a opri armata română”, raporta, la 4 august, Mişu lui Brătianu.

Această agitaţie, ale cărei motive se puteau bănui, era totuşi să-şi atingă ţinta. Câteva zile mai târziu, la 8 august, pe când mareşalul Foch, remiţând lui Mişu însemnele decoraţiei Legiunii de Onoare, îl felicita pentru intrarea armatei noastre în Budapesta şi adăuga că trebuia acum procedat la dezarmarea generală a Ungariei, spre a-i lăsa numai armamentul necesar pentru poliţie şi pentru unităţile prevăzute de Tratatul de pace, la Bucureşti soseau, în aceeaşi zi, patru note ale Conferinţei, una mai violentă şi mai jignitoare decât alta.

Cea dintâi arăta îngrijorarea Conferinţei în privinţa

oricărui incident „ce ar fi putut întuneca, la Budapesta sau în orice altă localitate, succesele armatei române. Acei care prin acţiuni nechibzuite ar fi răspunzători de o atât de mare nenorocire n-ar putea fi uşor iertaţi şi n-ar mai putea socoti în favoarea lor bunăvoinţa naţiunilor înţelegerii…”

A doua protesta împotriva armistiţiului impus Ungariei de Comandamentul român, contestându-i dreptul de a formula alte condiţii, decât acelea hotărâte la 13 noiembrie 1918 de Puterile Aliate.

A treia, semnată Clemenceau, era şi cea mai agresivă:

„Conferinţa… află că generalii români refuză să se supună injoncţiunilor generalilor aliaţi; că ei se opun la publicarea telegramei adresate de preşedintele Conferinţei guvernului unguresc; că lasă să fie prădate proprietăţile particulare, că rechiziţionează şi trimit în România însemnate sume de bani şi material de căi ferate, supunând Budapesta unei blocări inutile, care înfometează oraşul şi distrug liniile de cale ferată…

În faţa acestor fapte, Conferinţa e nevoită să creadă în intenţia guvernului regal de a o sfida şi de a se despărţi de Puterile Aliate şi Asociate. Dacă Conferinţa se înşală în această privinţă, ea va cere guvernului român să dezmintă de îndată această părere, nu prin vorbe, ci prin fapte, care să dovedească în mod public că România primeşte şi e gata să execute cu bună credinţă politica hotărâtă de Conferinţă”.

A patra, de ordin tehnic, privea deschiderea navigaţiei pe Dunăre.

Ce se întâmplase? Comandamentul român impusese într-adevăr ungurilor învinşi, după capitularea şi dezarmarea ultimelor unităţi bolşevice, un armistiţiu ale cărui condiţii erau să apară peste câteva zile în ziarele elveţiene. Considerate izolat, puteau părea desigur aspre. Efectivul trupelor ungureşti era redus la 15.000 de oameni, pentru menţinerea ordinii lăuntrice. Tot materialul de război ce prisosea urma să fie predat României. Mai departe, armata de ocupaţie prelua: uzinele folosite pentru

fabricarea muniţiilor, echipamentele disponibile, jumătate din întregul material de căi ferate, inclusiv maşinile necesare construcţiei, întreţinerii şi reparaţiei; 30% din vite şi alte animale; 30% din utilajul agricol (ca despăgubire pentru soldaţii români, împiedicaţi de la munca câmpului); 20.000 de vagoane grâu, 10.000 de porumb, 5.000 de orz şi furaje; întregul material fluvial răpit din România sau de la supuşii români şi jumătate din acel unguresc. Pe lângă acestea, urmau să fie eliberaţi prizonierii şi ostaticii români, iar cheltuielile pentru întreţinerea trupelor române aflate la apus de Tisa şi cărbunele necesar deplasărilor lor rămâneau în sarcina ungurilor.

Comparate însă cu condiţiile de armistiţiu impuse de Aliaţi Puterilor Centrale învinse, fără să mai pomenim de preliminările de la Buftea sau de Tratatul de la Bucureşti, exigenţele României păreau logice; ocupaţia vrăjmaşă lăsase doar în ţară, la sfârşitul războiului, nu mai mult de 50 de locomotive – aceasta numai în ce priveşte căile ferate din Regat. Era o ocazie unică de a relua materialul şi proviziile ridicate din România în 1917 – 18, fără a mai aştepta judecata târzie şi atât de îndoielnică a Comisiei interaliate de reparaţii. Şi mai era, cum vom vedea de îndată, şi nevoia de a echipa ţara pentru continuarea politicii de rezistenţă la presiunile acelor puteri, care ne ameninţau mereu să ne întrerupă aprovizionarea.

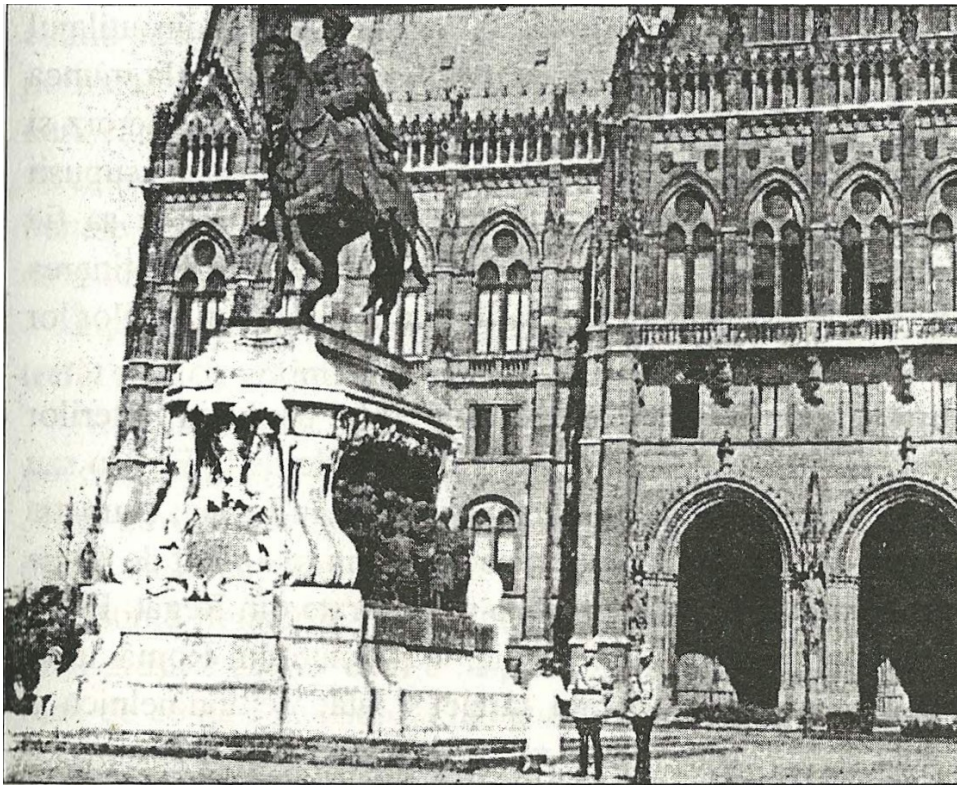

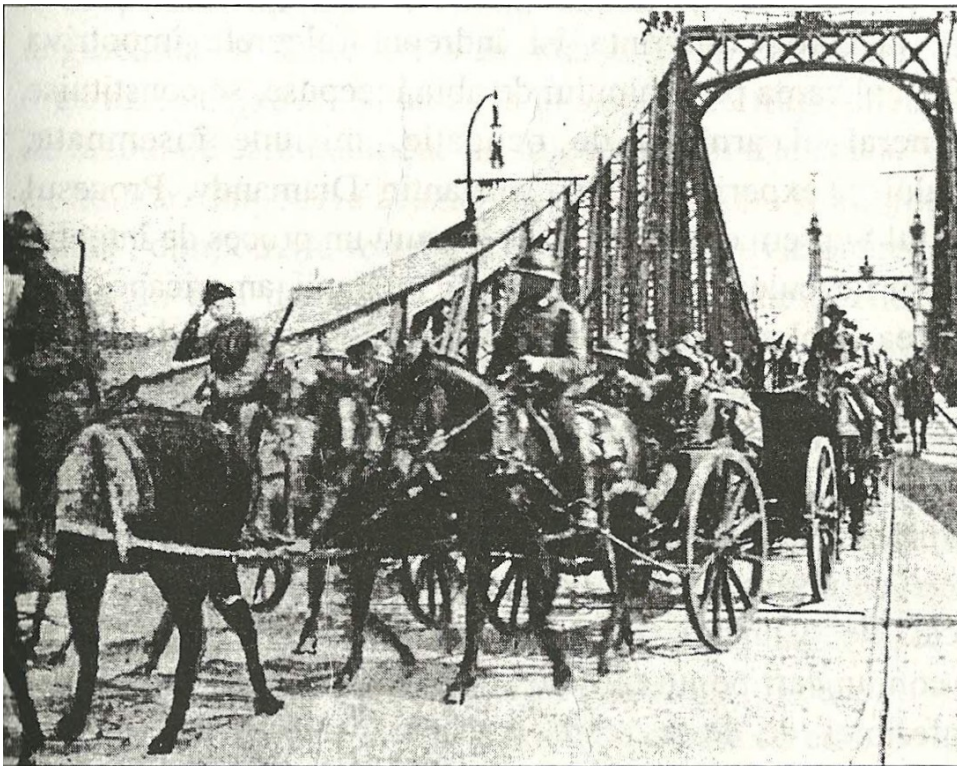

Trupele române în Budapesta

La data însă, la care Conferinţa îşi îndrepta fulgerele împotriva guvernului român, aplicarea programului de abia începuse; se constituise Comisariatul general al armatei de ocupaţie, misiune însemnată, încredinţată tactului şi experienţei lui Constantin Diamandy. Procesul intentat de Consiliul Suprem era într-o largă măsură un proces de intenţii, întemeiat pe zvonurile culese de informatorii misiunii americane. Cât priveşte înfometarea şi blocusul, acestea erau curate invenţii, deoarece, chiar în primele ore, trupele de ocupaţie purtaseră de grijă nu numai hranei lor, dar şi aceleia a populaţiei din Budapesta, cu adevărat înfometată sub regimul lui Béla Kun.

Reacţia guvernului român la primirea acestor documente, ce-i fuseseră remise la Bucureşti de însărcinatul de afaceri francez, dl. Henri Cambon, nu putea fi decât vie. Chiar a doua zi, Brătianu confirma lui

Mişu primirea: „unor comunicări pe un ton crescând de duşmănie şi violenţă, în numele Conferinţei de Pace, care consideră exacte informaţiile inventate împotriva noastră de vrăjmaşii noştri din Pesta şi transmise de agenţii lui Hoover de la Viena. Ne vorbeşte pe un ton neadmisibil…” iar, citând pe urmă pasajul în care se cerea României „să accepte şi să execute politica hotărâtă de Conferinţă”, adaugă cu o firească ironie: „E întâia oară când aflu că Conferinţa avea una faţă de unguri, căci, la un interval de câteva săptămâni, ea ne-a manifestat, alternativ, dorinţa sa de a câştiga bunele graţii ale lui Béla Kun şi voinţa ei – ce-i drept neputincioasă – de a-l combate şi a-l dărâma.

Înţeleg, încheia el, să fiu la Pesta colaboratorul Aliaţilor şi să nu fiu tratat nici ca vrăjmaş, nici ca învins”.

Această depeşă arăta liniile generale ale răspunsului verbal, pe care guvernul român îl dădea, în aceeaşi zi, reprezentanţilor aliaţi la Bucureşti. „Nici guvernul român, nici comandamentul român n-au primit înainte de ocuparea Budapestei niciuna din telegramele menţionate, aducându-le la cunoştinţă hotărârile Conferinţei de Pace – la care guvernul român în mod greşit e acuzat că n-a răspuns… „Desigur, guvernul nostru ştia mai bine de ce nu-i ajunseseră la cunoştinţă telegramele Consiliului Suprem, dar faptul în sine era riguros exact… „Guvernul român, urma nota, nu putea prevedea că s-ar mai invoca armistiţiul din noiembrie 1918, ca neîncetând de a avea fiinţă, după ce în numele Conferinţei se ceruse trupelor române o cooperare militară cu Aliaţii împotriva Budapestei, după o ofensivă ungurească şi lupte ce s-au sfârşit prin capitularea tuturor forţelor organizate ungureşti şi au adus în stăpânirea trupelor române un material de război de care inamicul s-a folosit pentru a le ataca”. Protesta pe urmă cu hotărâre împotriva acuzaţiilor de prădăciune şi înfometare, atunci când armata, dimpotrivă, restabilise ordinea şi aprovizionarea.

La un nou demers al lui Clemenceau, câteva zile mai târziu, la 12 august, răspunsul înmânat lui Cambon, la Bucureşti, amintea şi mai limpede serviciile şi drepturile

ţării: „În opera de justiţie pe care victoria Aliaţilor o asigură lumii, sunt cuprinse revendicările naţionale pe care România le-a formulat cu precizie, din primul ceas al înţelegerii ei cu Aliaţii. România nu a făcut să varieze revendicările ei teritoriale cu succesele armelor, dar ea consideră că noile eforturi militare ce a fost constrânsă să facă pentru a respinge ofensiva ungurească şi noile servicii ce le-a adus prin jertfele ei cauzei civilizaţiei îi dau noi titluri pentru a-şi reclama drepturile. „Şi replicând încă odată cu energie acuzaţiilor aduse de notele Conferinţei, le opunea o concluzie ce lămurea, în puţine cuvinte, situaţia şi punctul de vedere al României:

„Dacă acţiunea militară românească, prin modul în care au fost conduse operaţiunile şi vitejia trupelor, s-a desfăşurat şi s-a isprăvit atât de repede, România are conştiinţa de a fi făcut un serviciu eminent operei de pace pe care o urmăreşte Conferinţa.

România e hotărâtă de a acţiona de acord cu politica pe care Conferinţa de acum înainte o va putea stabili faţă de Ungaria, mulţumită noii stări de lucruri realizate în urma intervenţiei armatelor române”. Era, în termenii măsuraţi ai limbajului diplomatic, o lecţie destul de usturătoare pentru pretenţiile Consiliul Suprem.

De altfel, în opinia publică a ţărilor aliate, efectul acţiunii româneşti fusese considerabil. Presa franceză, în vădită contrazicere cu tendinţele oficiale, era plină de articole elogioase la adresa armatei române, care stinsese în mijlocul Europei Centrale, prin singurele ei puteri, cel mai primejdios focar de răzvrătire şi anarhie. Venizelos îşi trimisese felicitările; sârbii se arătau impresionaţi. Însemnările unui magistrat român, aflat la acea dată în temniţele bolşevicilor ruşi de la Odessa, ne-au păstrat ecoul mişcător al ştirii biruinţei armatei noastre în Ungaria printre ruşii albi, închişi de regimul comunist. Ne înfăţişam sporiţi de tot prestigiul unei victorii pe care, de astă dată, n-o mai împărţeam cu nimeni. Numai cehii păstraseră la început o rezervă, pe care n-o explica decât decepţia lor de a fi fost învinşi, puţin înainte, de trupele care capitulaseră

în faţa contraatacului românesc şi de a nu fi putut folosi izbânda noastră pentru a ocupa ei Budapesta; o intrigă a postului de radio din Praga a fost repede spulberată de demersul categoric al guvernului nostru.

Această atmosferă favorabilă sfârşea prin a influenţa şi hotărârile Conferinţei. La 14 august, Pichon, făcându-se a nu înţelege, înregistra cu satisfacţie declaraţia guvernului român că e hotărât să-şi dezvolte acţiunea de acord cu politica ce Conferinţa o va stabili faţă de Ungaria.

Iar Clemenceau însuşi, părăsind animozitatea sa din zilele trecute, lămurea la 16 august misiunii trimise la Budapesta că „Comisiunea generalilor aliaţi e investită de autoritatea ce i-o conferă Consiliul Suprem. Ea nu are un mandat militar pentru a da ordine directe generalilor români. Dar ea e calificată pentru a le comunica vederile statornicite de Puterile Aliate". Se zice că în termeni mai puţin protocolari, de o conciziune militară, bravul general Moşoiu ar fi dat încă mai înainte acest răspuns, în primele discuţii cu sus-numita comisiune, în care, de la început, s-au manifestat reaua voinţă şi prejudecăţile nefavorabile ale delegatului american, generalul Bandholtz: „La urma urmei, aici noi suntem forţa armată. Dumneavoastră nu vă reprezentaţi decât ordonanţele!"

Nu vom reveni asupra polemicii din ultimii ani, dezlănţuită de apariţia jurnalului generalului Bandholtz, cu toate acuzaţiile aduse trupelor române de ocupaţie şi comandamentului lor, cărora le-a răspuns, în presă şi de la tribuna Senatului, generalul Mărdărescu[79].

Desigur, regimul de ocupaţie al Ungariei dezarmate a dat loc la abuzuri; e de presupus că, venind dintr-o ţară secătuită de război într-una ce rămăsese ferită până atunci de prezenţa trupelor vrăjmaşe, ofiţerii şi soldaţii noştri, care mai dădeau în multe locuri de urmele materialului ridicat din România, au luat uneori mai mult decât aveau dreptul. Vina ce se poate aduce cu adevărat autorităţilor

79 Gen. G. Mărdărescu, *Răspuns unui jurnal nediplomatic al gen. de div. H.H. Bandholtz, membru american al misiunii militare interaliate în Ungaria* (*1919-20*). Extras din *Revista Infanteriei,* 1935. (N.a.)

armatei de ocupaţie, dar mai ales acelor din ţară, e de a fi ridicat întregi categorii de obiecte prevăzute de convenţia de armistiţiu, fără a le da însă nicio întrebuinţare. În anii 1920 şi 1921, mai rugineau prin gări numeroase locomotive şi vagoane luate din Ungaria, pe care tembelismul administraţiei nu ştiuse să le folosească. De altfel, era logic să le ridicăm, în proporţia cerută, deoarece nu erau de înlocuit numai pierderile căilor ferate din Regat, ci urma să completăm reţeaua deasă a Ardealului şi a celorlalte provincii unite, din care de asemenea ungurii, în retragerea lor, duseseră stocuri însemnate dincolo de Tisa şi de Dunăre.

O acuzaţie cu totul neîntemeiată este însă lipsa de grijă pentru aprovizionarea Budapestei şi a oraşelor ungureşti ocupate. Sub directa supraveghere a generalului Holban, s-au luat din primele zile măsurile necesare pentru a asigura hrana capitalei, atâta vreme înfometate, şi a înfrâna specula. În multe localităţi, ce-i drept, comandamentul român a trebuit să procedeze cu asprime împotriva acaparării de provizii de către autorităţile ungureşti, care voiau să-şi facă, din desfacerea lor la Budapesta, câştiguri nepermise.

Mai grele erau problemele ce le puneau comandamentului român şi în special comisarului general politic evenimentele politice interne ale Ungariei. Sub privirile puţin binevoitoare ale misiunilor interaliate, acesta îşi făcuse o regulă de a nu interveni în asemenea chestiuni, lăsând viaţa politica a Ungariei, chiar sub ocupaţie, să se dezvolte fără intervenţie străină. În sudul şi vestul ţării se adunau trupele amiralului Horthy[80], care urmau să le înlocuiască pe acelea române după retragerea lor. Între timp, la Budapesta se agitau facţiunile şi oamenii politici care se gândeau la regimul de mâine. Astfel, la câteva zile după intrarea armatelor noastre, o lovitură de stat, pusă la cale de cercurile reacţionare şi executată cu ajutorul câtorva jandarmi, răsturna guvernul socialist

80 Horthy, Miklos (Nicolae) (1868-1957), amiral ungur, regent al Ungariei. (N.ed.)

Peydl şi aşeza în locul său pe acel al lui Stefan Friedrich, patronat la început de Arhiducele Iosef. Românii, considerând aceste împrejurări ca specific ungureşti, nu au voit să se amestece şi au lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul. Acesta le-a atras, de altfel, destule neplăceri. La 12 şi 13 august, primul ministru se vedea nevoit să telegrafieze anume la Paris, lui Victor Antonescu, ca să dezmintă orice intenţie de a sprijini o acţiune a Habsburgilor şi eventuale tendinţe de restauraţie monarhică. De altfel, un demers al Comisarului general politic la Budapesta determina, peste câteva zile, retragerea Arhiducelui. Circulau zvonurile cele mai fantastice, care şi-au mai aflat ecoul până şi în cartea amintită mai sus, a domnului Seton Watson: „Exemplu caracteristic al curioasei sale mentalităţi, ne spune acest autor despre Ion I.C. Brătianu, în momentul în care provoca cele mai mari resentimente la maghiarii din toate clasele, se complăcea în a-şi înfăţişa o alianţă ungaro-română, pe care ar cimenta-o unirea celor două coroane şi pe care ar fi făcut-o de neînvins un acord cu Polonia şi cu Ucraina. Fără îndoială, Brătianu, care ştia de ruşinoasa poveste a vânătorii de concesiuni, făcută de interesele aliate şi asociate în Banat, în Ucraina şi aiurea, îşi dădea seama că Consiliul Suprem era lipsit de o bază morală îndestulătoare pentru a fulmina împotriva lui. „[81]În ce priveşte Consiliul Suprem, am văzut care îi erau părerile şi în ce măsură erau îndreptăţite; dar în privinţa situaţiei lăuntrice din Ungaria şi a planurilor de edificare a unei noi duble monarhii, este îndeajuns de lămurită circulara pe care o dădea la 14 august miniştrilor de la Paris şi Roma, precum şi lui Diamandy, la Budapesta: „Încercaţi să faceţi să se înţeleagă că interesul păcii şi al politicii italiene (franceze) ar fi să se facă o înţelegere directă între elementele democratice ungureşti şi noi. Această acţiune era începută din partea noastră şi urma să fie susţinută de intrarea trapelor române la Budapesta. Acţiunea reprezentanţilor aliaţi împotriva României, la Pesta,

81 *Ibid.,* p. 609. (N.a.)

distruge orice posibilitate de acest gen, căci ungurii se consideră ocrotiţi de înţelegere împotriva noastră şi nu mai au niciun interes pentru un acord cu România”.

Acesta era ţelul pe care şi-i hotărâse Diamandy: încurajarea elementelor democratice, ca Vaszony, Nagyatadi, Varjassy, care doreau nu atât o unire, cât stabilirea unui regim care să trăiască în bună înţelegere cu România şi să înlăture tendinţele de reacţiune ale aristocraţiei, atât de puternice acum, după prăbuşirea guvernului comunist. Ideile de unire par a fi fost răspândite de Ioan Erdély, care reprezenta la comandamentul armatei din Budapesta Consiliul Dirigent din Sibiu[82], fără o legătură directa cu guvernul din Bucureşti.

82 Cf. Varjassy, *Révolution, Bolchévisme. Réaction*, Paris, 1934, p. 102. (N.a.)

Comisarul general al guvernului român, Constantin Diamandy, şi misiunea interaliată la Budapesta

De altfel, din discuţiile ce le-a avut cu oamenii politici unguri, ar rezulta că urmărea prin mijlocul acestei apropieri să obţină mai uşor pentru România regiunea slovacă de la Békés Csaba şi Mako la revărsarea Mureşului, pe care, într-adevăr, Brătianu le socotea necesare de revendicat.

De la început însă, era o problemă grea de a stabili cu elementele burgheziei, printre care erau destui evrei, şi ale micii proprietăţi rurale un regim care să nu reprezinte cealaltă extremă a reacţiunii, faţă de regimul lui Béla Kun, şi să aducă la cârmă oameni favorabili unei apropieri de România, unde urmau tocmai să se îndeplinească reformele politice şi sociale. Asemenea încercări nu aveau nicio şansă de reuşită. Aceasta se datora în primul rând dictatorului roşu, care nu aplicase lozinca lui Lenin în

Rusia – toată puterea Sovietelor, tot pământul ţăranilor –, ci păstrase latifundiile marii proprietăţi nobiliare sub forma unor exploatări colective. „Aristocraţia ungară, ne spune în amintirile sale dl. Varjassy, îi datorează în definitiv de a fi făcut posibilă menţinerea sistemului feudal şi renaşterea reacţiunii oligarhice şi ar trebui – ca recunoştinţă – să-i înalţe o statuie pe una din cele mai frumoase pieţe publice din Budapesta. „[83]

La aceste greutăţi se adăuga atitudinea, de la început bănuitoare şi neprietenoasă, a misiunilor interaliate. La 23 august, ele instituiau comisii de supraveghere la punctele de trecere din Ungaria spre România, spre a controla şi a opri evacuarea materialului luat de trupele române. Cea dintâi urma să se instaleze la Szolnok. De altfel, în mai multe locuri ale faimosului său jurnal, generalul Bandholtz a lăsat fraze de natura acesteia, care arătau cât se poate de lămurit felu-i de a vedea: „Cu toate sentimentele de ostilitate ce nutream faţă de aliaţii noştri români şi cu toate sentimentele prietenoase ce aveam pentru inamicii noştri, unguri… „Zelul său depăşea adesea, în această privinţă, intenţiile colegilor săi francez, italian şi englez şi îngreuia şedinţele pe care misiunea interaliată le ţinea cu şefii autorităţilor române, Constantin Diamandy şi generalul Mărdărescu.

*

* * *

Noua criză în relaţiile cu Conferinţa era să izbucnească însă puţin mai târziu, la 25 august, căci numai la această dată s-a primit de la Bucureşti noul text elaborat la Paris pentru tratatul minorităţilor pe care România refuzase să-l semneze la începutul lui iulie.

La un anumit moment, se părea că va interveni totuşi o ameliorare. Din cercurile engleze, Mişu aflase că s-ar putea modifica articolele privitoare la minorităţi şi la tranzit, care determinaseră împotrivirea noastră, astfel ca suveranitatea României să nu fie atinsă. Răspunzându-i la 20 august, Brătianu îl autoriza să înceapă discuţii, fără

83Varjassy, *ibid.,* p. 94. (N.a.)

însă a lua vreun angajament pentru semnarea tratatului, deoarece nu se cunoşteau încă modificările amintite. Rezerva era prudentă, căci, cinci zile mai târziu sosea noua redactare a tratatului minorităţilor; ea se dovedea a fi mai inacceptabilă decât cele precedente.

„Considerând, spunea preambulul, că, în Tratatul de la Berlin, independenţa Regatului României n-a fost recunoscută decât sub rezerva unor anumite condiţii…”

Se contesta astfel însuşi actul care recunoştea independenţa ţării. Răspunsul a fost dat imediat.

„Intercalaţi, telegrafia Brătianu lui Mişu, în al doilea aliniat după „Regatul României” ceea ce urmează: „stat suveran, a cărui independenţă nu a fost contestată de nimeni”.

„Proiectul de tratat, urma nota guvernului român, pe care Marile Puteri vor să-l impună României ca o consecinţă a angajamentului prevăzut de tratatul cu Austria, stabileşte pentru ea un regim de control şi independenţă mărginită, care nu corespunde nici situaţiei sale anterioare, nici relaţiilor internaţionale normale între state suverane…

Guvernul român nu poate concepe ca acţiunea sa politică şi militară alături de Aliaţi, în urma cererii lor, să autorizeze să repună în discuţie independenţa sa, patruzeci de ani după ce semnarea Tratatului din Berlin o recunoscuse formal şi definitiv”.

Campania de zvonuri duşmănoase era reluată în acest timp cu o nouă vigoare; ea cuprinsese acum şi Belgradul, unde se înrădăcinase credinţa că, după victoria lor din Ungaria, trupele române se pregăteau să ocupe cu forţa partea de vest a Banatului şi să izgonească pe sârbi dincolo de Tisa şi de Dunăre. De o parte, guvernul sârb luase măsuri militare în această regiune, de alta însă, prin biroul său de presă, se arăta acum dispus să admită plebiscitul în tot Banatul, ca mijlocul cel mai favorabil de a încheia conflictul.

Dezminţind ştirile care îi atribuiau intenţii agresive, Brătianu adăugase, la 28 august, această precizare

importantă: „Biroul de presă din Belgrad publicând un comunicat prin care se declară că guvernul sârb vrea să propună Conferinţei de Pace un plebiscit al populaţiei întregului Banat, pentru a hotărî soarta definitivă a acestei provincii, este bine şi în interesul relaţiilor amicale între Serbia şi România să amintiţi că guvernul român a fost totdeauna prielnic acestui mod de a proceda, care asigură integritatea Banatului şi că la Bucureşti se vede în această intenţie a Belgradului o soluţie fericită”. Iată deci spulberată afirmaţia, făcută cu atâta uşurinţă, că Brătianu s-a opus oricărei alte soluţii decât aplicarea, în litera lui, a tratatului din 1916. Cea mai bună dovadă e că admitea pentru Banat chiar plebiscitul propus de sârbi, care nu putea avea, în ochii săi, decât un rezultat favorabil României şi împiedica împărţirea arbitrară a vechii unităţi economice şi administrative a acestei provincii.

Faţă de Conferinţă însă, concesiile erau acum de prisos. Revenit din uluirea ce-i pricinuiseră desfăşurarea atât de repede a evenimentelor din Ungaria şi izbânda neaşteptată a armatei noastre, Consiliul Suprem se întorcea la vechea lui tactică de a face imposibilă situaţia, în fruntea guvernului din Bucureşti, a omului de stat care îndrăznise să-l înfrunte. La 31 august, o nouă notă cominatorie, semnată Clemenceau, era adresată delegaţiei române şi în acelaşi timp comunicată, spre o întinsă publicitate, posturilor de radiodifuziune şi presei. „Rapoartele comisiei interaliate ne arată că autorităţile militare româneşti continuă… a goli Ungaria de resursele ei de tot felul… o astfel de atitudine va aduce pentru România cele mai serioase consecinţe”. Trecând de astă dată la fapte, o nouă telegramă vestea oprirea tuturor transporturilor militare, de armament sau echipament, din ţările aliate în ţara noastră.

Răspunsul lui Brătianu trebuie reprodus aici în întregime, deoarece el constituie, pentru întreaga lui concepţie politică, un document de o însemnătate hotărâtoare:

„Suntem noi prietenii, întreba cu o firească indignare

primul ministru român, sau ungurii sunt aliaţii Conferinţei? Chestiunea petrolului a dezlănţuit împotriva noastră pe marii rechini ai trusturilor americane. Este cel puţin ciudat ca Franţa, Anglia, Italia să se facă împotriva noastră instrumentele docile ale unor interese ce le sunt vrăjmaşe şi ale acestor resentimente. Aceste trei Puteri, care constituie majoritatea Conferinţei, ne maltratează şi ne ameninţă în modul cel mai violent în faţa lumii întregi şi se mărginesc, pentru mângâierea noastră, a ne dovedi pe ascuns bunele lor sentimente, sub formă de regrete".

Aluzie la acţiunea diplomaţilor respectivi, acreditaţi la Bucureşti, al căror limbaj era desigur altul decât al membrilor Consiliului Suprem.

„Condiţiile indispensabile ale securităţii noastre militare şi ale vieţii noastre interne, urma depeşa, *nu ne îngăduie să renunţăm la materialul de război şi de căi ferate luat de la duşman. Hoover şi asociaţii săi ştiu că aceste materiale constituie pentru noi necesităţi vitale, de aceea vor să ne lipsească de ele, spre a ne ţine gâfâind sub călcâiele lor.* „Am subliniat fraza; ea arată într-o formă lapidară îndoitul înţeles al acţiunii din Ungaria şi al politicii de rezistenţă a guvernului român; lupta împotriva bolşevismului distrugător al Sovietelor, dar şi împotriva capitalismului de exploatare şi de asuprire al marilor trusturi de dincolo de ocean.

„Am mers la Budapesta cu convingerea unui mare serviciu pe care l-am adus cauzei generale, distrugând bolşevismul şi cooperând politiceşte la organizarea unui guvern democratic de ordine şi de pace, care trebuia să asigure la graniţa română şi relaţii de prietenie.

Întâia parte a acestui program a fost executată de noi fără participarea Aliaţilor. A doua e făcută imposibilă în urma neînţelegerilor care, în fond, despart pe Aliaţii europeni în soluţiile ce şi le înfăţişează fiecare pentru Ungaria şi care dau loc la nesfârşite intrigi, ducând la guverne reacţionare, ai căror adevăraţi autori sfârşesc prin a arunca răspunderea asupra acţiunii româneşti. Aceste neînţelegeri şi subordonarea, din punct de vedere general,

a Conferinţei Americii iau orice şansă serioasă de reuşită serviciului pe care voiam să-l facem păcii Europei Centrale prin prezenţa noastră la Budapesta.

În aceste condiţiuni înfăţişez interesul ce ar fi pentru noi de a ne retrage trupele dincoace de Tisa şi de a lăsa acelora care ne-au constrâns răspunderea stării de haos în care va fi adâncită această regiune a Europei, obiect de luptă între bolşevism şi reacţiunile monarhice".

Activitatea ce a desfăşurat-o în aceste zile şeful guvernului a fost din cele mai intense. Cu riscul de a contrazice o reputaţie ce s-a făcut acţiunii lui Ion I.C. Brătianu, vom adăuga aici scrisoarea pe care, chiar a doua zi, la ore mici ale nopţii, o trimitea lui Mişu, prin colonelul Toma Dumitrescu. Desigur, Brătianu avea metodele sale de lucru; agitaţiei altora, adesea sterile şi tulburătoare, îi opunea, în împrejurările decisive, liniştea fecundă a meditaţiei, în care îşi pregătea hotărârile. Adversarii săi nu înţelegeau importanţa acestor clipe de răgaz, în care tocmai acţiunea îşi căpăta întregul temei şi îşi definea mai bine obiectivele. Prea lesne îl învinuiau de lene, de indolenţă, îi reproşau îndelungatele şi desele opriri la Florica, plimbările în liniştea viei şi a pădurii, până şi odihna de amiază pe sofalele conacului. Ei nu-şi dădeau seama că acest repaus era pentru el o condiţie a gândirii netulburate, care, dincolo de amănunte şi de întâmplări, nu pierdea niciodată din vedere liniile mari ale problemei.

Dar aceasta nu-l împiedica, atunci când într-adevăr era nevoie, să-şi sacrifice obiceiurile şi să lucreze la orice oră de zi şi de noapte, pentru a-şi comunica fără întârziere directivele. Dovadă aceste rânduri:

„2 septembrie 1919, 3 noaptea.

Scumpe domnule Mişu.

În declaraţia de remis la Conferinţă după sau înaintea pasajului privitor la independenţa Regatului care nu s-a putut pierde prin acţiunea lui alături de Aliaţi trebuie introdusă ideea următoare:

„En 1916 la France, la Grande Bretagne et l'Italie reconnaissaient à la Roumanie le droit de participer aux

negociations de la paix avec l'ennemi sur un pied d'égalité parfaite avec elles (à reproduire l'article relatif du traité d'alliance de 1916).

En 1919 Ies mêmes Puissances, par le traité cu'elles ont negocié avec l'Autriche, exigent que la Roumanie's engage d'admettre tout ce que d'acord avec l'Amérique elles jugeront nécessaire de lui imposer, relativement aux droits des minorités, du tranzit et du commerce.

Le contradiction entre les deux traitements d'avant et d'après la guerre est trop grande, pour que le gouvernement roumain puisse perdre l'espoir de voir reconnaître son bon droit „[84].

Îţi scriu la o oră a nopţii când n-am la dispoziţie textele ce trebuie citate. Te rog a le completa şi a corecta corectitudinea gramaticală a frazelor. Ora plecării colonelului Dumitrescu nu-mi dă această putinţă.

Dumnezeu să ne ajute, căci dreptatea este a noastră. Reprezentanţii celor trei Puteri europene aici caută să ne arate că nu guvernele lor sunt cele vinovate".

Se apropia însă data stabilită pentru semnarea tratatului cu Austria. Două împrejurări cu deosebire erau împotriva României. Puţin înainte, la 19 august, Victor Antonescu, raportând o convorbire cu Philippe Berthelot, însemnase că acesta, la obiecţiile ce le aducea tratatului minorităţilor „a răspuns că, în raţionamentul meu, uitam ceva esenţial, şi anume că oameni eminenţi, ca dl. Take Ionescu, s-au declarat gata a iscăli şi tratatul cu Austria şi tratatul minorităţilor". Conferinţa se întemeia deci pe convingerea că, punctul de vedere intransigent al lui Ion

---

84 „în 1916, Franţa, Marea Britanie şi Italia recunoşteau României dreptul de a lua parte la tratativele de pace cu duşmanul pe un picior de perfectă egalitate cu ele (a se reproduce art. relativ al tratatului de alianţă din 1916). În 1919, aceleaşi puteri, prin tratatul ce l-au negociat cu Austria, cer ca România să se angajeze să admită tot ceea ce, de acord cu America, vor socoti necesar a-i impune cu privire la drepturile minorităţilor, la tranzit şi negoţ. Contrazicerea între cele două tratamente, de dinainte şi de după război, e prea mare, pentru ca guvernul român să poată pierde speranţa de a vedea recunoscut bunul său drept." (N.a.)

I.C. Brătianu nu era împărtăşit de alţi factori ai politicii româneşti şi că aceştia erau dispuşi să părăsească politica de împotrivire. În socotelile Consiliul Suprem, ca şi în acelea ale altor foruri, diplomatice sau financiare, asemenea consideraţii nu erau lipsite de însemnătate. Ele determinau în special din partea Statelor Unite o reluare a ofensivei, începută încă din primăvară de Hoover. Ziua de 4 septembrie aducea ştirile cele mai alarmante: primul delegat american la Paris declarase hotărât că ţara sa va părăsi Conferinţa de Pace, dacă nu se vor lua măsuri severe împotriva României, aflate în stare de rebeliune împotriva Consiliului Suprem şi propunea nu mai puţin decât: excluderea ei din rândurile Puterilor Aliate şi Asociate, ruperea legăturilor diplomatice, blocusul economic şi financiar.

În încordarea rezultata în urma acestor împrejurări, Mişu şi Victor Antonescu încercară un ultim demers pe lângă Clemenceau. La 7 septembrie, erau primiţi de preşedintele Conferinţei, căruia îi arătau din nou toată bunăvoinţă de a semna tratatul cu Austria, dar fără clauza minorităţilor.

Răspunsul trebuie notat, pentru că ne arată, în adevărata lor lumină, sentimentele bătrânului „părinte al Victoriei" faţă de ţara noastră şi de revendicările ei. El dovedeşte însă în ce măsură intenţiile sale erau covârşite de necesitatea de a menţine un front unitar de acţiune cu puterile anglo-saxone.

„Ne-a răspuns că nu crede că Conferinţa ne-ar admite (să semnăm) cu rezerve, dar că socoteşte că s-ar putea poate admite ca România, în loc să semneze tratatul privitor la minorităţi cu principalele Puteri Aliate, să-l încheie cu Societatea Naţiunilor... am putea să ne înţelegem în această privinţă cu Berthelot... Ne-a spus cât a fost de mulţumit de intrarea armatei române în Budapesta şi ne-a sfătuit să ne ferim de o politică de curată aventură, în care România ar putea fi atrasă de Italia".

Clemenceau revenea deci la ideea ce o avusese încă

de la începutul discuţiilor în jurul tratatului minorităţilor: înlocuirea Marilor Puteri, a căror superioritate jignea suveranitatea României, cu Societatea Naţiunilor, organism politic încă nedefinit, care tocmai atunci se constituia. De altă parte, expresia bucuriei sale pentru ocuparea Budapestei aşeza într-o nouă lumină pe semnatarul notelor ameninţătoare, împotriva cărora se ridicase guvernul român.

Dar Philippe Berthelot nu dădu nicio urmare iniţiativei preşedintelui Consiliului. „Ne-a spus, raportau Mişu şi Victor Antonescu, că ar fi foarte dispuşi să suprime, din tratatul ce urmează să-l semnăm cu Aliaţii, preambulul privind independenţa vechiului Regat şi aducerea în discuţie a Tratatului de la Berlin, dar că ideea preşedintelui Consiliului să înlocuiască în tratat Puterile Aliate, cu care trebuie să semnăm, ca părţi contractante, prin Societatea Naţiunilor este neadmisibilă. Aceasta ar reveni să ne oblige să contractăm cu Societatea Naţiunilor, care încă nu există, şi a face obligaţiunea noastră iluzorie şi fără aplicare imediată. Rezultatul ar fi suprimarea indirectă şi piezişă a clauzei minorităţilor în tratatul cu Austria”. Clemenceau greşise, pur şi simplu; niciodată nu ar fi în stare să obţină asemenea concesii de la englezi şi mai ales de la americani.

Tratatul cu Austria a fost deci semnat la St. Germain, la 10 septembrie, fără prezenţa delegaţiei române; nici cea iugoslavă nu luase parte, deşi era în curând să revină asupra primei ei împotriviri. La 8 septembrie, delegaţia română îşi înfăţişase protestul, arătând că nu poate adera la art. 60 al Tratatului. În urma intervenţiei anglo-americane, Clemenceau răspunsese a doua zi: „Conferinţa e de părere că o atare procedură este imposibilă. Tratatul trebuie sau semnat în întregime sau deloc. Nu există soluţie mijlocie”. Un memoriu, încredinţat tot la 9 septembrie Secretariatului General al Conferinţei, rezuma încă o dată punctul de vedere al României, cu toate argumentele cunoscute. Numeroase intervenţii se mai produceau totuşi şi după solemnitatea de la St. Germain,

spre a obţine adeziunea noastră. Unele consideraţii capătă acum, în lumina actualităţii, un înţeles deosebit. „Opera Conferinţei, depeşa Mişu lui Brătianu, la 11 septembrie, este o clădire de cărţi de joc, care nu se poate menţine şi va trebui supusă mai târziu unei revizuiri. Esenţialul pentru România este de a nu se despărţi în aceste clipe de aliaţii ei. Sunt rugat să insist, pe lângă M.S. Regele şi dumneavoastră, pentru o soluţie repede şi satisfăcătoare". Italienii, în special, îşi manifestau intenţia de a îndruma politica lor în Balcani în înţelegere deplină cu noi.

La Bucureşti însă, semnarea Tratatului de la St. Germain fusese considerată ca un fapt hotărâtor. Nu se ţinuse seamă de obiecţiile întemeiate ale ţării noastre, se nesocotise rezistenţa înverşunată a guvernului Brătianu la clauzele ce le considera umilitoare.

Guvernul, care, prin presa sa oficioasă, dusese în lunile iulie şi august o campanie susţinuta împotriva pretenţiilor Conferinţei, reproducând, din ziare străine, articole cu privire la satrapii financiari, Baruch şi Bauman[85], comparând „ce ne-a impus Bismarck la 1878 „cu „ce vor să ne impună Aliaţii la 1919 „[86], se socotea îndreptăţit să tragă consecinţele. Un consiliu de miniştri, întrunit la Sinaia, cu reprezentanţii tuturor provinciilor unite, hotăra o demisie demonstrativă împotriva a ce, a doua zi, „Viitorul" definea „politica consulară şi fanariotă"[87] a Marilor Puteri.

Iată, de altfel, textul acestei demisii, de două ori istorice, prin împrejurările în care se producea şi prin înţelesul ce-l lua în faţa Europei:

„Sire, după victoria Aliaţilor, Majestatea Voastră a binevoit a mă însărcina cu formarea Ministerului şi a mă numi prim delegat la Conferinţa de Pace. Am primit de acord cu colegii mei această înaltă şi grea misiune, rugând pe Majestatea Voastră să binevoiască a aproba ca să n-o îndeplinesc decât pe temeiul tratatului de alianţă ce

85 *Viitorul*, 29 iulie 1919. (N.a.)

86 *Ibid.,* 30 august. (N.a.)

87 *Ibid.,* 12 septembrie. (N.a.)

semnasem la 1916. Consiliul Suprem al Marilor Puteri, care a înlocuit Conferinţa de Pace a statelor Aliate, n-a ţinut seama de acest tratat şi a hotărât să impună României condiţiile pe care ea nu le poate primi, deoarece sunt incompatibile cu demnitatea, neatârnarea şi interesele sale politice şi economice. Aceasta este convingerea unanimă a membrilor guvernului, atât a celor din Vechiul Regat, cât şi a celor ce reprezintă toate ţinuturile unite. Tratatul nostru de alianţă fiind astfel nesocotit, am onoarea a ruga pe Majestatea Voastră să binevoiască a primi demisia ministerului.

Sunt, cu cel mai profund respect, Sire, al Majestăţii Voastre prea plecat şi supus servitor.

Bucureşti, 12 septembrie 1919.

Ion I.C. Brătianu Preşedintele Consiliului de Miniştri[88]

Iar intervenţiilor transmise cu o zi înainte de Mişu, le răspundea în termenii următori:

„Telegrama dumitale îmi soseşte azi dimineaţă, sâmbătă 13 septembrie. Mi-am dat demisia ieri şi Regele a însărcinat pe Maniu să alcătuiască noul cabinet. E prea târziu pentru mine şi prea devreme pentru altul de a vă modifica instrucţiunile. De altfel, persist în a considera o imposibilitate morală de a adera la stipulaţiile privitoare la minorităţi; cât priveşte Ungaria, cred că dacă Conferinţa arată puţină bunăvoinţă, ne vom putea înţelege. Aceasta este părerea mea”.

Astfel se încheia, după glorioasa întrerupere a luptelor de pe Tisa şi a ocupării Budapestei, epilogul firesc al plecării de la Paris, din seara de 2 iulie.

Campania din Ungaria şi rezultatele ei ar fi trebuit să schimbe toate datele problemei. Ea nu abătuse însă cu nimic de la obiectivele lor hotărârile Conferinţei şi ale forţelor ce se agitau în jurul ei. Împotrivirea României ridicase prea multă vrăjmăşie; ea trebuia înfrântă şi exponentul ei doborât.

A fost totuşi şi un epilog la epilog, datorit crizei

88 *Ibid.,* 13 septembrie. (N.a.)

ministeriale, neobişnuit de lungi, în urma demisiei guvernului Brătianu. D-l Maniu nu primi în cele din urmă să constituie noul guvern, iar soluţia unui cabinet de înalţi funcţionari, pe urmă aproape numai de generali, care să prezideze alegerile, de atâtea ori amânate, nu se impuse decât cu încetul. De abia la sfârşitul lui septembrie s-a constituit guvernul generalului Văitoianu, care primise misiunea de a continua politica de rezistenţă. Până atunci, Ministerul demisionat urma să gireze mai departe afacerile curente; de fapt, Brătianu a lucrat tot atât de mult în acest interval şi chiar mai târziu, ca şi în momentul în care se afla în fruntea guvernului.

Două chestiuni în special se cereau rezolvate fără întârziere. În urma demisiei guvernului, sosise la Bucureşti un trimis extraordinar al Consiliului Suprem, diplomatul englez Sir George Clerk. Intrat în ţară, prin Budapesta, cu destule sentimente şi prejudecăţi ostile, primirea ce i s-a făcut la Bucureşti şi cunoaşterea mai exactă a realităţilor l-au transformat, în câteva zile, într-un susţinător convins ai drepturilor noastre.

Sosise cu un bagaj însemnat de note diplomatice şi demersuri cominatorii: în valiza sa se aflau textele a nu mai puţin de nouă note ale Conferinţei, adresate guvernului român, de la 4 august la 5 septembrie.

Ultima, semnată Clemenceau, Frank L. Polk, Arthur James Balfour şi Tittoni, se încheia cu aceste cuvinte:

„Trebuie ca Conferinţa să ştie şi să ştie fără întârziere unde a ajuns şi cum urmează de acum înainte să considere un stat pe care până acum a fost mândra de a-l numi aliatul ei”.

Dar, la Bucureşti, trimisul Consiliului Suprem îşi redacta acum raportul cerând aproape în fiecare zi părerea lui Ion I.C. Brătianu, dornic să primească sugestiile şi argumentele sale. Un pasaj e cu deosebire interesant, în ce priveşte acţiunea din Ungaria:

„Asupra unui singur punct dl. Brătianu şi-a luat întreaga răspundere. Când ultima înaintare a eşuat şi a devenit o retragere, a ordonat armatei române să nu se

oprească până ce nu va fi atins Budapesta. D-l Brătianu simţea că, pentru securitatea României şi în general a Europei, aceasta era esenţial şi că acţiunea sa îi părea, deşi neautorizată, atât de vădit în interesul general, încât nu şovăia a o lua, mai degrabă decât de a referi la Paris şi de a risca un refuz, aşa cum făcuse altă dată experienţa". Se restabilea astfel întregul adevăr asupra acţiunii armatei noastre şi a ocupării capitalei duşmane.

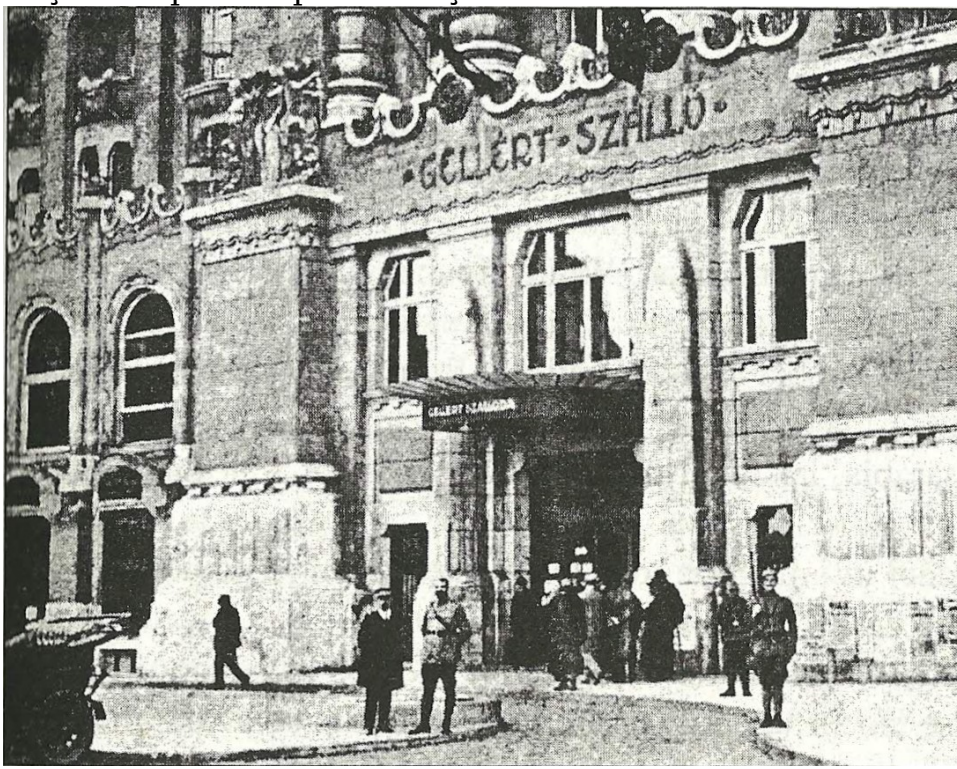

Comandamentul român la Budapesta

Populaţia Budapestei hrănită de trupele române

Cu o mişcătoare stăruinţă, Sir George insista pentru a dezvolta în raportul său argumentele invocate de România în scopul de a împinge graniţa dinspre Ungaria până la revărsarea Mureşului şi la Békés Csaba. E destul de amuzant de a urmări efectul acestei procedări la Paris. La 20 septembrie, lui Lloyd George, care îl acuza de a susţine pe sub mână împotrivirea României, Clemenceau îi opunea, nu fără umor, inacţiunea lui Sir George Clerk la Bucureşti: „Iată agenţii dumneavoastră! „Îl apostrofa Tigrul pe primul ministru britanic… E probabil că, sub mustăţile sale stufoase, va fi ascuns atunci un surâs.

Dar într-un perfect paralelism cu criza de la începutul lui iulie, o altă problemă revenise la ordinea zilei. Din bogatul arsenal de care dispunea, Conferinţa nu se putea să nu folosească, într-un moment de tensiune,

chestiunea Basarabiei şi a Dobrogei noi. Ea rămăsese deschisă; de atunci propaganda împotriva noastră continuase cu înverşunare din partea unor anumite cercuri ruseşti, sprijinite de o anumită finanţă americană, care produseseră chiar la mijlocul lui iulie, la Paris, pe „un ţăran român din Basarabia", care protesta cu vehemenţă împotriva „oligarhiei româneşti" şi a asupririi ei. Krupensky şi Schmidt, intitulându-se „delegaţi ai Basarabiei", asaltau Secretariatul Conferinţei cu protestele şi memoriile lor.

Lansing, ministrul de Externe al Statelor Unite, rămăsese la punctul său de vedere şi continua să pretindă, imperturbabil, plebiscitul în ţinutul dintre Prut şi Nistru.

În fine, un alt delegat american, White, opunea lui Victor Antonescu, la 19 iulie, argumente de natura şi calitatea acestora:

„Românii din Basarabia nu vor să ştie de România; Basarabia a făcut parte din Moldova înainte de constituirea României, căci România s-a format fără Basarabia, iar votul populaţiei poate fi dat sub impulsiunea împrejurărilor".

Îşi însuşise deci în întregime toate elementele tezei susţinute de ruşii de toate nuanţele, de la reacţiune la bolşevism.

De altă parte, şi în privinţa Dobrogei noi, unde de la început fuseseră unele îndoieli, se ciocneau acum păreri deosebite. Ele se puteau rezuma astfel în prima jumătate a lui iulie:

1. Anglo-saxonii cereau retrocedarea unei părţi a Cadrilaterului, Bulgariei[89].
2. Conferinţa trebuia să sugereze României să cedeze această porţiune Bulgariei.
3. Conferinţa s-ar mulţumi să întrebe România dacă îşi înfăţişează atari cesiuni.

Franţa însă se opunea categoric oricărei cedări a

89 La începutul lui septembrie, *Chicago Tribune* propunea o soluţie originală: Bulgaria să obţină Dobrici (Bazargic), iar în schimb România să capete Vidinul. (N.a.)

teritoriului, stăpânit de România înainte de război.

Elementul nou, la începutul lui septembrie, îl constituia legarea unei chestiuni de cealaltă, a Basarabiei de Cadrilater. Comunicând, la 12 ale lunii, că Clemenceau îşi asigurase sprijinul lui Balfour pentru a păstra Dobrogea nouă României, Victor Antonescu adăuga: „Berthelot mă informează că, dacă România ar voi de la sine să cedeze o parte a Cadrilaterului Bulgariei, Conferinţa ar putea recunoaşte Basarabia României, dar pentru aceasta nu trebuie ca România, prin refuzul ei de a semna tratatul cu Austria, să se pună ea însăşi în afară de politica Aliaţilor".

Aceeaşi impresie rezulta, la aceeaşi dată, dintr-o convorbire cu Tardieu. Demisionar de câteva zile, Brătianu răspundea, la 17 septembrie, ferm şi categoric: „Conversaţiile cu Berthelot şi Tardieu nu mă surprind, vedeam demult cu ochiul liber şantajul ce voia să se facă. În ce mă priveşte, nu schimb întru nimic modul meu de a vedea. Cea mai bună garanţie stă în ocuparea efectivă a Basarabiei şi a Cadrilaterului şi în interesul superior, pe care Clemenceau însuşi va sfârşi prin a-l vedea, că România trebuie susţinută, iar nu dărâmată.

Nu trebuie să-şi închipuie, la Paris sau aiurea, că vom semna tratatul minorităţilor".

Dacă stăruim asupra acestei chestiuni e că în ultimul timp s-a căutat a se interpreta în alt mod punctul de vedere a lui Ion I.C. Brătianu în chestiunea Cadrilaterului; s-a insinuat că ar fi fost totuşi dispus, la acest hotar mai recent al ţării, la oarecare concesii. Un singur lucru poate fi considerat adevărat: în ordinea importanţei, Basarabia şi Banatul întreg treceau pentru el înaintea Cadrilaterului. Aceasta nu însemna însă, după cum se vede din telegrama alăturată, că nu susţinea cu aceeaşi tărie drepturile României în această regiune, el care cunoştea, mai bine decât alţii, împrejurările în care ţara o dobândise şi compensaţia ce o constituia, nu numai pentru noul echilibru balcanic din 1913, acum depăşit de evenimente, dar mai ales pentru protectoratul cultural şi religios, pe care România îl exercitase, aproape jumătate de secol,

asupra aromânilor din Macedonia.

Astfel, zi de zi, şi-a urmat corespondenţa diplomatică cu toate oficiile noastre, până la constituirea guvernului Văitoianu, dar în definitiv indirect şi în timpul acestei guvernări de tranziţie. Dificultăţile ce le înfruntase nu-l lipsiseră de simţul său înnăscut al ironiei şi de dreptul de a glumi. La 25 septembrie încă, dădea noului ministru al Italiei la Bucureşti, Martin Franklin, următorul răspuns la o intervenţie în favoarea navigaţiei Lloydului din Triest în porturile noastre:

„Imaginaţia unui creier demisionar nu pricepe prea bine cum se pot stabili relaţii comerciale cu o ţară pe care Conferinţa a pus-o la carantină.

Totuşi, un vechi obicei nu-mi permite să refuz ceea ce cere un ministru al Italiei şi intervin, pentru ca aceste uşurinţe, cu titlu provizoriu, să fie acordate Lloydului din Triest, al cărui caracter italian nimeni în România nu se gândeşte să-l conteste. Dacă Fiume ar depinde de noi, nu ar avea nici tratamentul Basarabiei, nici acel al Cadrilaterului... „Urmarea este îndeobşte cunoscută. Guvernul Văitoianu, constituit la 27 septembrie, a continuat să reziste, până ce alegerile, încercând pentru prima oară sistemul sufragiului universal, au adus în Cameră o majoritate haotică, iar noul guvern Vaida s-a văzut nevoit, în propriii săi termeni, să facă „saltul în prăpastie" şi să accepte, cu unele îmbunătăţiri, clauzele tratatului minorităţilor, sub presiunea ultimatumului trimis de Consiliul Suprem.

Astfel s-a încheiat „politica de rezistenţă". Discuţia în jurul ei însă nu s-a stins atât de curând. Într-o carte apărută în 1925 asupra acţiunii diplomatice a României în timpul guvernului Vaida-Voevod (noiembrie 1919-martie 1920) dl. V.V. Tillea, unul din colaboratorii domnului Vaida şi acum ministru la Londra, a formulat chiar categoric întrebarea:

„Era cu putinţă organizarea materială a politicii de rezistenţă?"[90]. Într-adevăr, argumentează domnia sa,

90 *Acţiunea diplomatică a României*, p. 24-29. (N.a.)

„guvernul liberal nu a luat nicio măsură de pregătire materială şi acest fapt ne dovedeşte, o dată mai mult, că nici dl. Brătianu nu credea în posibilitatea, în eficacitatea, precum nici în necesitatea unei politici de rezistenţă”.

Se analizează pe urmă diferitele sectoare ale pregătirii economice şi militare ce puteau sprijini o împotrivire la presiunile de tot felul ale Conferinţei de Pace. Singurul export posibil ar fi fost acela al petrolului, ridicat de germani, în timpul ocupaţiei, cam la 3/4 din producţia de dinainte de război; din acest punct de vedere, depindeam însă de Puterile Aliate. Comunicaţiile erau aproape inexistente; moneda scăzută, valoarea unui leu fiind cam a zecea parte din aceea a cursului său din 1916.

Primeam largi contribuţii din ajutoarele adunate de Crucea Roşie britanică şi americană; numai *„American Relief Administration „*ne trimisese „alimente în valoare de 64 528, 24 dolari, iar mărfuri în preţ de 1 374 119, 35 dolari”. Fără „ajutorul enorm pe care l-a primit România de la marii aliaţi”, ar fi fost desigur foamete în multe regiuni ale ţării.

Cât priveşte situaţia armatei, deşi o recunoaşte mai bună, după campania din Ungaria, decât în iarna 1918 – 19, totuşi aceasta nu împiedică pe dl. Tillea să socotească potrivite la „armătură şi muniţiuni”, pentru toamna anului 1919, acelea arătate la acest capitol de generalul Mărdărescu pentru… data anterioară, 1918. Nu insistam asupra logicii acestei concluzii, după dezarmarea totală a armatei ungureşti şi capturarea unui bogat material de război: 348 de tunuri de diferite calibre, 2 guri de foc de 305 mm, 332 mitraliere, 52.000 de arme, 4 316 carabine etc. numai după capitularea diviziilor din pustă[91].

Stăruind însă asupra stagnării comerţului, a greutăţilor de aprovizionare, a deficitului bugetar, a dependenţei în care ne aflam, în toate chestiunile economice şi financiare, de bunăvoinţa Aliaţilor, îi este uşor criticului din 1925 să încheie că „este regretabil că,

91 Gen. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei,* p. 161. (N.a.)

din cauza unor interese secundare, s-au pierdut cinci luni, care timp, întrebuinţat fiind pentru o „colaborare „şi „coordonare” a intereselor noastre cu acelea ale Conferinţei, ar fi putut cruţa unele nedreptăţi teritoriale şi o înfrângere şi umilire diplomatică”.

Ceea ce nu au înţeles dl. Tillea şi nici alţii, înainte sau după el, a fost că raţiunea însăşi a campaniei din Ungaria era nu numai de a stinge un periculos focar de anarhie, pe care ezitările Conferinţei îl lăsaseră aprins în mijlocul Europei Centrale, gata să-şi întindă flăcările fie spre Galiţia şi Ucraina, fie spre marile oraşe muncitoreşti ale Austriei şi Germaniei – dar, deopotrivă, pentru a echipa România cu materialul de război, de căi ferate, de navigaţie şi agricol luat în Ungaria, tocmai pentru „organizarea materială a politicii de rezistenţă”. Brătianu a spus-o doar limpede în telegrama sa de la 31 august, în care a arătat necesităţile vitale ale luptei cu „rechinii marilor trusturi” şi nevoia de a nu ne lipsi de materialul de război şi căi ferate luat de la vrăjmaşi, ca să nu ne ţină „gâfâind sub călcâiele lor”.

Ceea ce a lipsit a fost întrebuinţarea raţională şi folositoare a acestui material; ea cade însă, în cea mai largă măsură, în sarcina guvernelor care au urmat acelui demisionat la 12 septembrie 1919. De s-ar fi folosit cum se cuvenea prada de război de pe Tisa şi de la Budapesta, am fi putut poate aştepta criza apropiată a politicii Statelor Unite, ce era să îndepărteze, pentru multă vreme, acţiunea americană de interesele şi conflictele Europei.

În orice caz, de va fi fost „înfrângere”, nu se poate vorbi de „umilire”, atunci când şeful guvernului român şi-a apărat până la capăt convingerea care, orice s-ar spune sau s-ar insinua, a fost şi a rămas, până la urmă, întreagă.

Nu ne-au lipsit, în 1919, nici elementele morale, nici chiar acelea materiale pentru a susţine politica de rezistenţă. Dar materialele au ruginit pe liniile de garaj şi lipsa de încredere a acelora care au urmat guvernului Brătianu ne-a zădărnicit împotrivirea.

ÎNCHEIERE

Toate aceste împrejurări nu pot însă aduce nicio ştirbire paginii strălucite, pe care evenimentele de acum douăzeci de ani au înscris-o în istoria naţională.

Desigur, Unirea cu românii din provinciile eliberate o datorăm în primul rând războiului dezlănţuit în 1914 şi victoriei finale a Aliaţilor. Fără ea, nu ne-am fi putut realiza aspiraţiile, iar intrarea noastră în război ar fi rămas o jertfă, desigur necesară, dar fără rezultate imediate pentru afirmarea unui drept şi întărirea unui ideal. Desfăşurarea evenimentelor, după vicisitudini tragice, a realizat însă mai mult decât puteam nădăjdui la început: nu numai Ardealul, Bucovina şi o parte însemnată a Banatului, dar şi Basarabia, cu tot ţinutul cuprins între Prut şi Nistru. E de necontestat că acestor factori se datorează triumful principiului dezrobirii şi al Unirii.

Dar graniţele în care s-a închegat până în cele din urmă această unire, aşa cum ni le-au lăsat nesfârşitele lupte la masa verde a Conferinţei sau acelea mai crâncene şi mai sângeroase de pe malul Nistrului şi din câmpia Tisei, acestea nu le datorăm decât vitejiei soldaţilor noştri, priceperii şi hotărârii conducătorilor statului.

Campania din 1919 justifică, din acest punct de vedere, pe de-a întregul înţelepciunea politicii „de conservare” din decembrie 1917 şi ianuarie 1918. De nu se împiedica atunci exodul puterilor constituite ale statului în haotica Rusie; de nu se păstrau pentru zilele mai bune, ce aveau să vie, puterile vii ale naţiei, armătura ei esenţială de apărare şi de ocârmuire – fie chiar sub povara trecătoare a împilării vrăjmaşe şi a păcii sale vitregi; de lăsam altora grija să ne culeagă rămăşiţele din dezastru, pe harta Conferinţei de Pace, unde s-ar fi statornicit hotarele României?

Pe linia armistiţiului de la Belgrad, care ne oprise înaintarea la Mureş? Oare ce sprijin am mai fi putut oferi, în perioada de descompunere a împărăţiei austro-ungare, mişcării de dezrobire a românilor din Transilvania şi din Bucovina? S-a văzut doar în Banat ce a însemnat faptul că sârbii Armatei de Orient ne-au putut-o lua înainte.

Desigur, o putere militară care nu se află în serviciul unui ideal devine un teribil instrument de distrugere, care ori sfârşeşte prin a se nimici el însuşi, în catastrofa ce o dezlănţuie, ori apune în capitulări umilitoare, sau se mai poate descompune, sub acţiunea fermenţilor lăuntrici de revoluţie şi anarhie. Exemple se pot aduce destule.

Dar nici idealul nerezemat pe o forţă militară, organizată şi hotărâtă de a lupta, nu poate atinge rezultate durabile. Oricât de iscusită ar fi fost diplomaţia lui Venizelos, prin faptul că s-a întemeiat mai mult pe concursul Marii Britanii decât pe puterile proprii, Grecia s-a prăbuşit, de pe înălţimile ameţitoare ale tratatului de la Sèvres, pe asprele realităţi ale aceluia de la Lausanne.

S-a căutat mereu, şi s-a reuşit adesea, să se scadă valoarea luptelor noastre din Munţii Apuseni şi din Ungaria: încăierări cu bande neorganizate, victorii uşoare, deci fără jertfe, fără glorie şi fără însemnătate.

Perspectiva istoriei schimbă însă tot mai mult şi mai deplin înţelesul acestor împrejurări. Ea consideră jertfele: aproape 12.000 de ofiţeri şi soldaţi căzuţi de la trecerea Carpaţilor la intrarea în Budapesta; gloria de a fi îndeplinit, numai cu mijloacele noastre, ceea ce un Foch socotise că nu se poate realiza decât cu forţele unei întregi coaliţii, mai ales după înfrângerea cehilor; dar mai cu seamă ea va cântări importanţa rezultatului.

S-a vorbit de bătăliile hotărâtoare în istoria lumii. Polonii au denumit cu mândrie acea de la Varşovia, din vara anului 1920, în care au respins înaintarea bolşevică, a XVIII-a. Într-o conferinţă recentă, dl. Kiriţescu a revendicat pentru cea de la Mărăşeşti, care a susţinut în 1917 frontul de la răsărit al înţelegerii, locul al XIX-lea. Va trebui în orice caz să cuprindem sub acest nume şi frontul munţilor, căci fără împotrivirea îndârjită de la Grozeşti şi Târgul Ocnei, apărarea Mărăşeştilor nu ar fi fost cu putinţă. Dar, de este să ne călăuzim de aceste criterii, bătălia de pe Tisa, care a deschis drumul Budapestei, este, fără îndoială, a XX-a.

Ca să judecăm însemnătatea unei acţiuni militare, nu

trebuie să ţinem seamă numai de efectivele angajate în luptă, de numărul mai mare sau mai mic al morţilor şi al răniţilor.

Desigur, pierderile noastre în campania anului 1919 nu se pot asemui cu zecile şi sutele de mii de oameni care au pierit în măcelurile din Flandra, din Artois sau de pe Piave. Dar în urma acestor uriaşe încăierări, în care armate întregi au bătut pasul în aceleaşi locuri, în amestecul de sânge şi de noroi al aceloraşi tranşee, linia fronturilor adverse de-abia s-a mutat de la marginea unui sat sau de la hotarul unei păduri.

Ce alte consecinţe nu a avut lupta noastră din câmpiile Ungariei! Dacă nu o stăvilea acţiunea României, la Nistru şi pe Tisa, unde s-ar fi oprit oare expansiunea revoluţiei sociale?

Armatele Franţei, ale Angliei şi ale Italiei erau istovite de oboselile şi jertfele celui mai mare război, americanii grăbiţi să se întoarcă acasă. S-a văzut în jurul Odessei care era starea morală a unor trupe, care nu mai voiau să se bată, pentru care alte lupte, în ţinuturi îndepărtate, nu mai aveau înţeles.

Marea Neagră, care văzuse steagul răscoalei înălţat pe vasele ruseşti, a fost atunci martoră a revoltei pe navele franceze. Voinţă şi disciplină de luptă aproape nu mai era în primăvara frământată a acestui an de prăbuşiri şi de prefaceri istorice decât în rândurile armatei române, înviate ca prin minune din propria ei cenuşă, sub care însă ştiuse să păstreze flacăra aprinsă.

De n-ar fi fost acest element organizat şi conştient de rezistenţă şi de reacţiune, spectrul armatei roşii universale pe ţărmurile Rinului, care tulbura nopţile lui Lloyd George, ce uşor s-ar fi închegat în realitate! Între Rusia bolşevică şi Germania spartakistă, zămislirea însăşi a Poloniei independente ar fi fost zădărnicită şi armatele lui Tukhacevsky, care au năvălit un an mai târziu, n-ar mai fi întâlnit împotrivirea victorioasă care le-a oprit. Ce altă evoluţie ar fi luat evenimentele din Europa Centrală! Poate mişcările naţionale, care au dat unora din statele Europei

un nou izvor de putere, ar fi fost covârşite de răsturnarea obştească a ordinii sociale; în ultimă analiză, desigur că efectul cel mai paradoxal al victoriei româneşti şi al cuceririi Budapestei rămâne recenta adeziune a Ungariei la pactul antikomintern! De va fi avut cunoştinţa de această întorsătură neprevăzută a împrejurărilor, Ion I.C. Brătianu, în lumea senină a celor ce au părăsit grijile pământeşti, va fi socotit că opera a depăşit până şi intenţiile artistului!

Mai este, de altă parte, o eroare istorică ce trebuie neapărat rectificată. Prea multă vreme, prin atitudinea ei hotărât antirevizionistă – de altfel logica – România a fost socotită ca o ţară deplin satisfăcută de rezultatele Conferinţei de Pace şi de bunăvoinţa factorilor ei hotărâtori.

Toată drama discuţiilor de la Paris, toate luptele delegaţilor noştri pentru o graniţă ce nu ne-a fost lăsată, împotriva unei subordonări ce n-o acceptam, au fost date uitării. S-a păstrat o amintire din ce în ce mai nedesluşită a supărării primului delegat al ţării, fără ca poporul, ascultând de alte îndrumări, să mai înţeleagă rostul adevărat al acestei împotriviri.

Au trebuit să treacă aproape două decenii, pentru ca, în lumina noilor împrejurări, amintirea acestor evenimente să pătrundă, mai deplin şi mai exact, în conştiinţa publică. Oricum ar evolua în viitor destinele continentului nostru, s-a înţeles, în sfârşit, raţiunea profundă a acţiunii lui Ion I.C. Brătianu: voinţa lui, întemeiată pe o viziune cu adevărat profetică, de a nu lega soarta şi hotarele ţării de litera unui tratat, căruia istoria însăşi, în mersul ei, îi prevestea sfârşitul mai apropiat sau mai depărtat, ci de realităţile permanente, naţionale şi etnice, ale întregului cuprins al revendicărilor româneşti.

De-abia acum se poate înţelege sentimentul său de a nu ne înfăţişa viitorimii ca ghiftuiţii unei păci realizate prin bunăvoinţa învingătorilor, ca resemnaţi în conservarea *statică* a câştigurilor aduse de norocul biruinţei – care mâine se poate întoarce –, ci ca expresia vie, *dinamică,* a

aspiraţiilor de veacuri, nedeplin confirmate de autoritatea vremelnică a sfatului de la Versailles şi înfăptuite, în marginile lor de astăzi, prin puterile şi jertfele noastre, într-o largă măsură: „prin noi înşine”.

Această conştiinţă a adevărului istoric trebuie astăzi mereu dezvoltată şi adâncită. Desigur, nu ne gândim să întemeiem pe aceste împrejurări revendicări teritoriale sau să mai adăugăm un revizionism la altele. Dar dacă am făcut păcii generale concesiunea însemnată de a nu cere nimic, dincolo de hotarul tranzacţional de la 1920, cu atât mai absurdă putem considera pretenţia de a discuta dreptul nostru dincoace de aceste margini.

Iar când ni se vorbeşte cu atâta stăruinţă de soarta minorităţilor aflate în România, trebuie întotdeauna să ne amintim că mai sunt dincolo de hotarele noastre destule minorităţi româneşti, a căror viaţă nu ne poate fi indiferentă. Dar mai este o concluzie de tras. Alt reazem şi alt temei capătă existenţa naţională a unui stat când se ştie că graniţele sale nu i-au fost numai hărăzite prin bunăvoinţa prietenilor – de care împrejurări grele îl pot uneori depărta –, dar de efortul său propriu, de voinţa şi hotărârea sa de luptă şi de biruinţă. Din tragediile altora, să culegem cel puţin acum acest învăţământ.

Acţiunea anului 1919 ne lasă astfel o îndoită moştenire; ea se numeşte: *Integritate şi Independenţă.*

*

* * *

Acestea au fost trudele şi luptele conducătorilor noştri de atunci care, în zilele Regelui Ferdinand, au ştiut să făurească, în mijlocul atâtor împrejurări potrivnice, în luptă cu atâţia vrăjmaşi, dintre care cei ascunşi nu erau cei mai puţin periculoşi, o România Mare şi liberă. S-ar putea scrie la capătul acestei expuneri aceleaşi versuri din *Eneida,* pe care le-am aşezat la începutul ei:

„Tantaie molis erai, romanam condere gentem, Atât de mare era truda pentru a întemeia neamul roman”.

Dar cum s-ar putea ea încheia mai bine, decât prin cuvintele pe care Ion I.C. Brătianu le rostea în memorabila

şedinţă a Adunării Deputaţilor, din 17 decembrie 1919, în care arăta Camerei şi ţării, ce încă nu-l înţelegeau deplin, temeiurile şi rosturile acţiunii sale:

„Cea mai bună definiţie pe care am găsit-o, de ceea ce înseamnă o naţiune, este aceea a conştiinţei morale. O naţiune este o conştiinţă naţională. Cât valorează una, atât înseamnă cealaltă.

Conştiinţa a ceea ce eşti şi hotărârea fermă de a fi este puterea cea dintâi a unui popor. Cum şi-o manifestă el, astfel îşi aşază rolul şi rostul în mijlocul neamurilor…

Consiliul Suprem, cu hotărârile sale, este o instituţie vremelnică. Peste el, pe deasupra lor, stă interesul superior şi permanent al popoarelor civilizate, care vrea în aceste ţinuturi ale lumii să se aşeze şi să se dezvolte un stat puternic, puternic prin ceea ce reprezintă, puternic prin ceea ce este, puternic prin constituirea sa internă, puternic mai presus de toate prin conştiinţa care o are despre înalta lui misiune…

În lupta de azi între cele două concepţii ale Consiliului Suprem şi a noastră, noi avem pentru noi ideea cea mare şi avem astfel pentru noi siguranţa triumfului în viitor…

Sunteţi, domnilor, toţi, reprezentanţii unui popor care este mândru şi poate să fie mândru de trecutul său şi care trebuie să aibă mare încredere în viitorul său. Fiţi cât de modeşti pentru persoana dumneavoastră, nu fiţi modeşti pentru poporul pe care îl reprezentaţi.

Aveţi conştiinţa că cu numărul lui şi cu situaţia în care a fost, nu este popor care să fi putut să îndeplinească un rol mai nobil, un rol mai rodnic decât l-a îndeplinit neamul nostru. Şi de aceea rog pe dl. prim-ministru, în zilele de azi, să nu-şi mai termine cuvântările sale ca acelea ale unui om care intră în prăpastie, pentru că în prăpastie nu se cade să se coboare acela care poartă destinele poporului român.

Nu, domnilor, daţi-vă seama cu toţii că trăim zilele învierii şi să zicem, toţi împreună:

Sus inimile!”

INDICE[92]

Abony, localitate lângă Szolnok, 88.

Adrianopol, tratatul de la 70.

Agoston, în consiliul comisarilor unguri, 88.

Alba Iulia, adunarea de la 1 decembrie 1918 şi unirea cu România, 25; I.I.C. Brătianu acolo când armata română intra în Budapesta, 112.

Alexandru I, al Serbiei, principe regent, convorbire cu I.I.C. Brătianu asupra Banatului, 33 şi cu Tavernier, 33.

Aliaţii (Anglia, Franţa, Italia), 19, 22, 114, 117; înaintarea lor spre Dunăre, 22, cum priveau situaţia noastră în decembrie 1918, 25, tratatul înfăţişat delegaţiei germane, 58, ultimatum dat Ungariei, 73, contra ofensivei române peste Tisa, 88, neînţelegeri cu privire la Ungaria, 126; vezi Conferinţa de Pace, Consiliul Suprem, Antanta.

America, americanii (= Statele Unite), 29, 37, 45, 46, 55, 67, 68, 76, 126, 129, 141; contra armatei române în Ungaria, 113; vezi Wilson, Lansing, Hoover.

American Relief Administration, 136.

Andrassy putea, la Budapesta, defilarea armatei române, 107.

Anglia, Englitera, Marea Britanie, englezii, 41, 48, 65, 75, 94, 125, 127 140, 141; asupra păcii separate a României, 27, se opune la recunoaşterea României ca aliată a Antantei, 29, înţelegere cu Franţa pentru împărţirea Şirei, 29, armata ei, 73; vezi Lloyd George, Balfour.

Anglo-saxonii, 49.

Antanta, atitudinea faţă de România, 29; 94.

Antonescu, colonel la M.St.M., consfătuire la I.I.C. Brătianu, 22.

Antonescu Victor, 20, 69, 71, 80, 120, 127, 127, 134; vine cu avionul de la Salonic la Iaşi cu instrucţiuni, 20, înapoierea spre Franţa, 20, ministrul României la Paris, 28, raportează o convorbire cu Ph. Berthelot, 127.

Apuseni, M-ţii, 25, 48, 96, 140; românii atacaţi de

92 A fost alcătuit prin bunăvoinţa d-lui C. Grecescu, secretarul Aşezământului cultural „Ion C. Brătianu.” (N.a.)

unguri în 50.

Arad, oraş, comitat, 46.

Ardeal, 25, 46, 96, 100, 110, 119, 139.

Ardelenii din America, 55.

Armata română, oprită pe malul Tisei, 87; Conferinţa de Pace impune retragerea ei la graniţă, 90; rămâne la Tisa după intervenţia lui Foch, 91, 98, urmăreşte pe unguri peste Tisa, 100, ocupă Budapesta, 106 – 107, 113, apără civilizaţia contra bolşevismului, 113, passim.

Aromâni, 135.

Artois, 141.

Asia Mică, 60.

Atanasescu, lt. -col., comandant al Regimentului 11 roşiori, supraveghează dezarmarea Corpului I de armată maghiar, 106.

Ateneul Român, conferinţa lui I.I.C. Brătianu asupra războiului Independenţei, 11, 34.

Australienii, 68.

Austria, 51, 59, 61, 68, 70, 83, 124, 127, 129, 134, 137; tratatul de pace cu, 40, 59, comunicat statelor interesate 61, prevederile asupra minorităţilor, 63; armata ei după tratatul de pace, 72.

Austro-germanii, nu puteau menţine ordinea în Bucovina şi Transilvania, 21.

Austro-Ungaria, 66; tratatul cu, 59.

Averescu Al., guvernul, 21; tratatul de pace cu Puterile Centrale, 27.

Balcani, 31; frontul din, prăbuşit, 19.

Balcanic, pactul, 60.

Balcanică, Peninsulă, 43, 60.

Balfour, James Arthur, ministru englez, 81, 132; asupra graniţei României către Ungaria, 78, asupra dezarmării Ungariei, 94, pentru necedarea Dobrogei noi către Bulgaria, 134.

Baltica, Marea, 60.

Banatul, 31, 33, 42, 45, 59, 60, 82, 108, 110, 120, 124, 139, 140; chestiunea lui, 30, românii în 45, ocupat de

armata sârbă, 45.

Banca Naţională a României disponibilul ei la Londra, 55.

Bandholtz, general american, 119, 123.

Barbusse Henri, 42.

Barclay G., ministrul Angliei în România, 24; recunoaşte oficial extrema gravitate a situaţiei României la 21 decembrie 1917, 25 – 26.

Baruch, american, priceput în ale petrolului, 54, 130.

Basarabia, 20, 51, 81, 132, 139; chestia ei la Conferinţa de Pace, 14, 82; unirea cu România, 29, 34, situaţia ei în 1919, 47; drepturile României asupra ei, 81; – *de nord,* înăbuşirea bandelor ucrainene, 47; – *de sud,* luată de ruşi la 1878, 34.

Bauman, satrap financiar la Conferinţa de Pace, 130.

Beck, colonel, ministru de Externe al Poloniei, asupra regimului minorităţilor, 78.

Békés Csaba, 122.

Belgia, belgienii, 43, 59.

Belgrad, 32, 88, 93; armistiţiul de la încheiat de Franchet d'Espérey, 45, 140; contra României, 124.

Beneş, 69, 76, convocat la Comitetul de la Wilson asupra limitării armamentelor, 71, 72.

Bérenger, pune chestia petrolului român din partea franco-engleză, 54.

Berlin, 124; Congresul de la atitudinea delegaţilor români, 34, 46; Tratatul de la 129.

Berthelot, general, 20, 23; comandant al armatei de la Dunăre, vrea să treacă Dunărea, mesaj către guvernul român, 22.

Berthelot Philippe, secretar general al Ministerului de Externe francez, 40, 42, 64; declaraţii cu privire la tratatul minorităţilor, 127, asupra – tratatului cu Austria, 129, asupra Cadrilaterului, 135.

Bihor, comitatul, 46.

Birex, birou care centralizase operaţiile de export

ale petrolului, 56.
Bismarck, 38, 130.
Bistriţa, valea, 25.
Boemia, 66.
Böhm, în consiliul comisarilor unguri, 88.
Bokany, comisar politic ungur la un corp de armată, 97.
Bologa, sat în Transilvania, atrocităţile ungureşti, 47.
Bolşevici, ruşi şi unguri, 50.
Bouillon Franklin, parlamentar francez, 38.
Bourgeois, 59.
Brandenstein, colonel cu misiunea germană la Iaşi, 24.
Brătianu Const., secretar al delegaţiei române la Conferinţa de Pace de la Paris, 32.
Brătianu Ion C., 34, 100.
Brătianu Ion I.C., prim-ministru, prim delegat al României la Conferinţa de Pace, 9, 21, 27, 69, 75, 102, 113, 141; conferinţe asupra Războiului Independenţei, 11; guvernul, demisia, 13, 26; plecarea la Conferinţa de Pace, 12, 31, 32; atitudinea sa la Paris după ziarele opoziţiei, 12, 15; al doilea delegat la Conferinţa de Pace după Seton Watson, 14; întâlneşte pe Victor Antonescu la Saint-Aulaire, la Iaşi, 20; condiţiile unui guvern de colaborare cu Take Ionescu, 21, 31 – 32; reintrarea României în acţiune, 22, 23; sprijină guvernul Coandă, 23 – 24; comunică miniştrilor aliaţi ultimatumul dat comandantului german de la Bucureşti, 24; circulară către miniştrii României în statele aliate asupra situaţiei României, 26; angajamentele României faţă de aliaţi, 27; revendicările României şi baza de acţiune eficace, 28; asupra atitudinii Antantei faţă de România, 29 – 30; teza României la Conferinţa de Pace, atmosfera grea de acolo, divergenţa cu Take Ionescu, 30; convorbire cu principele Alexandru al Serbiei asupra Banatului, 33; atitudinea sa faţă de Conferinţa de Pace, 34 – 35; pleacă de la Conferinţa de Pace pe chestia tratatului minorităţilor, 40; raporturile cu Clemenceau, 40; expunere

asupra revendicărilor României înaintea Conferinţei, memoriul, 43 – 44; dificultăţile din cauze economice şi a chestiei evreieşti, 45, 47, la telegrama lui Pherechide, 47; la dejun la Lloyd George în chestia bolşevicilor, 48 – 49; asupra obiectivelor armatei române în Ardeal, 50; înţelegere cu Paderewski pentru ocuparea Ruteniei şi a Galiţiei de Sud, 50; convocat pentru a fi înştiinţat de chemarea germanilor la Versailles, 51 – 52; refuzul declaraţiei privitoare la petrol, 53; asupra Tratatului de la Versailles, 58 – 59; convorbire cu Pichon, 59; asupra notei comune pentru cunoaşterea clauzelor tratatelor, 61, 62; asupra minorităţilor, 63 – 64, 67 – 68, 70 – 71, 74 – 75, 80, 124, 126 – 127; atmosfera la Conferinţa de Pace, 69, memoriu către Wilson asupra chestiei evreieşti în România, 70; convocat la Wilson pentru limitarea armamentelor, 71, 73; asupra graniţei României spre Ungaria, 76, 78; semnează Tratatul cu Germania, 80; despre tratatul de pace impus Germaniei, 80; drepturile României asupra Basarabiei, 80 – 83, 135; părăseşte Conferinţa de Pace, memoriul: motivele, 82, 83, 87, 91; asupra cererii aliaţilor de a dezarma pe unguri, 94; expunere asupra tratativelor de la Paris înaintea Regelui şi a Consiliului de Miniştri, hotărârile luate, 94; refuzul semnării tratatului cu Austria cu clauza minorităţilor, 95; pe front, la Tisa, 100, 108; la Sibiu anunţă adunării ardelene, ocuparea Budapestei de către armata română, 111; la Timişoara la intrarea armatei române, la Alba Iulia, Sibiu, 112; confirmă primirea notelor agresive ale Consiliului Suprem, 116, răspuns la aceste note, 116 – 117; răspuns la noul demers cu privire la armata română de la Budapesta, 117 – 118; asupra neamestecului armatei române în chestiunile interne ale Ungariei, 119, 120; circulară privitoare la raporturile României cu Ungaria, 121 – 122, atitudinea României faţă de regimul politic din Ungaria, 122; răspuns la sistarea livrării de armament de către aliaţi, 125 – 126; guvernul, demisia, 130 – 131; la intervenţiile lui Mişu, 131; asupra acţiunii armatei române şi ocuparea Budapestei, 132; asupra părerilor lui Berthelot

şi Tardieu cu privire la Basarabia şi Cadrilater, 135, drepturile României asupra Banatului şi Cadrilaterului, 135, ce înseamnă o naţiune, 143 – 144.

Brătianu Vintilă, 56.

Briand, 59.

Brockdorf-Rantzau, preşedintele delegaţiei germane la Versailles, 58.

Brown Ph. Marshall, misiunea lui din partea comuniştilor lui Béla Kun, 87 – 88.

Bucovina, 31, 59, 139, 140; acţiunea militară română în (1918), 21.

Bucozeni, bande de bolşevici încearcă să treacă Nistrul la 99.

Bucureşti, 9, 10, 23, 45, 47, 48, 49, 50, 66, 78, 83, 87, 91, 93, 102, 108, 110, 112, 123, 125, 129, 130, pacea şi tratatul de la cu germanii (1918), 19, 22, 27, 29, 58, 116.

Budapesta, 14, 48 – 49, 50, 51, 76, 91, 97, 104, 106, 108, 110, 111, 113, 117, 118, 128, 131 – 132, 137, 123, 125, 140; ocupată de armata română, 12, 87, 106 – 107; revoluţia contelui Kérolyi, 21; sub comunişti, 87; misiunile interaliate vin s-o ia în stăpânire, 107; măsuri luate de armata română pentru asigurarea hranei populaţiei, 119.

Buftea, tratatul, 58; preliminarii de pace, 116.

Bug, 43.

Bulgaria, bulgarii, 30, 33, 40, 59, 61, 62, ’72, 93; capitularea armatei sale, 19; armistiţiul cu aliaţii, 19; tratatul cu, 59.

Cadrilaterul, Dobrogea nouă, 19, 30, 40.

Cambon Henri, însărcinat de afaceri al Franţei la Bucureşti, 78, 116, 117.

Campesino, brigada, 97.

Canada, Canadienii, 55, 68; convenţie cu România, 45.

Cannes, discuţii asupra chestiunilor economice ta, 55.

Cantacuzino-Paşcanu, reprezentant al Partidului Conservator, 21, în chestia Banatului, 31.

Carol I, Regele României, 100.

Carpaţi, M-ţii, 98, 140.
Catalonia, 97.
Caucaz, M-ţii, provincii ruse de lângă, 27.
Cehii, 78, 97, 118; legătura cu armata română la 1919, 51; bătuţi de unguri 88, 92, 140.
Cehoslovacia, 60, 61, 62, 72, 73, 80, 81, 83, 93.
Cernăuţi, 42.
chestiunea evreiască, 64; greutăţile ce le face României, 46.
Chicago Tribune, ziar, 134.
Chiţcani, bande bolşevice încearcă să treacă Nistrul pe la 99.
Clemenceau G., prim-ministru francez, 42, 48, 51, 58, 62, 65, 69, 70, 74, 78, 80, 91, 132, 134; îndemn către români să reînceapă războiul, 20; portretul său, atitudinea faţă de România, 38 – 40, teza securităţii franceze, 41; asupra rezervelor României la tratatul cu Austria, 71, asupra limitării armamentelor, 71, 73; ameninţări la adresa României să se retragă de la Tisa, 76; asupra graniţei ungaro-române, 91; asupra acţiunii armatelor româno-sârbo-cehe în Ungaria, 93; misiunea României în Ungaria, rostul ei, 113 – 114, 118, nou demers la Bucureşti, 117; notă cominatorie adresată delegaţiei României, 125, primeşte pe delegaţii români în chestia tratatului cu Austria, 128, 129.
Clerk George, diplomat englez, trimis al Consiliului Suprem la Bucureşti pentru a raporta, 131, 132.
Coandă, general, prim-ministru, guvernul, 21, 22; consfătuire la I.I.C. Brătianu, 22; activitatea de guvernământ, 23 – 24.
Comăneşti, minele, 20.
Comisia delimitării graniţelor, 47; – *reparaţiilor,* 61.
Comitetul Naţional Iugoslav, la Paris, 31.
Comitetul Naţional Român, de la Paris, organizat de Take Ionescu, recunoscut de Aliaţi 30; memoriu înaintat consiliului de la Versailles pe chestia românilor din Transilvania, Bucovina şi Ungaria, 31.

Conferinţa de Pace, de la Paris, 11, 22, 27, 29, 32, 34, 36, 46, 83, 108, 124, 139, 142, şi chestia Basarabiei, 14, atmosfera grea pentru România 14; cum priveşte noua acţiune a României, 25; expunerea lui I.I.C. Brătianu asupra revendicărilor noastre 43; se opune la ocuparea Vienei şi Budapestei, 48; condiţiile de pace impuse Germaniei şi Austriei, 51; problemele păcii şi ale petrolului, 53 – 83; atitudinea ei faţă de România în comparaţie cu Ungaria, 88 – 91; note agresive la adresa României după ocuparea Budapestei 114.

Conservator, Partidul, 31; clubul, 56.

Consiliul de Coroană, din 1914, 12.

Consiliul Diligent din Sibiu, 122.

Consiliul Societăţii Naţiunilor, 40.

Consiliul Suprem (Anglia, Franţa, Italia, Statele Unite), 48, 51, 108, 110, 112, 116, 118, 120, 125, 143; contraziceri în politica lui, 41; învinuiri aduse cehilor şi românilor pentru calamităţile din Ungaria, 76; favorabil regimului comunist din Ungaria, 91; discută situaţia din Ungaria, 91, 94 – 95, misiunea specială de la Budapesta, 113, a înlocuit Conferinţa de Pace, 130, ultimatum României pentru semnarea tratatului cu Austria, 136.

Constantinescu Al., ministrul Domeniilor, 45, 110.

Constantinescu Tancred, 56.

Constantinopol, 49.

Coolidge, profesor american, misiunea lui, 87 – 88.

Copenhaga, 41.

Crespi, delegat italian, asupra pericolului bolşevic, 94.

Cretzianu, ministru, 28, 32.

Crimeea, războiul, 34.

Croaţi, 62.

Crucea Roşie, britanică şi americană, ajutoare pentru România, 136.

Czegled, 102, 104; capitularea Corpului I de armată maghiar ta, 102.

Daladier, 83.

Dalmaţia, conflict între italieni şi sârbi pentru

stăpânirea ei, 49.

Dardanele, 20.

Debreţinul, 50.

De Lobit, general francez, 88.

Derby Lord, ambasador englez la Paris, cu privire la recunoaşterea drepturilor României, 28.

Diamandy C., diplomat român, 61, 123; înţelegerea Angliei cu Franţa pentru împărţirea Siriei, 29; asupra lui Clemenceau, 38 – 39; comisar general al armatei române din Ungaria, 116, 122, intervenţia pentru retragerea Arhiducelui Iosef, 122; dorea să sprijine elementele democratice din Ungaria pentru o bună înţelegere, 122.

Dimineaţa, ziar, asupra lui I.I.C. Brătianu, 13.

Divizia VII română, urma să treacă în Ardeal, 25.

Djuvara M., 69.

Dmowsky, delegat al Poloniei la Conferinţa de Pace, 61, 62.

Dobrici (Bazargic), 134.

Dobrogea, 19, 33, 34; – *de Sud,* graniţa, 40; – *nouă,* (= Cadrilater), 132; englezii cereau retrocedarea ei Bulgariei, 134, chestiunea ei la Conferinţa de Pace 134 – 135.

Duca, I.G., 83.

Dumitrescu Toma, colonel, 91, 127; în delegaţia de la Conferinţa de Pace, 32, raportează asupra nehotărârii Conferinţei de Pace în chestia Ungariei, 94.

Dunapalota, hotel la Budapesta, 106.

Dunăre, 19, 31, 100, 108, 110, 119, 124; înaintarea aliaţilor spre, 19, dincolo de 43, deschiderea navigaţiei pe 114.

Egee, Marea, 60.

Egipt, 49.

Ems, 108.

Englezi, 98, vezi Anglia.

Erdély Ioan, pe lângă comandamentul român din Budapesta, reprezintă Consiliul Dirigent din Sibiu, acţiunea sa politică, 122.

Europa, 26, 34, 36, 38, 42, 44, 46, 49, 67, 75, 78, 82,

83, 111, 130, 137, 141; – *Centrală,* 30, 32, 41, 67, 71, 73, 118, 126, 137, 141; – *Sudică,* 30, 73; – *de Răsărit,* 60.

Evreii, încetăţenirea, 45; resentimentele lor faţă de români la Conferinţa de Pace, 68.

Fasciotti, ministrul Italiei în România, recunoaşte extrema gravitate a situaţiei României la 21 decembrie 1917, 25 – 26.

Fegyvemek, centrul rezistenţei maghiare cade în mâinile românilor, 99.

Ferdinand I, Regele României, 26, 129, 143; refuză semnarea păcii de la Bucureşti (1918), 22, 28; manifestul pentru înfăptuirea reformei agrare, 22; proclamaţie către români, 24; consiliul de miniştri la întoarcerea lui I.I.C. Brătianu de la Paris, hotărârile, prezidează un consiliu de război la Tisa, 100.

Fiume, 32, 75, 135; conflictul italo-sârb pentru stăpânirea lui, 49, 88.

Flandra, 141.

Florica, 126.

Foch, mareşal, 94, 140; convenţia de armistiţiu cu Puterile Centrale, privitoare la România, 28; asupra necesităţii Franţei de a avea o Renanie independentă, 41; cere ocuparea Vienei şi Pestei, 48; pentru rămânerea trupelor române pe Tisa, 91 – 92; asupra chestiunii Ungariei, 92; asupra Conferinţei de Pace care n-a ajuns la un acord pentru o acţiune comună contra Ungariei, 94; remite ministrului Mişu însemnele decoraţiei Legiunii de Onoare, 113.

Franchet d'Espérey, general francez, 30, 104, armistiţiul încheiat la Belgrad, 45; sfătuieşte pe români să ocupe Budapesta, 51; frontiera hotărâtă în armistiţiul încheiat la Belgrad, 90.

Franco-elene, trupele de la Odessa, 51.

Franklin Martin, ministrul Italiei la Bucureşti, 135.

Franţa, 14, 28, 30, 38, 41, 54, 65, 68, 75, 125, 127, 141; legaţia ei de la Iaşi, 22; susţine recunoaşterea României ca aliată a Antantei, 29; înţelegere cu Anglia pentru împărţirea Siriei, 29; faţă de Germania, Rusia, 41;

se opune la cedarea Cadrilaterului către Bulgaria, 134.

Galaţi, 22.

Galiţia, 137; zăcăminte de petrol, 63; – *de Sud,* 50.

Germania, germanii, 38, 51, 59, 61, 66, 69, 80, 93, 137, 141, tratatul de pace, 56; armata ei după tratatul de pace, 72, concentrează la hotarele Sileziei, 73; reabilitarea ei, 75.

Grădişteanu Ionaş, chestia Banatului, 31.

Grecia, 43, 60, 61 – 62; delegaţia la Conferinţa de Pace, 29.

Grozeşti, 140.

Gura Cristilui, lupte între români şi unguri ta, 99.

Guvernul român, răspunde la notele agresive ale Conferinţei de Pace, 117;

Habsburgii, 120.

Haiti, 51.

Haubrich, fierar, comisar politic ungur la un corp de armată, 97.

Hedjaz, 75.

Holban, general, 107, măsuri luate pentru asigurarea hranei populaţiei din Budapesta, 119.

Hoover, 116, 125, 128; notă ultimatum către delegaţia română la Paris, în legătură cu chestia petrolului, 54 – 55; contra intrării armatei române în Ungaria, 113.

Horthy, amiral, 120.

Huszt, 50.

Iaşi, 15, 19, 22, 25, 31; manifestaţii de stradala, 21; misiunea germană de la 24; vestea armistiţiului general, 24.

Internaţionala III, sprijinea pe unguri, 94.

Ionescu Take, 14, 21, 56; lăsat de germani să treacă în Franţa cu tren special, 30; activitatea sa politică în Apus, raporturile României cu vecinii, 30; tratativele cu sârbii în chestia Banatului, 31, 33; propunere de colaborare la guvern cu liberalii, 31 – 32; motivele necolaborării, 33; dispus să semneze tratatul cu Austria şi minorităţile, 127.

Iosef, arhiducele, cazarma din Budapesta, 106.

Iosef arhiducele, 120.

Italia, italienii, 65, 68, 74, 93, 94, 125, 127, 128, 135, 141; ofensiva din 1918 prăbuşeşte frontul austro-ungar, 20; asupra păcii separate a României, 27; susţine recunoaşterea României ca aliată a Antantei, 29, interesele ei la Conferinţa de Pace, 36 – 37, conflictul cu Serbia pentru stăpânirea oraşului Fiume şi Dalmaţiei, 49; se retrage de la Conferinţa de Pace, 58; revine la Conferinţa de Pace, 59; tratată vitreg de Consiliul Suprem, 75; urmăreşte politica în Balcani în înţelegere cu românii, 129.

Japonia, 44.

Károlyi, contele, 42, 48; revoluţia de la Budapesta (1918), 21, guvernul, demisia, 90.

Kiriţescu C., 96, 107, 140.

Klotz, ministru de Finanţe francez, 53.

Kogălniceanu M., 34.

Kramarz, delegat al Cehoslovaciei la Conferinţa de Pace, 61, 62, 76, 93, asupra regimului minorităţilor, 66.

Kratochwil, colonel, divizia lui de secui se predă românilor, 50.

Krupensky, fost mareşal al nobilimii din Basarabia, 81, 132.

Kun Bela, 42, 48, 49, 51, 73, 76, 88, 90, 97, 117, 122; nu retrage trupele din Cehoslovacia, 80, guvernul lui, 88, retrage trupele din Cehoslovacia, 91; ofensiva pe frontul de la Tisa, 94; acţiunea lui contra României, 96; la armata după Tisa, 102; fuga lui, 106; regimul, 116.

Kunfi, în consiliul comisarilor unguri, 88.

Lafont, general francez, ataşat militar; consfătuire la Brătianu, 22.

Lahovary, ministrul României la Roma, asupra păcii separate a României, 27.

Landler, comisar politic la un corp de armată în Ungaria, 97.

Lansing, ministru de Externe al Statelor Unite, la Conferinţa de Pace, 81; asupra graniţei României către Ungaria, 78; asupra unui plebiscit în Basarabia, 81, 82, 134.

Lascăr Catargi, str. În Bucureşti, 11; – în Iaşi, 23.
Lausanne, tratatul de la 140.
Lecca, general, 98.
Legiunea de Onoare, decoraţie franceză, 113.
Lenin, 87, 122.
Levy Israel, marele rabin al Franţei, 46.
Liga Naţiunilor, 64, 69, 92; consiliul, 74.
Lister, brigada, 97.
Litvinov, 41.
Lloyd din Triest, societate de navigaţie italiană, 135.
Lloyd George David, prim-ministru britanc, prim delegat la Conferinţa de Pace, 141; manifestul său electoral, portretul, 37 – 38; faţă de Germania şi Rusia, 41; asupra Banatului, 42; invită la dejun pe I.I.C. Brătianu, 48; memoriile, 63; contra intrării Germaniei în Liga Naţiunilor, 69, asupra limitării armamentelor, 71, 73; învinuiri românilor şi cehilor pentru calamităţile din Ungaria, 76; graniţa româno-ungară, 90, 91 acuzaţii lui Clemenceau, 132.
Lodge, senator al Statelor Unite, redactorul rezoluţiei celor 37.
Londra, 27, 28, 30, 55, 94; călătoria lui I.I.C. Brătianu ta, 49.
Ludovic XIV, 81.
Lupta, ziar, asupra României şi Conferinţei de Pace de la Paris, 14.
Macedonia, 135.
Mackensen, mareşal german, linia de rezistenţă la Dunăre, 20; ameninţări către români, 22; începe retragerea din România, 23.
Madrid, 97.
Makino, 78, 81.
Maklakov, fost ambasador al Rusiei ţariste la Paris, 81.
Mako, 122.
Maniu Iuliu, preşedintele al Consiliului Dirigent, 46; mama lui luată ostatică de unguri, 50; ia parte la consiliul

de miniştri la reîntoarcerea lui I.I.C. Brătianu de la Paris, 95; declaraţii în legătură cu acţiunea lui I.I.C. Brătianu la Conferinţa de Pace, 95; însărcinat cu formarea guvernului, 131; nu primeşte să formeze guvernul, 131.

Marghiloman Al., guvernul, tratative de revizuire a păcii de la Bucureşti, 19; anularea operei sale guvernamentale, 21; demisia guvernului, 22, 30; asupra acţiunii militare române în Bucovina (1918), 21, tratative cu Puterile Centrale pentru pacea separată, 27.

Maria, Regina României, călătoria la Londra, 49; asistă la trecerea Diviziei I de vânători peste Tisa, 100.

Marile Puteri, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 70, 72; tratat cu România, 12; intervin pentru armistiţiu între poloni şi ucraineni, 50; ezitări şi tărăgănări pentru o hotărâre contra Ungariei, 97.

Mărăşeşti, 140; – *câmpia,* 98.

Mărdărescu G., general, la Budapesta, 107; 119, 123, 136.

Mediterană, Marea, 60.

Mermeix V., 37.

Mica înţelegere, 60.

Mindszent, lupte între români şi unguri ta, 99.

minorităţi, în România şi Polonia, regimul lor după tratatele de pace, 63, 64 – 67; textul elaborat la Paris, trimis la Bucureşti, 123.

misiunile interaliate, la Budapesta, 123.

Miskolez, oraş, căzut în mâna ungurilor, 88.

Mişu, diplomat român, delegat la Conferinţa de Pace, 22, 61, 76, 92, 94, 123, 128, 129; rămâne prim delegat la Conferinţa de Pace, 97; asupra acţiunii armatei române în Ungaria, 93; acţiunea americanilor la Conferinţa de Pace contra armatei române din Ungaria, 113; decorat cu Legiunea de Onoare, 113; asupra operei Conferinţa de Pace, 129.

Moldova, 20, 26, 99, 111, 113, situaţia militară a armatei din, în 1918 octombrie, 19.

Morava, Valea, 43.

Moscova, 48, 72, 97.

Moşoiu, general, 98, 118.
Mrazec L., expert român în petrol, la Conferinţa de Pace, 54, 55.
Muncaciu, cucerit de români, 50.
München, 59, 83.
Muntenia, ocupată de germani în 1918, 19, 21; noile greutăţi la a doua înaintare, 24.
Mureş, râul, 50, 122, 132, 140.
Nagyatadi, 122.
Neagră, Marea, 20, 47, 60, 141.
Neajlov, şesul, 98.
Nibelungii, legenda, 56.
Nicaragua, 51.
Nicolae, Marele Duce, 108.
Nipru, 43.
Nistru, 43, 56, 59, 81, 90, 99, 111, 134, 139, 141.
Nitot, rue, la Paris, 69.
Noël, aviator francez, vine de la Salonic la Iaşi în 1918, 19.
Odessa, 51, 118, 141; expediţia de la contra Rusiei, 42; trupele aliate trimise la 47.
Oituz, pasul, 98.
Olteni, 99.
Orlando, prim delegat al Italiei la Conferinţa de Pace, 36, 42; asupra limitării armamentului 73; însărcinat de Consiliul Suprem să lămurească tensiunea dintre delegaţia română şi Consiliu, 74 – 75.
Paderewski, preşedinte Consiulului de Miniştri polon, prim delegat la Conferinţa de Pace, înţelegere cu I.I.C. Brătianu, 50; clauzele privitoare la minorităţi, 66; convocat la comitetul de la Wilson asupra limitării armamentului, 71, 73.
Painlevé, 59.
Panamá, 75.
Paris, 12, 15, 17, 28, 29, 30, 31, 36, 46, 47, 52, 58, 69, 71, 80, 88, 91, 111, 112, 113, 120, 128, 131, 132, 135, 142.
Paşnici, delegatul Serbiei la Conferinţa de Pace, 31,

39, 44, 61, 75.

Pellé, general francez, şef al misiunii militare la Praga, asupra dezarmării ungurilor, 93.

Pesta, 48, 49, 72, 112, 116, 122.

Petrograd, triumful revoluţiei bolşevice ta, 25.

petrolul, la Conferinţa de Pace, 53 – 56, 70, 78, 125; cel polon din Galiţia, 63.

Petru I, regele Serbiei, 33.

Peydl, guvernul ungar al lui, 106, răsturnat de jandarmi, 120.

Pherechide M., interimar la preşedinţia Consiliului de Miniştri în lipsa lui I.I.C. Brătianu, 45, 46, 47, 50, 54, 58, 64, 68, 78, 81, 87; asupra atrocităţilor ungureşti, 46.

Piatra Neamţ, 25.

Piave, 141.

Pichon St., ministru de Externe al Franţei, 28, 43, 47, 51, 59, 92, 110; cere declaraţia privitoare la petrol lui I.I.C. Brătianu, 53; asupra graniţei României către Ungaria, 78; şi acţiunea română la Budapesta, 118.

Plessea I., 32.

Plevna, 100, 108.

Poincaré R., preşedintele Republicii Franceze, 41, 59.

Politis, delegat grec la Conferinţa de Pace, 60, 61.

Polk Franck L., 132.

Polonia, poloni, 42, 48, 60, 61, 63, 66, 73, 81, 120, 140, 141; petrolul ei în discuţia factorilor economici ai conferinţei, 63.

Praga, 59, 91, 93, 118.

Prezan, general, 20, 21, 80; consfătuirea la I.I.C. Brătianu asupra reintrării armatei române în război, 21; asupra ocupării Budapestei, 50.

Prut, râu, 20, 134, 139.

Pszt St. Lorencz, 106.

Puterile aliate, 65; – *Centrale,* 116.

Quai d'Orsay, 51, 61, 81.

Rakamacz, lupte între unguri şi români ta, 99.

Rasoviceanu, colonel, comandantul Brig. IV

vânători, trece Tisa, 100.
Ribot, 59.
Rin, 41, 56, 90, 141.
Robert de Flers, întors la Galaţi, 22.
Roma, 27, 58, 94, 122.
Roman, oraşul, 24.
Romanelli, lt. col., şeful misiunii militare aliate la Budapesta, 104; acţiunile lui alarmante, 113.
România, 9, 32, 34, 45, 47, 49, 60, 63, 65, 67, 70, 71, 73, 82, 83, 88, 108, 112, 122, 131, 139, 142; Tratatul cu Aliaţii, 12; plecarea primului delegat la Paris, 12; refuză semnarea Tratatului de Pace, 13; îndemnată să reînceapă războiul contra germanilor, 19; situaţia sa militară, politică şi economică în octombrie 1918, 19 – 22; faţă de Aliaţi, 23; ultimatum către Mackensen, 24; decret de mobilizare (1918), 24; în stare de război din nou cu Germania, 24; greutăţile legăturii cu Aliaţii de peste Dunăre, 24; extrema gravitate a situaţiei ei la 21 decembrie 1917 recunoscută de miniştrii Aliaţilor în România, 25 – 26; cazul plecării familiei Regale şi Aliaţii, 26; pacea separată cu Puterile Centrale şi atitudinea Aliaţilor, 27; chestia Banatului, 31; revendicările în faţa Consiliului Suprem, 36 – 52; răspândirea românilor dincolo de hotarele statului, 43; atmosfera delegaţiei ei la Conferinţa de Pace, 43; convenţia cu Canada pentru import de seminţe, stofe şi material de căi ferate, 45; ajutor Aliaţilor contra bolşevicilor, 48; armata ei avansează în restul Transilvaniei, 50; înaintarea spre izvoarele Tisei, 50; armata face legătura cu cehii, 51; tratarea unui mic împrumut şi condiţia unei declaraţii cu privire la petrol, 53; petrolul ei în discuţia factorilor economici ai Conferinţei, 63; faţă de regimul minorităţilor, 64, 68; în ajutorul cehoslovacilor, 73; retragerea armatei de pe Tisa condiţionată, 80; situaţia ei militară în iulie 1919 în est şi vest, 92; întăreşte armata de la Tisa, 96, 97; notele agresive ale Consiliului Suprem după ocuparea Budapestei, 114; armistiţiul impus Ungariei după intrarea în Budapesta, 114 – 116; sistarea transporturilor de

armament şi echipament de la Aliaţi, 125, condiţii impuse de Consiliul Suprem incompatibile cu suveranitatea sa, 130 – 131, conferinţa asupra Dobrogei noi, 132 – 134, graniţa la vest datorită campaniei din 1919, 139, stavilă a revoluţiei sociale, 141; antirevizionistă, 142.

Rothschild Édouard de preşedintele consistoriului evreiesc din Franţa, 46.

Rubicon, 24.

Rusescu, general, 98; comandantul Brig. IV roşiori, în urmărirea armatei ungare spre Budapesta, 102, 106.

Rusia, ruşii, 24, 26, 27, 34, 66, 72, 81, 82, 118, 122, 132, 139, 141; convorbiri cu România în septembrie 1914, 12; guvernul comunist şi pacea cu duşmanii, 27, şi Conferinţa de Pace, 41.

Rutenia, 50.

Sadler, intervine la Conferinţa de Pace în chestii de petrol, 54.

Saint-Aulaire, ministrul Franţei în România, în chestia Dobrogei, 19; la consfătuirea de la I.I.C. Brătianu, 22, 24; recunoaşte extrema gravitate a situaţiei României în 21 decembrie 1917, 25 – 26; asupra păcii separate a României cu duşmanii, 27; aduce guvernului român comunicarea guvernului francez că România e admisă ca aliată la Conferinţa de Pace, 29.

St. Germain, 68, 129.

Salonic, 19.

Samuelly Tibor, 87.

San Remo, discuţii asupra chestiilor economice, 55.

Sălaj, comitat, oraş, cucerit de români, 46, 50.

Sârbii din Banat, dezvoltarea naţională a Serbiei, 33, 44.

Schmidt, în chestia Basarabiei, 132.

Secui, brigadă în armata ungară, 97; divizie de se predă românilor, 50.

Seghedin, 47, 88, 92.

Senegalezii, nu cedează cetatea Tighina bolşevicilor, 90.

Serbia, sârbii, 31, 33, 43, 61, 62, 66, 73, 75, 118,

124, 140; delegaţii ei la Conferinţa de Pace, 29: ocupă Banatul după armistiţiul de la Belgrad, 44; Conflictul cu italienii pentru Fiume şi Dalmaţia, 49.

Sergent, 53.

Sèvres, tratatul de la 140.

Sfatul Ţării, al Basarabiei, 81.

Siberia, 43.

Sibiu, 14, 111, 122; I.I.C. Brătianu la sfatul de la 112.

Silezia, 73.

Sinaia, consiliul de miniştri ta, 130.

Siria, înţelegere între Anglia şi Franţa pentru împărţire, 29.

Slovacia, 92.

Sloveni, 62.

Smuts, general sud-african, trimis la Budapesta să ia contact cu Béla Kun, 49.

Societatea Naţiunilor, 45, 58, 65, 128, 129.

Sonnino, ministru de Externe al Italiei, asupra păcii separate a României, 27; 78.

Sovietele, în ajutorul lui Béla Kun, 90.

Spania, 97.

Standard Oil, 55.

Statele Unite, 41, 44, 54, 65, 67, 134; asupra tratatelor încheiate înainte de intrarea lor în acţiune, 29; preşedintele lor la Conferinţa de Pace, 37; primul delegat al lor la Conferinţa de Pace cere să se ia măsuri contra României, 136; criza, 137.

Steagul, ziar, asupra lui I.I.C. Brătianu, 12 – 13.

Ştefan Friedrich, guvernul format de el la Budapesta, 120.

Stravici, încercări ale bandelor bolşevice de a trece Nistrul pe la 99.

Szabolez, lupte între unguri şi români ta, 99.

Szolnok, 88, 96, 123; ungurii se menţin la 99.

Ştefan cel Mare, 111.

Şvabi, în Banat, 44.

Tamaş Gheorghe, sublocotenent invalid, victimă a

bandelor ungureşti, 46

Tardieu, 29, 78, 81, 134; asupra votului de unire a Basarabiei, 81, 82.

Tavernier, corespondent al ziarului francez *Le Temps,* în România, audienţa la principele Alexandru al Serbiei, 32, 33.

Tg. Ocnei, 140.

Temps, le, ziar, 32.

Teschen, regiunea, 42, 43.

Thomas Albert, 59.

Tighina, oraşul, cucerit de bolşevici pentru câteva ore, 90.

Tillea V.V., asupra activităţii delegaţiei române la Paris (1919), 13; politica de rezistenţă a României la 1919, 136.

Timişoara, 108; intrarea armatei române în 108, 112.

Timoc, valea, 43.

Tisa, râul, 43, 50, 51, 56, 57, 59, 76, 87, 88, 94, 96, 97, 98, 116, 124, 137, 141; *câmpia,* 14, 96, 139; trupe ungureşti masate contre românilor ta, 96; bătălia de la 98 – 99, 131, 140; podul de pe pentru trecerea vânătorilor, 108; dincolo de 111, 119; linia, 113; dincoace de 126.

Tisa-Bo, trecerea diviziei de vânători, asistă Regele, Regina şi I.I.C. Brătianu, 100.

Tisa-Dob, lupte între români şi unguri, 99.

Tisa-Doda, lupte între români şi unguri ta, 99.

Tisa Ezbar, lupta între români şi unguri, 99.

Tittoni, 132.

Tisza Ştefan, contele, asasinarea lui, 21.

Torontal, 31.

Transilvania, 21, 31, 96, 112, 140; mişcarea de dezrobire, 24; atrocităţile ungureşti în 46, înaintarea armatei române în vestul ei, 50.

Trumbici, delegat croat la Conferinţa de Pace, 31, 61 – 62; asupra regimului minorităţilor, 66.

Tukhacesky, 141.

Turcia, 61, 62, 66, 111; tratatul cu, 59.

Tymar, lupte între români şi unguri ta, 99.

Ucraina, ucrainenii, 50, 72, 120, 137, înaintarea bolşevicilor prin, 47.

Ungaria, ungurii, 14, 31, 38, 48, 50, 51, 70, 73, 76, 76, 82, 88, 90, 94, 102, 118, 119, 120, 123, 125, 131, 132, 137, 140, 141; câmpiile, 25; cuprinsă de bolşevism, 42; face agitaţii în Ardeal după armistiţiul, 46; pregătiri de ofensivă contra românilor, 46; atacă pe români în regiunea Mţilor Apuseni, 50; ostatici români luaţi de ei, 50; tratatul de pace, 72; campania română în 87 – 112; rup frontul cehilor, 88; pregătiri de ofensivă de-a lungul Tisei, 92; trec Tisa la 20 iulie, 96; reorganizaţi contra românilor, 96; se retrag peste Tisa, 100; dezarmarea ei cerută de Foch, 113; armistiţiul impus de România după intrarea în Budapesta, 114 – 116, faţă de români în timpul ocupaţiei Ungariei, 123; anticominternă ca urmare a cuceririi Budapestei de români, 141.

Ungvar, înaintarea românilor spre, 50.

Vago, profesor, comisar politic la un corp de armată maghiar, 97.

Vaida-Voevod Al., delegat român la Conferinţa de Pace, 61, 78, 83, 94; guvernul 136.

Valahi, 107.

Varjassy, 122, 123.

Varşovia, bătălia de la (1920), 140.

Vaslui, judeţul, 20.

Vassily, 81.

Vaszony, 122.

Vaticanul, 27.

Văitoianu A., general, guvernul, 131, 135.

Venizelos, delegat grec la Conferinţa de Pace, 61, 62, 68, 118, 140; în chestia limitării armamentelor, 72.

Vercel Roger, 90.

Versailles, 47, 52, 58, 73, 80, 91, 142; consiliul de la 31; conferinţa de la 55.

Vestnici, delegat sârb la Conferinţa de Pace, în chestia limitării armamentelor, 71, 72, propunere pentru operaţiile din Ungaria, 93.

Vidinul, 134.
Viena, 48, 59, 72, 88, 406, 113, 116.
Viitorul, ziar, 14, 83, 108, 112.
Vistula, 42.
Vix, colonel, reprezentant militar al aliaţilor la Budapesta, 48.
Vopicka Charles, ministrul Statelor Unite în România, 24; recunoaşte extrema gravitate a situaţiei României la 21 decembrie 1917, 25 – 26.
Washington, senatul din, respinge politica lui Wilson faţă de Europa, 67.
Watson Seton, cartea lui asupra istoriei românilor şi asupra Conferinţei de Pace, 13 – 14, 76; zvonuri fanteziste atribuite ca fapte ale guvernului român, 120.
Wilhelm II, Kaiserul, 38, 69.
Wilson Woodrow, preşedintele Statelor Unite, la Conferinţa de Pace, 54, 58, 67 – 70, 73, 75; portretul şi preocupările sale, 36 – 37; faţă de Rusia comunistă, 41; plecarea pentru scurt timp în America, 45; cu privire la minorităţi, 66, 67; cere limitarea armamentelor, 71 – 72; învinuiri românilor şi cehilor pentru calamităţile din Ungaria, 76; asupra graniţei româno-ungare, 90, 91.